

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra Blízkého východu a Afriky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Kristýna Štorková

Sociokulturní kontext ženského románu Arabského poloostrova

Arabian Gulf Women's Novel in the Context of Culture and Society

Praha, 2012

Vedoucí práce: doc. PhDr. František Ondráš, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu práce doc. PhDr. Františkovi Ondrášovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky, které mi s laskavostí poskytoval při tvorbě této diplomové práce. Dále děkuji své rodině a přátelům za oporu a trpělivost.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 19.8.2012

.....

Jméno autorky

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá problematikou románové tvorby spisovatelek Arabského poloostrova s přihlédnutím k sociokulturním aspektům daného regionu. Základem diplomové práce je četba a analýza vybraných románů spisovatelek původem z Kuvajtu, Kataru, Saudské Arábie a Ománu, které posloužily jako studijní materiál pro hledání společných názorových stanovisek autorek na klíčové problémy dotýkající se postavení žen ve společnosti. Formou tématicko-figurální analýzy ženského románu Arabského poloostrova se práce snaží zodpovědět otázku, zda spisovatelky svou tvorbou spíše potvrzují patriarchální řád, anebo se naopak proti němu v menší či větší míře staví. Současně pak analyzuje postoje autorek k tradičním hodnotám zdejší společnosti v kontrastu s moderními hodnotami, které romány odrážejí s přihlédnutím k zásadním společenským, kulturním a ekonomickým změnám, ke kterým došlo v této oblasti ve velice krátkém časovém úseku, což nutně přineslo zásadnější mezigenerační rozpory uvnitř tradičních rodin.

Klíčová slova

Literatura, narativní diskurs, feminismus, ženský román, Arabský poloostrov

Abstract

The thesis introduces the problems facing Arab novels written by women from the Arabian Peninsula, taking into account the socio-cultural aspects of the region. The thesis closely reads and analyzes selected novels by writers from Kuwait, Qatar, Saudi Arabia and Oman, in order to find common perspectives among authors on key issues affecting the status of women in society. By using the themes and characters as source for analysis, the thesis tries to answer the question about whether the female Arab writers tend to confirm the patriarchal order, or on the contrary they reject it. At the same time, the thesis analyzes the attitudes of women novelists towards the traditional values of their own society, in contrast with modern values. The thesis takes into account the major social, cultural and economic changes rapidly transforming this region in a very short period of time. These transformations have inevitably brought about substantial intergenerational conflicts within traditional families.

Keywords

Literature, narrative discourse, feminism, women's novel, Arabian Peninsula

Obsah

Úvod	8
1. Literatura a feminismus	11
1.1 Obecný úvod do problematiky vztahu feminismu a literatury	11
1.1.1 Liberální humanismus a literární kánon	12
1.1.2 Nástup feministické kritiky	13
1.1.3 60. a 70. léta - angloamerická feministická kritika	15
1.1.4 80. léta a zpochybnění kánonu	17
1.1.5 Na teorii (ne)záleží	19
1.1.6 Fascinace ženským jazykem	21
1.1.7 Francouzská feministická tradice	22
1.1.8 Feministická kritika a psychoanalýza	25
1.1.9 Nové proudy feministické kritiky v 80. a 90. letech	25
1.2 Přizpůsobení feministické literární teorie pro potřeby této práce	26
2. Historicko-kulturní kontext ženské literatury Arabského poloostrova	29
2.1 Historický kontext	29
2.1.1 Život žen v 19. století a v první polovině 20. století („období před ropou“)	29
2.1.2 2. polovina 20. století a změny v postavení kuvajtské ženy („období ropy“)	32
2.1.3 Žena v Kuvajtu a volební právo	34
2.1.4 Žena dnes a rodinné právo	36
2.2 Kulturní kontext	39
2.2.1 Arabského poloostrov a vznik moderní prózy	39
2.2.2 Spisovatelky Arabského poloostrova	39
3. Ženský úděl	43
3.1 Obecná východiska	43
3.1.1 Žena a diskurs	43
3.1.2 Žena/autorka a jazyk	45
3.1.3 Psaní jako výzva	46

3.1.4 Vydávání knih a distribuce	49
3.1.5 Biografické informace.....	50
3.1.6 Žena a román	50
3.2 Šamt al-farāšāt (Motýlí mlčení)	51
3.2.1 Nadvláda mužů	59
3.2.2 Postavení ženy	60
Závěr	68
3.3 Sajjidāt wa ’ānisāt (Paní a slečny)	71
3.3.1 Mužská nadvláda a postavení ženy	74
3.3.2 Ideologický záběr románu	78
Závěr	81
4. Tematicko-figurální analýza ženského románu Arabského poloostrova	82
4.1 Hrdinové románů - muži	82
4.1.1 Muži jako opory patriarchálního násilí	82
4.1.2 Muži jako kladné postavy.....	86
4.1.3 Muži a mimomanželské vztahy	87
4.1.4 Polygamní muži	88
4.1.5 Muž cizinec	88
4.2 Hrdinky románů.....	89
4.2.1 Žena a láska	89
4.2.2 Žena a hledání svobody.....	94
4.2.3 Žena a tradice.....	95
4.2.4 Ženy, vzdělání a práce.....	99
4.3 Žena, muž a společenská hierarchie	100
4.3.1 Muž tmavé pleti	101
4.3.2 Služebná a otrokyně	101
Závěr	104
Seznam použité literatury	108
Přílohy:	114

Úvod

Tématem této diplomové práce je románová tvorba současných spisovatelek Arabského poloostrova v kontextu společenské a kulturní situace regionu. Badatelský záměr zabývat se tímto tématem se zrodil zhruba před čtyřmi lety, když jsem si na internetu přečetla článek, ve kterém se kuvajtská spisovatelka Lajlā al-ʿUṭmān vyjadřovala k otázce literární tvorby a cenzury v Kuvajtu. Shodou okolností to bylo jen několik málo týdnů po návratu z ročního studijního pobytu právě v Kuvajtu. Nutno podotknout, že před přečtením tohoto článku jsem měla jen velmi mlhavou představu o existenci ženské románové tvorby v oblasti Arabského poloostrova. Záhy jsem pochopila, že důvodem je nesporně fakt, že tvorba spisovatelek Arabského poloostrova zůstávala dlouhou dobu ve stínu literátek arabských zemí ležících více na západ, popř. na sever, a tudíž nebyla dostatečně vědecky zpracována a popsána. Konzervativní povaha místních monarchií, zaostalost tohoto regionu a také pozdější rozvoj vzdělání - to vše mělo zásadní vliv na opoždění nástupu literatury psané ženami, a to až o několik desetiletí oproti oblastem Levanty a Severní Afriky.

Během tříletého období, které jsem věnovala diplomové práci, se ukázalo zpracování tématu jako mnohem větší výzva, než se původně mohlo zdát. Primární tématický nástin práce předpokládal vedle analýzy tvorby významných autorek Arabského poloostrova (s orientací na Kuvajt, Bahrajn a Katar) a zasazení této tvorby do sociokulturních aspektů regionu i posouzení problematiky ženské literární tvorby v návaznosti na jejich publikační činnost, propagaci a vztah mezi autorkou a čtenářskou obcí. Tento záměr sledoval myšlenkovou linii, kterou se vydala antropoložka Saddeka Arebi ve své významné studii *Women and Words in Saudi Arabia: The Politics of Literary Discourse* (Ženy a slova v Saudské Arábii: Politika literárního diskursu). Během následného studijního pobytu v Kataru se ovšem ukázalo, že kulturně-antropologický výzkum není v rámci magisterského projektu snadno proveditelný. Narazili jsme především na problém získat vízum do Kuvajtu a plánovanou cestu na Bahrajn překazilo „arabské jaro“. Katar, na který jsme doufali pak koncentrovat značnou část výzkumu, se ukázal jako nejméně vhodný terén ke studiu arabské ženské literatury z důvodu absence svébytné komunity ženských spisovatelek.

Poněkud nečekaný problém představovalo i samotné shromáždění románů pro analýzu. Vydání některých románů byla již rozebrána a knihovny v Kataru i v Kuvajtu ženskými romány

Arabského poloostrova většinou nedisponují. Přesto se nakonec podařilo získat vcelku dostatečně reprezentativní vzorek románů, který zahrnoval především romány kuvajtských a saudských spisovatelek, zatímco právě původně zamýšlené státy Katar a Bahrajn se ukázaly jako skutečně „periferní“ země z hlediska regionálního ženského arabského románu. Z tohoto důvodu jsme se rozhodli v práci soustředit především na tvorbu kuvajtských autorek a na specifika Kuvajtu jako sociokulturního prostředí jejího vzniku. Přesto v práci vycházíme z předpokladu, že země Arabského poloostrova (s výjimkou Jemenu, kterému se rovněž v práci nevěnujeme) představují relativně homogenní sociokulturní prostor, a proto v závěrečné kapitole práce čerpáme z románů spisovatelek různých částí Arabského poloostrova i mimo Kuvajt. Pro analýzu jsme vybírali romány především zavedenějších spisovatelek Arabského poloostrova. Umělecká hodnota děl sice v této práci nehraje primární roli, nicméně byla vynechána díla, která nesplňovala ani minimální předpoklady literárnosti.

Vzhledem k tomu, že téma ženské literatury Arabského poloostrova bylo dosud zpracováno jen okrajově (s výjimkou výše zmíněné kulturně-antropologické studie), bylo nutné hledat a stanovit vhodná teoretická východiska téměř výhradně na základě studovaných textů – románů spisovatelek Arabského poloostrova. Během studia jednotlivých románů se začaly objevovat určité společné prvky a témata, které ukázaly na užitečnost feministické literární teorie pro jejich analýzu.

Hlavní cíl práce tedy zůstává ve své podstatě nezměněn. V diplomové práci se budeme zabývat tím, jak se odráží sociokulturní situace Arabského poloostrova (s důrazem na Kuvajt) v tvorbě ženských spisovatelek. Arabský poloostrov představuje svébytnou sociokulturní oblast, jejíž hlavní rysy jsou patriarchální uspořádání společnosti a islám jako náboženství a světonázor. V této práci se pokusíme zodpovědět otázku, zda spisovatelky svou tvorbou potvrzují patriarchální řád, anebo se naopak proti němu staví. Dále se zaměříme na převládající tematiku románů a na tradiční a moderní hodnoty, které romány odrážejí s přihlédnutím k zásadním společenským, kulturním a ekonomickým změnám, ke kterým došlo ve velice krátkém časovém úseku v oblasti.

Tato práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitolu věnujeme problematice feminizmu a literatury, přičemž nejdříve nastíníme obecný přehled feministické literární teorie a poté vysvětlíme způsoby jejího přizpůsobení pro potřeby této práce.

V druhé kapitole se zprvu budeme stručně zabývat vývojem společnosti Arabského poloostrova a Kuvajtu především ve 20. století s důrazem na změny v postavení ženy a následně pohovoříme o ženské románové tvorbě v oblasti.

Třetí a ústřední kapitolu nazvanou „ženský úděl“ jsme rozdělili do tří podkapitol. Po nastínění obecných východisek tvorby spisovatelek Arabského poloostrova bude následovat podrobná analýza vybraných románů *Šamt al-farāšāt* a *Sajjidāt wa ʿānisāt* od kuvajtských autorek Lajly ʿUṭmān a Chawly al-Qazwīnī.

Ve čtvrté kapitole se zaměříme na opakování určitých tematicko-figurálních prvků v ženské románové tvorbě Arabského poloostrova. Pozornost zde bude věnována zvláště ženským a mužským postavám ve vztahu k patriarchálnímu řádu a tradicím a rovněž otázce rasy, třídy a společenské hierarchie.

Závěr práce přinese syntézu získaných poznatků týkajících se odpovědí na otázky nastíněných v úvodu této práce tak, aby byl splněn vytčený cíl práce – reflexe sociokulturní situace Arabského poloostrova v tvorbě ženských spisovatelek.

1. Literatura a feminismus

Rozsah této práce nám nedovolí zabývat se feminismem jako hnutím a jeho jednotlivými vývojovými etapami. Spokojíme se s tvrzením, že feminismus je soubor ideologií, jehož cílem je studovat a definovat jevy vedoucí historicky k utlačování a přehlížení žen ve společnosti a následně snaha o odstranění těchto jevů a zlepšení podmínek žen.

V první podkapitole se zaměříme na obecnou problematiku vztahu feminismu a literatury, se kterou je tato diplomová práce svým obsahem úzce spjatá. Následně, v druhé podkapitole pojednáme o možném využití feministické literární teorie pro účely této práce.

1.1 Obecný úvod do problematiky vztahu feminismu a literatury

Klademe-li si za cíl uvést feministickou literární teorii či jinými slovy „vyprávět“ její příběh, nutně musíme narazit na stejný problém, který kdysi viděly průkopnice feministické kritiky v literární teorii (přesněji literární historii) jako obecné disciplíně. Tendence stavět se s nedůvěrou k jakékoli historii, jakožto uzavřenému systému, je plodem poststrukturalistického a postkoloniálního myšlení a je velmi blízká mnoha feministickým kritičkám. Každý úvod do feministické literární teorie je tudíž nutně selektivní a subjektivní. Tuto nesnázi ve vztahu k nutné selektivnosti historie feministické kritiky popisuje Mary Eagleton ve své esejí *Who's Who and Where's Where: Constructing Feminist Literary Studies* (Kdo je kdo a kde je kde: Konstruování feministických literárních studií). Nicméně autorka ve stejné esejí přiznává, že ve skutečnosti nelze nalézt prostor, který by již nebyl ideologicky determinován a odkud by bylo možné psát upřímnou a všezahrnující historii feministických literárních studií. Proto jsem v tomto úvodu nucena, ačkoli v mnoha ohledech sdílím obavy Mary Eagleton a dalších představitelk soudobé feministické kritiky, představit do značné míry selektivní a subjektivní pohled na tuto problematiku, založený na intenzivním studiu především, i když ne výhradně, textů angloamerické tradice.

Pokud chceme hovořit o literární feministické teorii a jejích počátcích, je nutné upozornit na významnou úlohu literatury, četby textů a jejich interpretace v rámci angloamerického vzdělávacího systému, díky němuž se mohlo později rozvinout feministické chápání literární

tvorby. Zatímco je studium feminismu a problematiky genderu spjato v českém prostředí hlavně se sociologií, v angloamerické tradici se rozvíjelo především v souvislosti s literární kritikou.

1.1.1 Liberální humanismus a literární kánon

Anglická literatura (English literature) byla poprvé vyučována na King's College v Londýně v roce 1831. Tento rok je nicméně pouze rokem skromných počátků, anglická literatura musela teprve dokázat právo na svou existenci jako samotná disciplína především ve vztahu k preferovaným studiím klasických jazyků a literatur. Vzestup anglické literatury byl úzce spjat se společenskými změnami a ústupem náboženství. V intelektuálních kruzích převládal názor, že je nutné se zaměřit na vzdělávání střední třídy prostřednictvím toho nejlepšího, co národní kultura může nabídnout. Literatura se tak stává jakousi alternativní ideologií. „Stejně jako náboženství, literatura působí zejména prostřednictvím emocí a zkušenosti, a proto byla jako šitá na míru k prosazení ideologické úlohy, tam kde ji uvolnilo místo náboženství“¹. Problémem, který ostatně nikdy nebyl zcela vyřešen, přitom zůstávala otázka, jaké znalosti může studium anglické literatury nabídnout. Jak obhájit vědeckost disciplíny, která spočívá v čtení a hodnocení textů tj. činnosti, která může stejně tak být považována za zálibu? Jako jistý kompromis bylo chápáno vyučování anglické literatury společně s jazykem. V období krátce před a hlavně po První světové válce se konečně prosadilo studium anglické literatury (English literature) jako prominentní disciplína na anglofonních univerzitách. Je zde nutné hledat souvislost především s moderním anglickým nacionalismem. „Na rozdíl od klasických studií a ještě zásadněji oproti komparatistice, byla angličtina disciplínou, na jejíž patriotismus se bylo více či méně možné spolehnout“². Takto se anglická literatura zbavila svých tradičních rivalů - klasických studií (Classics) a komparatistiky (Comparative literature). Důležitou úlohu v procesu etablování anglické literatury a jejího osamostatnění od jazykových studií sehrál britský kritik F. R. Leavis. Leavis pro svou práci převzal a adaptoval mnohé myšlenky klíčové postavy kritiky 19. století Matthew Arnolda. Dle Leavise je právě literatura jakýmsi prubířským kamenem pravosti národní kultury. Studium anglické literatury považoval za zcela zásadní zejména z toho důvodu, že měla být nejjasnějším příkladem „anglickosti“ (Englishness). Anglická literatura jako disciplína se postupně soustředila kolem koncepce kánonu literárních textů, „velké tradice“³, které byly považovány za hodnotné ve své vlastní podstatě a transcendentální ve vztahu k historii a času.

¹EAGLETON, Terry. *Literary theory: an introduction*, s. 22.

²MILNER, Andrew. *Literature, culture and society*, s. 5.

³*Great Tradition* (Velká tradice) z roku 1948 je jedna z klíčových prací F.R.Leavise. Leavis se v této studii zabývá velkými představiteli anglické románové tradice a zakládá svou tezi na jejich vztahu k etické rovině tohoto žánru.

Chápání „velkých“ literárních děl jako nadčasového jevu bez potřeby zasazení do jakéhokoli kontextu a zároveň ztělesňujících univerzální lidskou zkušenost patří mezi důležité koncepty britské „Praktické kritiky“ první poloviny 20. století. Obecně lze hovořit o tzv. liberálně-humanistickém přístupu k literatuře, s nímž se v 60. letech střetla vlna teoretických přístupů čerpajících ze sociologie, psychoanalitiky, lingvistiky, marxismu a dalších disciplín. V americkém prostředí nesmíme opomenout vliv Nové kritiky, která klade důraz stejně jako britská „Praktická kritika“ na dílo samo o sobě, zbavené jakéhokoli kontextu a rovněž na organickou jednotu díla. Je pochopitelné, že se dříve či později muselo dojít přehodnocení tohoto konceptu literární teorie.

1.1.2 Nástup feministické kritiky

Za počátek feministické literární kritiky se obvykle považuje konec 60. let 20. století. Feministická kritika, ve své podstatě ideologická teorie, čerpala svou sílu z ženského hnutí a boje za rovnoprávnost. Okamžitě se pustila vehementně do boje s tradičním kánonem a postavila se proti chápáním lidské zkušenost jako univerzální. Hovoříme sice o počátku feministické literární teorie, ale nesmíme zapomínat, že se vlastně jednalo o proces znovuoobjevení některých textů a navázání na tuto částečně ztracenou tradici. Elaine Showalter popsala ve své esejí vlastní zkušenost s angažováním se v ženském hnutí a osvojení si feministické kritiky na konci 60. let 20. století. Zároveň vzdává tribut významným průkopnickým osobnostem Simone de Beauvoir, Queenie Leavis či Mary Ellmann, které se často zdráhaly nazývat se feministkami, ale jejichž tvorba měla zásadní vliv na feministickou kritiku ve svých prvopočátcích. Většina feministických kritiček patřících do tzv. druhé vlny se shoduje na tom, že feministická kritika najednou přinesla zcela nové možnosti kritické analýzy a zdála se být příslibem velkého intelektuálního dobrodružství.

První etapu angloamerické feministické kritiky, která byla dominantní v 60. a 70. letech, lze označit za fázi znovuoobjevování a odhalování mechanismů patriarchálního řádu. Jak už bylo řečeno výše, feministická kritika v této etapě navazuje na díla raných feministek jako byla Simone de Beauvoir, V. Woolf nebo dokonce Mary Wollstonecraft.

Mary Wollstonecraft (1759-1797), která je vůbec první z velkých postav feministického psaní, prožila svůj krátký život bojem za zlepšení podmínek žen a za jejich přístup ke vzdělání. Její nejslavnější práce, *Potvrzení práv žen*, je dodnes čtivým dokladem jejího pronikavého intelektu a originality myšlenek. Wollstonecraft se domnívá, že údajná ženská slabost a

inferiorita je zapříčiněná nedostatkem vzdělání a také druhem výchovy, které se ženám dostává . Z jejího pohledu je ženskost, se svými projevy, tedy pouze důsledek společenského působení , jinými slovy je společensky podmíněná. Mary Wollstonecraft byla celý život přesvědčená o tom, že ženy jsou nadány stejným intelektem jako muži. Tyto myšlenky se staly nedílnou součástí feminismu a feministické kritiky a lze si jen těžko představit, že by kdy ztratily na své dobové naléhavosti. Ženskost jako sociální konstrukt je potom jednou z hlavních myšlenek

Další protagonistkou je Virginia Woolf (1882-1941), která značně ovlivnila podobu dnešní feministické literární teorie. Její nejslavnější esej z roku 1929, *Vlastní pokoj*, inspirovala mnoho feministických literárních teoretiček a různé pasáže této eseje posloužily jako bohatý citační materiál pro jejich vlastní kritickou práci. Esaj diskutuje téma nerovnosti přístupu žen ke vzdělání a potížím, kterým žena jako spisovatelka musí čelit. Ústřední heslem této eseje je, že „pokud má žena psát literaturu, musí mít peníze a vlastní pokoj“⁴. Feministické kritičky někdy upozorňují na fakt, že je esej prodchnuta až bolestnou snahou nepůsopit emotivně, skrýt svůj hněv. V. Woolf se sice obrací k ženskému publiku, ale zároveň si je vědoma všudypřítomnosti mužů – proto promlouvá jejich vlastním jazykem⁵. Vedle *Vlastního pokoje* je často zmiňována esej *Tři Guineje*, kterou napsala Woolf v době nástupu fašistické ideologie v Evropě. V této eseji dává autorka do souvislosti uzurpaci veřejné sféry muži s válkou a tyranií. Její základní argument v této eseji je přínos ženského pohledu na svět pro vytvoření společnosti prosté hierarchií a válečného štváčství.

Ve vztahu k feministické literární tradici lze jen těžko docenit význam třetí představitelky raného feminismu - Simone de Beauvoir (1908-1986) . Simone de Beauvoir se na rozdíl od předešlých dvou britských spisovatelek narodila ve Francii na počátku 20. století a stala se tak svědkem vzrůstající popularity feministické literární teorie. Proslavila se jako existencialistická filozofka, feministka a spisovatelka metafyzických románů. Její stěžejní dílo, *Druhé pohlaví*, vyšlo ve francouzštině v roce 1949, tedy pouze necelé dvě dekády před nástupem feministické kritiky. *Druhé pohlaví* zcela zásadně ovlivnilo podobu dnešního feminismu. Kniha rozebírá jevy, které zapříčinily podřízené postavení ženy ve společnosti. Simone de Beauvoir se staví zásadním způsobem proti esencionalismu, psychoanalitice a náboženství. V úvodní kapitole *Druhého pohlaví* si klade naléhavou otázku: „Proč ženy nepopírají svrchovanost mužského rodu? Žádný

⁴WOOLFOVÁ, Virginia. *Vlastní pokoj: esej*, s. 5.

⁵RICH, Adrienne. *When we dead awaken: writing as re-vision*, s.20.

subjekt neklade sám sebe předem a spontánně za nepodstatný“⁶. Autorka rovněž poukazuje na fakt, že muž představuje normu a lidskost všeobecně, zatímco žena není považována za autonomní bytost, je vždy definována ve vztahu k muži. „On je Subjekt, on je Absolutno: ona je to druhé“⁷. De Beauvoir podobně jako Mary Wollstonecraft hovoří o ženskosti jako společenském konstruktu: „Žena se ženou nerodí, stává se jí.“ V části nazvané Dějiny spojuje De Beauvoir osud ženy žít v podřízeném postavení s nástupem soukromého vlastnictví. V Mýtu ženy v tvorbě pěti autorů, rozebírá De Beauvoir tvorbu pěti uznávaných mužských spisovatelů z ženské perspektivy a poukazuje na to, že muž promítá do ženy své vlastní obavy. Je příznačné, že sama autorka se i přes úspěch *Druhého pohlaví* nepovažovala za filozofku, ale pouze za někoho „kdo má velmi rád filozofii“⁸. Jako svou doménu považovala De Beauvoir literaturu.

1.1.3 60. a 70. léta - angloamerická feministická kritika

Ve vývoji feministické literární kritiky hrála důležitou roli 60. a celá 70. léta, která se nesla ve znamení přehodnocování literatury psané muži. Důraz byl kladen na ženu coby čtenářku a interpretaci textů z ženské perspektivy. Pro toto období je příznačná otevřenost feministické kritiky a snaha uniknout ze spárů maskulinního diskursu. Z tohoto důvodu se kritičky praktikující revizionistické čtení⁹ příliš nezajímaly o předložení ucelené teoretické koncepce, a tak hlavní přínos této etapy feministické kritiky je příspěvek k pluralitě interpretačních přístupů a odmítnutí konceptu univerzální lidské zkušenosti. Bylo rovněž zapotřebí odhalit mechanismy v literárním díle nabádající čtenáře (včetně žen) ke ztotožnění se s určitými hodnotami (třeba i přímo odporujícími čtenářově podstatě). Pam Morris k tomu říká: „aktivní, hodnotící vědomí ve většině literárních textů odráží názory a postoje mužů. Ženské vědomí je oproti tomu téměř vždy pasivním předmětem vypravěčova pohledu a je předurčeno k potrestání, ocenění či ztracení“¹⁰. Inspirací pro tuto generaci kritiček byla průkopnická díla zmíněná výše - *Vlastní pokoj* a především *Druhé pohlaví*. Koncem 60. let vyšly dvě práce, které přitáhly pozornost k přehodnocení literatury psané muži. Máme na mysli *Uvažování o ženách* od Mary Ellmann z roku 1968 a radikálněji laděnou *Sexuální politiku* Kate Millett z roku 1970. V *Uvažování o ženách* poukazuje Ellmann na stereotypní zobrazení ženy v dílech spisovatelů i v literární kritice. Ellmann předkládá tezi, že je západní myšlení od základů založené na sexuální analogii. Ellmann

⁶BEAUVOIROVÁ, Simone. *Druhé pohlaví: Výbor*, s. 12.

⁷Ibid., s. 10.

⁸SIMONS, Margaret A.; BENJAMIN Jessica. *Simone de Beauvoir: An interview*, s. 338.

⁹Revizionistické čtení zpochybňuje zavedené teoretické koncepty. V zásadě se jedná o hledání nových přístupů a hledisek ke studiu literárních textů.

¹⁰MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*, s. 43.

ukazuje, že přestože by měl být důraz na mužskou aktivitu a sílu na jedné straně a ženkou pasivitu v dané epoše 20. století už překonán, tak tyto stereotypní kategorie mají stále zásadní vliv na lidské myšlení¹¹. Ve druhé kapitole nazvané „*Falická kritika*“ se autorka pozastavuje nad skutečností, že muži-kritici „jednají s knihami žen jako by to byly ženy samotné“¹².

V *Sexuální politice* navázala Millett na Simone de Beauvoir a pokusila se o analýzu patriarchálního řádu jeho udržování prostřednictvím sexuálních vztahů. Domnívá se, že sexuální dominance ukazuje nejlépe na základní mocenské vztahy mezi pohlavími. „Pohlavní styk je nástroj uplatňování nadvlády“¹³. Hlavním autorčíným argumentem je právě chápání vztahu mezi pohlavími ve smyslu politické nadvlády. Na příkladu rasy a třídní nerovnosti ukazuje Millett na fakt, že fyzická síla, kterou často muži považují za přímý důkaz své nadřazenosti, nehraje v politických a mocenských vztazích žádnou roli¹⁴.

Sexuální politika odhaluje s plným odhodláním míru sexismu v dílech kanonických i nekanonických spisovatelů. Millett rovněž poukazuje na těsný vztah konceptu „ženskosti“ a „mužskosti“ s kulturou. Autorka považuje gendrovou diskriminaci za nejrozšířenější a nejhorší formu útlaču vůbec, protože je hluboko zakořeněná v lidské společnosti a tudíž je prakticky nemožné ji vymýtit. Millett bylo později často vytýkáno, že se ve svém monumentálním díle nevěnuje až na výjimky ženským spisovatelkám a dokonce nepřiznává vliv žádné ze svých předchůdkyň. Známá feministická kritička norského původu Moril Toi poukazuje na fakt, že v *Sexuální politice* vše podléhá základní tezi mocenské politiky, což na jednu stranu vytváří obdivuhodnou myšlenkovou jednotu díla, ale zároveň vede k nutným zjednodušením¹⁵. Nicméně do určité míry zjednodušený pohled na věc je často běžným rysem mnoha průkopnických děl. *Sexuální politika* položila základy pojmům a kategoriím, které jsou dodnes živé. Rozdíl mezi Millett a Ellmann spočívá v tom, že se Ellmann věnuje téměř výhradně feministické literární kritice, zatímco Millett odkrývá historické a politické aspekty patriarchální společnosti. Především díky tomuto širokému záběru analýzy a větší angažovanosti se stala *Sexuální politika* nesmírně vlivnou knihou. V každém případě pak obě citovaná díla lze považovat za zakládající texty americké feministické literární teorie.

¹¹MOI, Toril. *Sexual/textual politics: feminist literary theory*, s. 32-33.

¹²ELLMANN, Mary. *Thinking about women*, s. 29.

¹³MILLET, Kate. *Sexual politics*, s. 20.

¹⁴Ibid., s. 27.

¹⁵MOI, Toril. *Sexual/textual politics: feminist literary theory*, s. 24-31.

1.1.4 80. léta a zpochybnění kánonu

Při studiu feministické literární teorie je nezbytné věnovat pozornost tomu, jakým způsobem autorky zacházely s literárním kánonem. Po většinu 20. století se ženské literární kritičky spoléhaly na literární kánon v podobě, v jaké se s ním setkaly během studia anglické literatury. Proč by také zpochybňovaly jeho pravost? Věřily v reprezentativnost institucí, které jim poskytly vyšší vzdělání. Ostatně neexistovaly protichůdné důkazy. V obchodech a knihovnách se ženy jen zřídka setkávaly s novými vydáními ženských spisovatelek a vše tak podporovalo zdání, že se ženy ve srovnání s muži jen zřídka chápou pera. Dale Spender, australská badatelka a spisovatelka, přiznává v úvodu eseje *Ženy a literární historie*:

„Nemám žádný důvod podezřívát své vlastní univerzitní vzdělání z nějaké zvláštní omezenosti či předpojatosti. Naopak, zdálo se, že bylo celkem reprezentativní. Přesto mi však pod rouškou přehledu literárního dědictví anglicky mluvícího světa poskytlo velmi nepřesný a zkreslený pohled na historii písemnictví. Mé seznámení s literárními velikány bylo totiž (s výjimkou pěti slavných autorek románů) uvedením do světa velkých mužů“¹⁶.

V 80. letech se začaly feministické teoretičky kriticky zabývat platností tradičního mužského kánonu. Kritičky se zaměřily především na historii románu, který se zdál být hlavním zdrojem kontroverze. V literárně historických dílech psaných muži byly počátky románové tvorby připisovány výhradně mužským spisovatelům. Spender ve výše zmíněné esejí obviňuje Iana Watta z toho, že ve svém *Vzestupu románu* nepřikládá žádný význam ženským spisovatelkám 18. století. Spender vyjadřuje své pobouření na tím, že ačkoli Watt pečlivě zkoumá a kriticky hodnotí díla mužů spisovatelů, ženám spisovatelkám věnuje jedinou větu: „Většinu románů osmnáctého století vlastně napsaly ženy“¹⁷. Sama Spender hovoří o minimálně stovce uznávaných spisovatelek 18. století a ptá se, jak je možné, že nakonec všechny upadly v zapomnění¹⁸. Problém vidí v tom, že se na institucionalizaci literatury, ke které docházelo v 18. a 19. století, podíleli výhradně muži¹⁹. Mezi velké osobnosti této fáze feministické kritiky patří také bezesporu Ellen Moers a její *Ženy spisovatelky* z roku 1976. Jedná se o vůbec první pokus

¹⁶SPENDER, Dale. *Ženy a literární historie*, s. 36.

¹⁷Ibid., s. 41.

¹⁸Ibid., s. 39-43.

¹⁹Ibid., s. 44.

odhalit souvislou ženskou literární tradici, která představuje jakýsi „spodní proud“ v rámci proudu hlavního²⁰.

V roce 1977 vydala Elaine Showalter *Její vlastní literaturu*, kde Showalter rekonstruuje britskou ženskou románovou tradici od Emily Brontë až po Doris Lessing. V úvodu Showalter vysvětluje důležitost jejího projektu: „Vzhledem k tomu, že jsme ztratili z dohledu méně významné spisovatelky románů, které tvořily články řetězu, který byl pojítkem mezi jednotlivými generacemi, nechápali jsme dobře kontinuitu ženského psaní, ani jsme neměli spolehlivé informace o vzájemném vztahu života spisovatelek a změn, ke kterým došlo v právním, ekonomickém a společenském postavení žen“²¹. V této studii přichází Showalter s tvrzením, že každá literární subkultura prochází třemi po sobě jdoucími etapami. Pro první etapu, kterou Showalter nazvala *femininní fáze*, je příznačné, že spisovatelky přejímají konvence a hodnoty mužské literatury. Druhá etapa, *feministická*, je potom obdobím revolty proti těmto konvencím a konečně třetí fáze, *ženská*, je spojená se sebeobjevováním, hledáním vlastní identity a oproštěním se od závislosti na protikladech.

Pro pochopení subjektivity muži vytvořené tradice bylo nutné ukázat, na jakém základě byla a jsou díla považována za kvalitní a hodnotná. Proto bylo i nezbytné podkopat autoritu literárního kánonu jako souboru děl s absolutní neoddiskutovatelnou hodnotou. Bylo tudíž zapotřebí zabývat se problematikou literární hodnoty, která sama patřila a patří k nejsložitějším otázkám literární teorie. Proti pojetí liberálního humanismu se postavila celá řada představitelů různých kritických směrů. Terry Eagleton, který sám patří do proudu marxistické kritiky, to komentuje slovy: „Literatura jakožto soubor děl, která by měla zaručenou a trvalou hodnotu a vyznačovala se určitými inherentními vlastnostmi, neexistuje“²². Dle Eagletona je literární kánon konstrukt účelově vytvořený určitými lidmi, v určitou dobu²³. Základním předpokladem feministické literární teorie (vedle marxistické teorie) je ideologičnost estetických hodnot.

Následující část věnujeme otázce role teoretických východisek v rámci feministické literární teorie.

²⁰ SHOWALTER, Elaine. *Feministická kritika v divočině*, s. 162.

²¹ SHOWALTER, Elaine. *A literature of their own: British women novelists from Brontë to Lessing*, s. 7.

²² EAGLETON, Terry. *Úvod do literární teorie*, s. 25.

²³ *Ibid.*, s. 26.

1.1.5 Na teorii (ne)záleží

Mezi 60. a 80. léty 20.století se se prohnala feministická kritika světem dříve mužsky orientované literární teorie jako nekontrolovatelná smršť. Bylo nutné uvažovat o vztahu feministické literární kritiky a teorie obecně.

V americkém prostředí má na tomto poli nepochybné zásluhy Elaine Showalter, která se jako první pokusila o formulaci teoretického rámce feministické kritiky ve své vlivné studii *Pokus o feministickou poetiku* z konce 70.let. Showalter popsala přesun zájmu od feministického čtení, které se zajímá o ženu jako čtenářku, k ženě jako autorce literárních textů. Showalter zavádí pro tento typ kritického diskursu termín „gynokritika.“ Na *Pokus o feministickou poetiku* navázala Showalter v roce 1981 statí *Feministická kritika v divočině*, která předchází studii doplňuje a teoreticky rozpracovává koncept gynokritiky. Showalter přirovnává stav feministické kritiky k „divočině“ a vyzývá k hledání „pevnějšího teoretického terénu“. Zároveň se tu snaží o roztřídění dosavadní orientace feministické kritiky do čtyř modelů. Jako první zmiňuje biologickou kritiku zdůrazňující tělo jako zásadní zdroj obraznosti. Problém tohoto modelu kritiky vidí Showalter ve zdůrazňování biologické odlišnosti žen a upozorňuje na nutnost zkoumání biologické obraznosti v souvislosti s jinými faktory než anatomii. Dalším v řadě feministických modelů je dle Showalter lingvistická kritika zabývající se odlišností ženského jazyka. Lingvistickou kritiku spojuje Showalter poprávem především s osobností trojice francouzských kritiček, o nichž se zmíníme níže. Nedostatek tohoto modelu spatřuje Showalter v tom, že byl historicky ženám „odepřen přístup k úplným zdrojům jazyka a že jsou nuceny k mlčení, eufemismům či vyhýbavé řeči“²⁴. Psychoanalytická feministická kritika v sobě zahrnuje oba předchozí modely a hledá vysvětlení pro tvůrčí proces jedince v jeho psychice. Slabé místo tohoto modelu tkví dle Showalter v jeho izolaci od historických, etnických či ekonomických faktorů. Za nejlépe využitelný pro feministickou kritiku považuje Showalter model kulturní. Tento model využívá hlavních myšlenek předchozích tří modelů, ale vždy je klade do vztahu se sociálními kontexty, ve kterých se objevují. Showalter vysvětluje principy tohoto modelu na základě analýzy ženské kultury antropoložkou a antropologem Shirley a Edwinem Ardenerovými. Showalter přejímá zejména myšlenku, že „ženy tvoří *umlčenou skupinu*, hranice jejíž kultury a reality se překrývají s *dominantní (mužskou)* skupinou, ale nejsou v ní zcela obsaženy“²⁵. Důležitý rozdíl mezi divokou zónou (nacházející se mimo hranice

²⁴SHOWALTER, Elaine. *Feministická kritika v divočině*, s. 148-149.

²⁵Ibid., s. 158.

dominantní zónou a zónou k ní prostorově analogickou lze chápat pouze v metafyzickém smyslu²⁶. Vzhledem k tomu, že je mužské vědomí plně obsaženo v kruhu dominantní struktury, stává se tak přístupné jazyku a tím pádem i ženám. Oproti tomu divoká zóna zůstává dominantní struktuře nepřístupná a představuje pro některé feministické kritičky fascinující možnost útěku z patriarchálního prostoru. Showalter varuje před podléháním klamným představám amazonské utopie a ženského jazyka zcela nezávislého na dominantní skupině. Dle Showalter je ve skutečnosti ženské psaní „dvojhlasým diskursem“, který v sobě zahrnuje dědictví obou skupin – dominantní i umlčené skupiny. Pochopení konceptu „dvojhlasého diskursu“ tak nabízí zcela nové možnosti čtení ženské beletrie, čtení příběhu ve dvou rovinách, kdy jedna rovina je skrytější a je méně čitelná. Showalter odkazuje na zvláštní terminologii zavedenou kritičkami Gubar a Gilbert²⁷, které tomuto typu psaní říkají „palimpsest“. Showalter této stati rozvíjí myšlenky, za které byla později často kritizována. Terčem kritiky se stal zejména hlavní argument, dle kterého jsou ženy nositelky jakési kolektivní zkušenosti. Takový to koncept univerzální ženské zkušenosti se tak velmi blíží liberálně-humanistickým myšlenkám, proti kterým se zásadně staví především francouzský feminismus. K hlavním oponentkám Showalter patří kritička norského původu Toril Moi, která jí a vůbec angloamerické kritice vyčítá přílišné lpění na literárním realismu.

Jak zmiňuje Mary Eagleton, oblíbený způsob vyložení historie feministické literární teorie je založen na seskupování autorek či na tvoření dynamických opozicí jako například Showalter/Moi²⁸. Do opozice je často kladena celá angloamerická a francouzská feministická literární teorie²⁹. Zde je nicméně nutné podotknout, že samotné zobecnění angloamerické tradice je značně problematické. Anglická feministická tradice tíhne k marxistické kritice a kulturnímu materialismu. Z významných představitelk této kritické orientace musíme jmenovat alespoň Coru Kaplan.

V 70. letech začíná nabývat na důležitosti francouzská feministická kritika, která vychází z rozdílné kulturní tradice a navazuje především na filozofii, psychoanalytiku a lingvistiku.

²⁶ Grafické zobrazení těchto myšlenek nabízí Ardenerův diagramu vztahu umlčené a dominantní skupiny, který je reprezentován dvěma protínajícími se kruhy. Při čistě prostorovém chápání tohoto diagramu se nabízí dvě výseče, které ženská a mužská skupina navzájem nesdílí. Výseč, která leží mimo hranice dominantního, pak nazývá Ardener „divokou“.

²⁷ Kritičky Sandra Gilbert and Susan Gubar se proslavily knihou *The madwoman in the attic: the woman writer and the nineteenth-century literary imagination*, ve které zmíněnou teorii rozvíjejí.

²⁸ EAGLETON, Mary. *Who's who and where's where: constructing feminist literary studies*, s. 4.

²⁹ Toto binární dělení je charakteristické hlavně pro Toril Moi, která definuje rozdíl mezi oběma tradicemi ve své proslavené studii *Sexual/Textual Politics*.

Typické pro americkou kritiku 70. let bylo odmítnutí kodifikace a odpor k suchopárné teorii. „A tak zatímco vědecká kritika bojovala za svou očistu od subjektivnosti, feministická kritika usilovala o znovuprosazení autority prožitku³⁰. Francouzská feministická kritika se vydala cestou teorií a na tomto poli si také vysloužila uznání. Za hlavní představitelky francouzské feministické kritiky jsou považovány Julie Kristeva, Hélène Cixous a Luce Irigaray. Je pozoruhodné, že se ani jedna z těchto velkých představitel francouzského intelektuálního života nenarodila ve Francii. Kristeva je bulharského původu, Cixous se narodila v Alžírsku německo-španělskému páru, Irigaray se narodila v Belgii. Za hlavní doménu francouzských feministických kritiček je obvykle považována „écriture féminine“, o které se zmíníme dále v textu.

1.1.6 Fascinace ženským jazykem

Otázka existence výhradně ženského jazyka a psaní patří k nejzajímavějším a nejdynamičtějším oblastem feministické literární teorie. Virginia Woolf hovoří v eseji *Vlastní pokoj* o nástrahách, které brání ženám psát jako ženy. Dle jejího mínění se v minulosti jen Jane Austen a Emily Brontë dokázaly povznést „nad neustálá napomenutí věčného učitele“³¹. Woolf argumentuje tím, že negativní emoce jako strach, hněv či nenávist na jedné straně a naslouchání mužům kritikům na straně druhé, zabránily ženám plně rozvinout vlastního génia. A především pak ženám chyběla vlastní tradice a vhodné nástroje. Woolf dodává: „Hned po přiložení pera k papíru by nejspíš zjistila, že nemá k dispozici žádnou *obecně sdílenou větu*“³². Ženy se střetly s cizí, mužskou větou, která se zdála být pro jejich potřeby zcela nevhodná. Woolf sice uvádí příklad mužské věty a zároveň vyzdvihuje Jane Austen jako jedinou autorku, které se podařilo vynalézt vlastní přirozenou větu, ale dále nevysvětluje v čem přesně dle jejího mínění spočívá zásadní rozdíl.

Mnoho feministických kritiček navázalo na Virgíni Woolf a na její volání po ženském psaní. Adrienne Rich, básnířka i teoretička, popsala svou vlastní ranou zkušenost s psaním básní a přisvojením si mužského jazyka. Rich přiznává: „Chtěla jsem, aby se básnířky rovnaly mužům a být rovnocenné se stále ještě zaměřovalo s nutností znít stejně“³³. Rich spojuje absenci autentického ženského výrazu v literatuře s tradiční ženskou rolí. Nicméně se ale přitom neztotožňuje s představou umělkyně zavřené ve slonovinové věži a pohlcované svým vlastním egem. To naopak považuje za muži vytvořený mýtus. Na druhou stranu Rich jasně formuluje své

³⁰SHOWALTER, Elaine. *Feministická kritika v divočině*, s. 128.

³¹WOOLFOVÁ, Virginia. *Vlastní pokoj: esej*, s. 66.

³²Italika viz autorka.

³³RICH, Adrienne. *When we dead awaken: writing as re-vision*, s. 21.

stanovisko: „být člověkem ženského pohlaví snažícím se zastávat tradiční ženskou roli tradičním způsobem *je* v přímém konfliktu se subverzivní funkcí představivosti“³⁴. Rich si uvědomuje tvořivou sílu jazyka ve vztahu k realitě, neboť považuje psaní za proces přejmenování (re-naming).

Feministky zabývající se lingvistikou se dále snažily poukázat na fakt, že jazyk není v žádném případě gendrově neutrální a je pevně navázán na patriarchální struktury. Nelly Furman poznamenává, že „v americké angličtině převládají mužsky orientované kategorizace, které nepatrně utvářejí naše chápání a vnímání reality“³⁵. Mezi známé kritičky, které se zabývaly otázkou sexismu v angličtině patří nepochybně Dale Spender a Robin Lakoff³⁶.

Formování autentické teorie ženského jazyka je nepochybně spojeno s francouzskou feministickou tradicí, o které pojednáme v dalším oddíle.

1.1.7 Francouzská feministická tradice

Na otázku zda-li existuje jazyk vlastní jen ženám odpovídá Hélène Cixous ve své slavné esejí *Smích medúzy* z roku 1975. Tato esej v sobě volně kombinuje prvky biologického a lingvistického modelu, tak jak je definovala Elaine Showalter. Cixous přichází s tvrzením, že odmítání rozdílu mezi femininním a maskulinním způsobem psaní pramení z čisté neznalosti. Femininní způsob psaní³⁷, tzv. *écriture féminine*, přesahuje mužskou představivost, není možné jej teoreticky postihnout. Zde si pro lepší ilustraci dopomůžeme přímo slovy Hélène Cixous: „Je nemožné *definovat* femininní praxi psaní, a to nemožností, která potrvá i nadále, protože nikdy nebudeme schopni dát teoretický rámec této praxi, uzavřít ji, zakódovat ji, což ale neznamená, že by neexistovala“³⁸. Cixous se domnívá, že ženy píšou vlastním tělem. „Více těl – více psaní“³⁹. Podstatou ženy je její schopnost rozdávat se bez nároků. Cixous polemicky odmítá freudovské myšlenky závislosti penisu a kastrálního komplexu a říká: „Nechci penis, kterým bych si ozdobila své tělo“⁴⁰. Převrací koncept kastrálního komplexu naruby a ptá se, zda-li muži nemají strach

³⁴ Ibid., s. 23.

³⁵ FURMAN, Nelly. *The study of women and language: comment on vol. 3. No. 3*, s. 182.

³⁶ Viz SPENDER, Dale. *Man made language*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul, 1980 a LAKOFF, Robin Tolmach. *Language and woman's place: text and commentaries*. New York : Oxford University Press, 2004.

³⁷ V tomto smyslu budeme nadále používat francouzský termín *écriture féminine* a to z důvodu rozdílné terminologie ve francouzské a americké tradici. Zatímco v podání amerických kritiček a především Elaine Showalter je femininní způsob psaní (feminine) imitací mužské dominantní formy, pro francouzské feministické kritičky tento termín označuje autentický způsob psaní žen.

³⁸ CIXOUS, Hélène. *Le rire de la Méduse et autres ironies*, s. 50.

³⁹ Ibid., s. 57.

⁴⁰ Ibid., s. 65.

spíše ze skutečnosti, že žena nikdy kastrována nebyla⁴¹. Cixous rozvíjí teorii ženské síly a potenciálu. Pro esej je příznačný pozitivní a sebejistý tón. Cixous sice nedefinuje podstatu *écriture féminine*, ostatně ta se dle Cixous jakékoli definici vymyká, ale samotná esej je jakoby předobrazem tohoto způsobu psaní. Svým jazykem i syntaxí, uvolněnou gramatickou strukturou a hravostí, opakováním, tím vším se tato esej vymyká běžnému akademickému psaní. V eseji *Sorties* přichází Cixous i s dalšími zásadními myšlenkami. V první části nazvané *Kde je ona?* Poukazuje na to, že myšlení vždy fungovalo na základě binárních protikladů (žena/muž, pán/otrok) a žena vždy byla chápána jako pasivní strana⁴².

Teorie Luce Irigaray se v mnohé blíží myšlenkám Hélène Cixous. Stejně jako Cixous se staví proti některým Freudovým konceptům, ale v zásadě je nakloněna psychoanalýze. Dalším styčným bodem mezi Cixous a Irigaray je prosazování konceptu ženském psaní (*le parler femme*), které má být výzvou represivnímu řádu. Obdobně jako u Cixous není možné *le parler femme* definovat, ale Irigaray dává styl ženského psaní do souvislosti s dotýkáním⁴³. Tato koncepce pak stojí oproti mužskému pojetí sexuality a upřednostňování zraku. Další důležitá myšlenka Luce Irigaray je tzv. „logika stejného“ existující v západním myšlení, která spočívá „v redukci dvou genderů na mužskou normu, v jejímž důsledku ženy zůstávají v našem významovém systému nereprezentovány“⁴⁴.

Julia Kristeva je jednoznačně považována za nejvlivnější představitelku francouzské feministické kritiky. Z jejích klíčových prací jmenujme alespoň *La Révolution* Kristeva postupně prošla etapami různé politické angažovanosti, nicméně s postupem času se veškerými ideologiemi včetně feminismu. V politickém diskurzu pak především vidí nebezpečí, že by se mohlo stát novým náboženstvím, tj. „finálním vysvětlením“⁴⁵.

V každém případě stojí žena v centru kritické pozornosti Julie Kristevy. Přesto tento výrok bude znít poněkud nepatřičně, dodáme-li, že ona samotná odmítá definovat, co nebo kdo je to žena. Ann Rosalinda Jones ve své stati *Julia Kristeva on Femininity: The Limits of a semiotic Politics* cituje Kristevy výrok na toto téma: „Věřit, že někdo „je ženou“ je skoro stejně absurdní a zpátečnické jako věřit, že někdo „je muž“...V „ženě“ vidím něco, co nemůže být symbolizováno,

⁴¹Ibid., s. 54.

⁴²Francouzské feministické kritičky navazují na Jacquesa Derrida a jeho koncept dekonstrukce. Derrida ukazuje na existenci určitých norem či středů charakteristických pro naše myšlení, které je nutné dekonstruovat. Feministky se především snaží zpochybnit pozici muže jako normy oproti ženě, která je vždy chápána negativně.

⁴³MOI, Toril. *Sexual/textual politics: feminist literary theory*, s. 142-143.

⁴⁴MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*, s. 148.

⁴⁵KRISTEVA, Julia. *Psychoanalysis and the Polis*, s. 78.

něco, co není vyřčeno, něco zcela mimo názvosloví a ideologie⁴⁶. V jakém smyslu tedy Kristeva ženy jako kategorii zkoumá? V první řadě je nutné podotknout, že Kristevy chápání ženskosti je zcela vzdálené esencionalismu a biologismu Cixous či Irigaray. Jak ukazuje Toril Moi v *Sexuální/Textové politice* z roku 1985, nepřináší Kristeva ani tak samostatnou teorii „ženskosti“, nýbrž teorii sociálního vyčlenění (marginality) žen. Kristeva tedy chápe ženy především vztahově k patriarchálnímu řádu. Vzhledem k tomu, že Kristeva zásadně vychází z lacanovské psychoanalýzy⁴⁷, „ženskost“ se v jejím podání konstruuje v post-oidipovské fázi, kdy se dívka ztotožňuje s otcem na úkor matky a tím se podřizuje „symbolickému řádu.“ Kristeva jako další francouzské feministky klade důraz na pre-oidipovskou fázi, kterou identifikuje s pre-oidipovskou matkou, kterou chápe jako ztělesnění ženskosti i mužskosti zároveň. Odtud také Kristevina představa mateřství jako

Ve své stati *Čas žen*, se již Kristeva staví proti politickému feminismu. Samotný název odkazuje na dvě možné časové roviny – čas lineární historie a monumentální čas zahrnující nadnárodní a sociokulturní celky. Kristeva zde hovoří o třech feministických generacích a jejich vztahu k těmto dvěma časovým rovinám. První generace, kterou Kristeva identifikuje s počátkem hnutí za ženská práva, si nárokovala účast na vytváření historie, tedy se chtěla zapsat do lineárního času. V druhé fázi, která koresponduje s mladší generací žen po roce 1968, feministky odmítají mužský „symbolický řád“, dávají důraz na vlastní odlišnost a staví se tak mimo lineární čas. Kristeva se kloní k třetímu přístupu, který nutně povede k dekonstrukci protikladu muž/žena. Výsledkem bude relativizace „jeho/její symbolické i biologické podstaty“⁴⁸. Kristeva klade důraz na individualitu a staví se tak proti feminismu jako ideologii.

Moderní kritické myšlení ovlivnila Kristeva svou sémiotikou, která vychází terminologií i logikou z Lacanovy psychoanalýzy. Kristeva hovoří o *sémiotickém* a *symbolickém* aspektu jazyka. *Symbolický* aspekt je asociováno s řádem, otcem a represivní silou, naopak *sémiotično* představuje chaotický prvek ohrožující jeho stabilitu a neměnnost. *Sémiotično* je vlastně období „před znakovým“ a je spojováno s pre-oidipovským stádiem, které předchází formování identity postavené na opozici žena/muž⁴⁹. Právě ve vztahu sémiotična se symboličnem spočívá potenciál jazyka, kdy sémiotično hraje podvratnou roli.

⁴⁶JONES, A. R. *Julia Kristeva on femininity: The limits of a semiotic politics*, s. 62.

⁴⁷Viz dále v textu.

⁴⁸KRISTEVA, Julia. *Women's Time*, s. 35.

⁴⁹BARRY, Peter. *Beginning theory: an introduction to literary and cultural theory*, 129.

1.1.8 Feministická kritika a psychoanalýza

Jak je patrné z předešlého oddílu, psychoanalýza patří vedle filozofie a lingvistiky mezi hlavní zdroje, z kterých čerpají francouzské kritičky při formování svých vlastních teoretických přístupů. Jak poznamenala Pam Morris, je to dáno tím, že: „francouzský feminismus je silně ovlivněn spekulativní intelektuální povahou francouzské akademické kultury“⁵⁰. Francouzské feministické kritičky navázaly především na J. Lacana a jeho koncept *imaginárna*, tj. předoidipovského stádia a příchodu *symbolického řádu* spolu s jazykem. Jazyk je spojen s autoritou a otcem a žena je tak k němu vždy ve vztahu odcizení.

Postoj k psychoanalýze je také nutné vidět jako důležitý předěl mezi americkou a britskou feministickou literární kritikou. Americké feministické kritičky k ní tradičně přistupují s nedůvěrou až nevraživostí. Jako první se v americkém prostředí postavila proti Freudově psychoanalýze už Kate Millette v *Sexuální politice*. Právě britské feministické teoretičky (např. Juliet Mitchell) přišly s převratnou interpretací Freudovy teorie, kdy poukázaly na to, že přínos psychoanalýzy spočívá v tom, že nepředstavuje gender jako přirozenost člověka, ale naopak je společensky konstruovaný.

Ať už je psychoanalýza kritičkami vyzdvihována či zatracována, obě strany z ní do určité míry čerpají a přisvojují si její terminologii.

1.1.9 Nové proudy feministické kritiky v 80. a 90. letech

Zatímco první vlna feministické kritiky chápe ženu jako univerzální kategorii, od 80. let se objevují hlasy kritizující zaslepenost bílých západních heterosexuálních feministických kritiček, které přehlíží jinou sexuální orientaci žen i etnikum. V první řadě se objevují lesbická studia, které v počátcích reprezentovala Bonnie Zimmerman svým článkem *Co nikdy nebylo: přehled lesbické feministické kritiky* z roku 1981. Zimmerman poukazuje na skutečnost, že „veškerá lesbická feministická kritika je nicméně založena na jednom souboru předpokladů: ženskou identitu nedefinují pouze vztahy k mužské části světa a mužské literární tradici (vztah, který feministické kritičky vynikajícím způsobem rozebraly), silná pouta mezi ženami představují zásadní faktor v jejich životech a že sexuální a emocionální orientace ženy hluboce působí na její vědomí a tudíž i její tvořivost“⁵¹. Velký přínos této eseje představuje rovněž problematizace

⁵⁰MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*, s. 110.

⁵¹ZIMMERMAN, Bonnie. *Co nikdy nebylo: přehled lesbické feministické kritiky*, s. 79.

pojmu „lesbického textu“. Vedle lesbické feministické kritiky⁵² se rozvíjí černošská feministická kritika. Jeden ze zakládajících textů černošské feministické kritiky, *Toward a black feminist criticism*, od Barbary Smith vyšel již v roce 1977. Třetí důležitý proud, který obohatil feministickou kritiku, je postkoloniální feministická teorie⁵³, která se staví odmítavě k nadřazené pozici západních feministek, tj. etnocentrismu. Zde musíme nepochybně jmenovat Chandru Talpade Mohanty a její významnou stať *Očima Západu: Feministický výzkum a koloniální diskursy*, která vyšla poprvé v roce 1986. Mohanty v této esejí tvrdí, že „analýza „odlišnosti mezi pohlavími“ v podobě monolitické představy patriarchátu či nadvlády mužů napříč kulturami vede ke konstrukci podobně zjednodušující a homogenní představy zvané „odlišnost Třetího světa“ – čehosi stabilního, ahistorického, co očividně utlačuje většinu, ne-li všechny ženy v těchto zemích“⁵⁴. Mohanty kritizuje předpoklad, že všechny ženy tvoří homogenní skupinu identifikovanou již před započítáním analýzy⁵⁵, jejímž pojetím je podřazené postavení ve vztahu k mužům a vyzývá k důsledné, lokální analýze beroucí na vědomí kulturní, společenská, historická i politická specifika patriarchálního uspořádání. Proti etnocentrismu vystupuje ostře i další významná kritička Gyatri Spivak⁵⁶.

1.2 Přizpůsobení feministické literární teorie pro účely této práce

V této práci vycházíme z myšlenek, s kterými přišly různé teoretičky feministické literární kritiky. I proto se domníváme, že bylo nutné zařadit obecný přehled pojednávající o feminismu a literatuře. V předchozí části jsme ukázali, že se feministická literární kritika často dělí do dvou hlavních proudů: angloamerického a francouzského proudu. My nicméně dáváme přednost dělení na proudy tři: francouzský, anglický a americký. V této práci navážeme v mnoha ohledech na myšlenky americké feministické kritiky a Elaine Showalter především, na zásadní feministická díla Simone de Beauvoir a Kate Millett a uzpůsobíme si kategorie, které navrhl francouzský sociolog Pierre Bourdieu ve své studii *La Domination masculine (Mužská nadvláda)* z roku 1990. Pro de Beauvoir, Millett i Bourdieho je příznačné, že se zásadně staví proti esencionalismu, tedy proti chápání biologie jako důvodu ženské odlišnosti. Pro všechny tři teoretiky je žena sociálním

⁵²Pro více informací o dalším vývoji lesbické kritiky viz BERRY, Peter. *Beginning theory: an introduction to literary and cultural theory*, s. 139-155.

⁵³Pro zakladatelské texty postkoloniální teorie viz *The Wretched of the Earth* Frantze Fanona z roku 1961 a především *Orientalism* Edwarda Saída z roku 1978.

⁵⁴MOHANTY, Chandra Talpade. *Očima Západu: Feministický výzkum a koloniální diskursy*, s. 316.

⁵⁵Ibid., s. 320.

⁵⁶Viz například SPIVAK, Gyatri Chakravorty. *In other worlds : essays in cultural politics*. New York : Routledge, 2006.

konstruktem a podílí se na mužské nadvládě jako pasivní aktér a často i jako aktivní utvřizovatel patriarchálního uspořádání společnosti.

Je tedy zřejmé, že se v práci vzdálíme hlavním konceptům francouzské feministické školy a především *écriture feminine*. Koncept *écriture feminine*, který rozvinula francouzská feministická kritika, sice může sloužit jako zdroj dílčí inspirace, ale nelze na něm postavit teoretický základ této práce. Domníváme se, stejně jako Elaine Showalter, že nelze uvažovat o čistě ženském jazyce, který by nacházel vně dominantního diskursu. Zároveň je z našeho pohledu nepřijatelné považovat ženskou biologickou odlišnost za hlavní zdroj ženského psaní, tak jak navrhuje Cixous, když vyzývá ženy, aby psaly svým tělem. Vedle *écriture feminine* představuje další důležitou myšlenku francouzské feministické literární teorie nutnost dekonstrukce binárních opozic, jímž vévodí opozice muž/žena. Zatímco se západní společnost přiblížila ve 20. století k uvolnění strnulosti tohoto protikladu, situace na Arabském poloostrově je odlišná. Patriarchální řád je zde pevně zakotven v tradicích a ve světonázoru lidí, který je reprezentován islámem. V první části kapitoly jsme poukázaly na skutečnost, že Kristeva chápe ženy vztahově k patriarchálnímu řádu a jako jediná z trojice francouzských kritiček odmítá biologismus a esencionalismus. To, co považujeme v práci za užitečné a přínosné je Kristevino označení patriarchální povahy společnosti ovládané muži za „symbolický řád“ a její dělení na tři feministické generace, o kterém jsme pojednali výše v textu. S Kristevou nicméně nesdílíme její důraz na psychoanalýzu.

Přístup, který jsme v práci zvolili, souvisí do značné míry s povahou samotných románů spisovatelek Arabského poloostrova. Na základě jejich četby jsme dospěli k názoru, že se v románech promítá mužská nadvláda a s ní související útlak žen. Může se až zdát, že při absenci svobody slova slouží romány jako prostor, ve kterém autorky vyjadřují své názory a stanoviska, často na úkor uměleckého zpracování. Tyto skutečnosti nás přivedly k upřednostnění amerického feministického přístupu k ženské literatuře. Při analýze románů tudíž klademe důraz na zamýšlený obsah na úkor formy. V podobném duchu jako Elaine Showalter tedy nepovažujeme psychoanalýzu a lingvistický a biologický model literární kritiky za nejvhodnější teoretický rámec pro tuto práci. Zajímá nás samotná výpověď románů, které studujeme v jejich společenském a kulturním kontextu. Důrazem na výpovědní hodnotu románů sledujeme i další myšlenkovou linii Showalter a zejména její důraz na chápání literatury jako prostředku vyjádření ženské zkušenosti. Na rozdíl od Showalter nicméně nechápeme ženskou zkušenost či ženství jako univerzální kategorii, ale uvědomujeme si i další aspekty, které hrají roli ve vytváření identity

člověka/ženy. Nepochybně být ženou nepředstavuje jedinou složku determinující identitu jedince. Ta se nachází na průsečíku genderu, třídy, etnika a v případě arabské společnosti nepochybně i náboženské výchovy. Ženská literatura Arabského poloostrova tedy vypovídá o zkušenosti žen s určitým společenským a kulturním zázemím.

Přetrvávající rys společnosti Arabského poloostrova je její silně patriarchální uspořádání. Soudobé ženské romány se potom podílejí na odhalování těchto patriarchálních struktur a jejich odmítání či méně často i jejich přijímání. Vztah autorek k patriarchálnímu řádu, či Kristevinou terminologií řádu symbolického⁵⁷, se stává předmětem této práce. Vedle myšlenek Kate Millett a Simone de Beauvoir vycházíme při analýze románů z důležité studie francouzského sociologa Pierra Bourdieho, *Nadvláda mužů*. Bourdieu v této studii kombinuje přístup sociologa s poznatky feministických kritiček a ukazuje na příkladu románu Virginie Woolf, *K majáku*, jakým způsobem literatura žen může vědomě poukazovat na aspekty mužské nadvlády. Bourdieu přichází s důležitou myšlenkou, že je nadvláda mužů a vše co s ní souvisí pevně vepsána do sociálních struktur a do nehlubších částí lidských těl. Uvědomění vlastní účasti na této symbolické nadvládě tak nutně nevede a ani v podstatě nemůže vést k naprostému osvobození jedince.

V práci použijeme kategorie navržené Pierrem Bourdiem. Budeme si všimnout jakým způsobem autorky zobrazují nadvládu mužů a ženské. Důležitý pojem zde představuje „symbolické násilí“, který rovněž Bourdieu zavádí. Přívlastek symbolický zde nelze chápat v nejběžnějším pojetí jako opak násilí reálného či fyzického. Dle slov Bourdieho dochází k symbolickému násilí, jestliže „ovládaný nemůže jinak, než vládnoucího (a tedy nadvládu) uznávat (...)“⁵⁸. Jedná se tedy o legitimitu mužské nadvlády, která vychází z historického, společenského i kulturního vývoje lidského společenství. Je tedy důležité zkoumat do jaké míry přejímají autorky nadvládu mužů jako přirozenou.

Bourdieu rovněž rozvádí myšlenku, že si ženy vytvořily proti násilí mužů, vlastní formu „jemného násilí“, které spočívá především v lsti, intuici a pasivitě v sexuálních vztazích.

⁵⁷V práci budeme nadále používat oba termíny, tj. patriarchální či symbolický řád.

⁵⁸BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*, s. 34.

2. Historicko-kulturní kontext ženské literatury Arabského poloostrova

V této kapitole nejprve nastíníme specifika historicko-společenského vývoje oblasti ve 20. století s důrazem na změnu postavení žen, což považujeme za nezbytné pro pochopení kontextu soudobé ženské literatury Arabského poloostrova. Následně pojednáme o ženské literatuře v dané oblasti a ženském románu především.

2.1 Historický kontext

Vývoj oblasti v této době je zásadním způsobem ovlivněn ekonomickými faktory spojenými s prospekci a těžbou ropy, takže danou problematiku sledujeme ve dvou etapách - před objevením ropy a následně ve druhé polovině 20. století, kdy se až překotným způsobem mění materiální postavení místních obyvatel narušující po generace neměnný tradiční způsob života.

Zde nám poslouží jako modelový stát Kuvajt a kuvajtské ženy mj. kvůli dostupnosti studií věnovaným tomuto tématu. Hlavním důvodem pak je to, že nejvýznamnější částí této práce je analýza románů *Šamt al-farāšāt* a *Sajjidāt wa 'ānisāt* od kuvajtských autorek Lajly al- 'Uṭmān a Chawly al-Qazwīnī. Přestože je Kuvajtu věnována prioritní pozornost, budeme se okrajově zabývat i dalšími státy Arabského poloostrova. Rozsah této práce nám nicméně nedovoluje věnovat se specifickým rysům každého z uvedených států, ani Saudské Arábie⁵⁹.

2.1.1 Život žen v 19. století a v první polovině 20. století („období před ropou“)

Arabský poloostrov patřil k nejchudším a nejzaostalejším provinciím Osmanské říše a jako takový byl ponechán stranou všech modernizačních snah. Částečně již v 18. století, ale především pak během 19. století se dostává tato oblast do hledáčku britských zájmů díky strategické poloze a obchodu.

Není snadné psát o životě žen na Arabském poloostrově v první polovině 20. století. Na vině je především chybějící dokumentace. Mezi hlavní prameny o životě žen i obyvatel této oblasti patří cestopisy a zápisky amerických misionářů. Dokumenty pocházející z britského

⁵⁹ Pro informace o historii Saudské Arábie viz například AL-RASHEED, Madawi. *A history of Saudi Arabia*. New York : Cambridge University Press, 2002. Pro více informací o nové generaci v Saudské Arábii viz YAMANI, Mai. *Changed identities: the challenge of the new generation in Saudi Arabia*. London : Royal Institute of International Affairs, 2000.

archivu jsou potom především politického rázu. Nelze přehlížet problematickou povahu těchto pramenů, protože mnozí jejich aktéři přicházeli do oblasti s určitou představou o Orientu či v případě misí přímo s kolonizátorským přístupem a snahou o evangelizaci oblasti.

Z mála pramenů, které jsou k dispozici, je nicméně zcela zřejmé, že ženy žily v područí mužů – otců, manželů či bratrů. Čím bohatší byla rodina, tím větší důraz se kladl na segregaci žen. Domy byly hliněné s vnitřními dvory. Haya al-Mughni cituje ve své uznávané studii *Women in Kuwait: The Politics of Gender* kuvajtského historika Jūsufa al-Qinaje, který napsal, že bylo pro rodinu ostudou, pokud by cizí muži zaslechli hlasy žen či snad ženy zahlédli⁶⁰. Nejvíce skryté před okolním světem byly proto ženy bohatých obchodníků, které měly k dispozici služebné a otroky, takže nemusely prakticky vůbec vycházet z domů. O poznání více mobility bylo dopřáno ženám z chudších vrstev, které byly nuceny vykonávat pochůzky samy, a které byly rovněž nuceny vyhledávat placenou práci. Mezi nejčastější činnosti, kterým se ženy věnovaly, patřil podomní prodej, pomocné práce v domech obchodníků, ruční práce a šití⁶¹. Některé ženy se živily prodejem výrobků na trzích. V Kuvajtu se jednalo o *Sūq al-Ḥarīm*, tj. ženský trh. O tom, že byla ženská práce často zásadní pro rodinné příjmy, svědčí protest rybářů proti zákonu, který vydala dubajská legislativní rada v roce 1931 a který zakazoval prodej ryb ženami⁶². Vedle těchto běžných činností vynikají zprávy o několika ženách, které byly nuceny pracovat jako lovkyně perel, aby splatily dluhy, které zůstaly po jejich mužských příbuzných⁶³.

Ženy, které byly z ekonomických důvodů nuceny pracovat mimo své domovy, vycházely na veřejnost zahalené do dlouhých černých plášťů, *‘abājí*, se zakrytým obličejem. Tím byl alespoň částečně dodržen princip segregace žen. Vlivem nesmírné chudoby vlastnily některé rodiny pouze jednu *‘abāju*, kterou si ženy navzájem půjčovaly⁶⁴.

Usedlé obyvatelstvo si stále zachovávalo své tribální uspořádání. Klany náležející k jednomu kmeni žily většinou ve stejné čtvrti, tzv. *farīdži*. Multigenerační rodiny žily pospolu v jednom domě. Otec, patriarcha rodiny, měl rozhodující slovo ve věcech všech členů

⁶⁰AL-MUGHNI, Haya. *Women in Kuwait: The politics of gender*, s. 45.

⁶¹EL SAADI, Hoda. *Women and the economy: Pre-oil Gulf states*, s. 155-158.

⁶²Ibid., s. 154.

⁶³ABOU SAUD, Abeer. *Qatari women past and present*, s. 29-30.

⁶⁴SONBOL, Amira El-Azhary. *The family in Gulf history*, s. 326.

domácnosti včetně již ženatých synů⁶⁵. Příchod chlapce na svět byl oslavován v *dīwānījīh*, zatímco narození dívky bylo necháváno relativně bez povšimnutí⁶⁶.

Převládala tendence domlouvat sňatky mezi blízkými příbuznými. Přednost se dávalo sňatku dcer s bratranci z prvního kolene (tzv. „arabský sňatek“). Doména smlouvání sňatků náležela především ženám, které udržovaly styky v rámci rodu i klanů (*zījārāt*). Pokud se pro dceru nenašel vhodný ženich v rámci rodiny, na řadu přicházela *chaṭṭāba* (dohazovačka), což bylo také jedno z typicky ženských zaměstnání. Dívky byly často provdávány ve velmi nízkém věku i za mnohem starší muže, což šokovalo americké misionářky pobývající v Perském zálivu⁶⁷.

Ženy měly silné postavení v rámci domácnosti, nicméně tím, že svazek mezi mužem a ženou není považován v islámském světě za svátost, nýbrž za smlouvu (marriage contract), záviselo ženino setrvání v manželově domě na její schopnosti reprodukce, vztahu s manželovou rodinou a jeho ekonomických možnostech oženit se s další ženou⁶⁸. Zprávy amerických misionářek, kterým se často podařilo navázat vztahy s místním obyvatelstvem do takové míry, že byly častými hosty v domech starousedlíků, nepřinášejí příliš optimistický pohled na postavení ženy: „Během mého pobytu v arabském regionu, který trval asi šestnáct let, jsem neviděla jedinou arabskou domácnost, kde by byl vztah mezi mužem a ženou akceptovatelný z pohledu západní ženy. Se ženou se vždy zachází jako s otrokem, bývá bita i zapuzena z nejtriviálnějších důvodů. To vše musí žena snášet bez otázek a přijmout to jako ‚vůli Boží‘“⁶⁹.

Vzdělání žen je faktor, který má pro zlepšení jejich životních podmínek značný význam. Počátky školství na Arabském poloostrově byly velmi skromné a souvisely především s koránskými školami tzv. *kuttāb* (pl. *katātīb*) a rovněž s příchodem amerických misionářů na přelomu 19. a 20. století.

Za průkopníka ve vzdělávání žen je považován Bahrajn, kde vznikla první dívčí misijní škola už v roce 1895. Rodiče dlouho odmítali posílat dívky do školy, často z přesvědčení, že si gramotná žena může dopisovat s partnery v rámci milostných vztahů.⁷⁰ V polovině 20. let 20. století už začínají na Bahrajnu působit i místní učitelky.

⁶⁵Ibid., s. 329.

⁶⁶AL-MUGHNI, Haya. *Women in Kuwait: The politics of gender*, s. 47.

⁶⁷AL-SAYEGH, Fatma. *Women of the Gulf during first half of the twentieth century: A comparative study of American Missionary Archives and local memory*, s. 252.

⁶⁸Ibid., s. 256.

⁶⁹Ibid., s. 262.

⁷⁰Ibid., s. 257.

V Kuvajtu započala v roce 1916 tradici dívčího vzdělávání 'Amīna al-^ʿUmar, kterou naučil číst Korán vlastní otec. Po vzoru al-^ʿUmar si začaly i další ženy, tzv. *muṭaw^ʿa*, přivydělávat výukou Koránu. Další krok k státem podporovanému vzdělávání žen podnikla Turkyně 'Ā'īša al-'Ismīrī, která otevřela za podpory kuvajtského emíra školu ve čtvrti al-Mubārakīja. Nicméně první státní dívčí základní škola vznikla v Kuvajtu až v roce 1937⁷¹.

V Kataru lze hovořit o vzniku první koránské dívčí školy až v roce 1938. Její zakladatelka 'Amīna al-Džajjida docházela do *kuttābu* Mully Ḥamīda bin 'Aḥmada bin Muḥammada už kolem roku 1920. I z dalších zdrojů je možné usuzovat, že některé rodiny nechaly své dcery vzdělávat v chlapeckých koránských školách před zmíněným rokem 1938⁷².

2.1.2 2. polovina 20. století a změny v postavení kuvajtské ženy („období ropy“)

Kuvajt byl až do poloviny 20. století malý státek, jehož ekonomie záležela na obchodu, stavbě lodí a lovu perel. Před objevením ropy se skládala kuvajtská společnost ze tří skupin – jednalo se o členy vládnoucí rodiny Ál Sabáh, o vrstvu obchodníků a v neposlední řadě o pracovní sílu. Objevení ropy a počátek její těžby značně posílily vliv vládnoucí rodiny, která se vždy musela dělit o moc s bohatými obchodníky. Přesto si obchodnická vrstva udržela svou moc a privilegia a rovněž se zasloužila o větší demokratizaci Kuvajtu a zlepšení postavení žen. Právě nová generace liberálně smýšlejících mužů z obchodnické vrstvy se podílela na prvních diskuzích o vztahu mezi modernizací kuvajtské ženy a společnosti jako takové.

Ropa byla v Kuvajtu objevena v roce 1938, ale s těžbou se započalo až po druhé světové válce. Díky obrovským výnosům z ropy započal emír 'Abdallāh as-Sālim Ál Ṣabāḥ řadu modernizačních opatření, jimž vévodila masivní výstavba obytných čtvrtí, stavba nemocnic a vzdělávací programy. Modernizace sice nenarušila původní rozdělení společnosti, ale měla za následek obrovský příliv pracovních sil ze zahraničí. V roce 1965 už představovali Kuvajťané méně než polovinu obyvatelstva⁷³.

V roce 1961 získal Kuvajt nezávislost na Velké Británii a o rok později byla ratifikována ústava. Kuvajt se tak stává konstituční monarchií s voleným Národním shromážděním a vládou jmenovanou emírem. Rozsah této práce nám nedovoluje pojednat obšírněji o tom, co předcházelo vzniku Národního shromáždění a o dalších specifikách kuvajtského politického života. Po získání

⁷¹AL-MUGHNI, Haya. *Women in Kuwait: The politics of gender*, s. 50.

⁷²AL-KHOULI, Ramadan. *Women and education in the Gulf: between the modern and the traditional*, s. 234.

⁷³AL-MUGHNI, Haya. *Women in Kuwait: The politics of gender*, s. 34.

nezávislosti se začala dostávat do střetu obchodnická intelektuální elita a vládnoucí rodina. Politika 60. a 70. let tak byla poznamenána snahou získat nové spojence a to především z řad beduínů, kteří se začali usazovat v městském prostředí už v 50. letech. Kuvajtská vláda dala některým skupinám během 60. a 70. let volební práva a tím se snažila udržet větší nezávislost na obchodnické vrstvě. Počet naturalizovaných občanů stoupl mezi lety 1965 a 1981 na 220 000, nicméně jen část z tohoto počtu měla do roku 1994 výsady občanství první kategorie – tedy právo volit a ve volbách kandidovat.

Většina beduínů žila a dodnes žije mimo centrum Kuwait City a drží si své tradiční zvyky, co se týče oděvů, způsobu sňatků a také tribální a klanové loajality. Díky vyšší porodnosti dnes představuje beduínský element většinu kuvajtské populace, ale o to více vynikají rozdíly mezi beduíny a původní obchodnickou vrstvou a mezi sunnou a ší'ou. Právě příchod beduínského elementu do města měl za následek návrat k islámským tradicím a vytváření koalic mezi islamistickými skupinami a beduíny, kteří jsou konzervativnější a zároveň se cítili diskriminováni v rámci kuvajtského politického systému. To se naplno projevilo ve složení Národního shromáždění v roce 1992, kterému dominovaly právě tyto skupiny.

Změny v postavení kuvajtské ženy patří k nejzajímavějším otázkám týkajícím se kuvajtské společnosti 20. století. Ústava ratifikovaná roku 1962 slibuje rovnost všech občanů, nicméně ženám bylo odepřeno právo účastnit se voleb, ať již jako volený, tak i dokonce jako prostý volič. Na druhou stranu se těšila kuvajtská žena mnohem lepšího postavení v oblastech jako je zdravotnictví či školství. Ke změnám v postavení ženy docházelo postupně od počátku 50. let 20. století, v této době vedli liberálně vzdělaní muži převážně z vyšších vrstev společnosti na stránkách časopisů a novin debaty o modernizaci ženy, zahrnující témata jako jsou vzdělání či zahalení⁷⁴. Cílem bylo obrození (*nahḍa*) kuvajtské společnosti, kterého chtěli liberálové dosáhnout oproštěním se od „zaostalých“ zvyků a tradic. Ženy se pomalu začaly samy účastnit těchto debat, a to především v 60. letech. V této době vznikají pravidelné ženské rubriky v novinách a časopisech jako například *Rukn al-mar'a* v časopise *Al-Bi'ta*, která byla vůbec první svého druhu. Hlavním cílem žen v této době byl rozvoj vzdělání včetně vzdělání univerzitního, dále pak rovné pracovní příležitosti a v neposlední řadě i odložení *'abāji*. Od 60. let začínají ženy řídit auto, docházet do zaměstnání a mnoho z nich se odhodlalo i k úplnému odložení *'abāji*⁷⁵. V roce 1966 byla inaugurována univerzita, a tím se otevřely možnosti i ženám ze středních

⁷⁴Ibid., s. 53-57.

⁷⁵Ibid., s. 61.

vrstev, které nemohly studovat v zahraničí jako dcery privilegovanější obchodnické a vládnoucí vrstvy. Nicméně přes značné změny v postavení žen, zůstávaly ženy stranou legislativní moci a nemohly tak rozhodovat o zákonech majících přímý dopad na rodinu, a tedy i na ně. Zákony o rodině založené na islámském rodinném právu (Islamic Family Law) po vzoru malikovské školy ukazují na roli státu v prosazování patriarchální formy rodiny a další kontrole žen⁷⁶.

2.1.3 Žena v Kuvajtu a volební právo

Je paradoxní, že zatímco v roce 2003 bylo ženám ještě stále odepřeno právo volit, představovaly celých 70% studentů Kuvajtské univerzity. Nicméně téma práva žen na plnohodnotné občanství bylo diskutováno už po celá desetiletí. Parlament dvakrát neschválil dodatek ústavy o právu žen účastnit se voleb. Poprvé to bylo roku 1988, podruhé parlament zvolený roku 1992, který byl zcela ovládán islamistickými skupinami a tribálními poslanci. Tento parlament se proslavil především zákonem o zákazu společného vzdělávání. Velký posun vpřed nastal až v květnu 1999, kdy emír Džābir al-Aḥmad Āl Šabāḥ vydal dekret, který navrhoval udělit ženám plná občanská práva a učinil tak 14 dní po tom, co rozpustil parlament. Podle ústavy z roku 1962 tak musel nový parlament projednat tuto záležitost do 15 dnů po jeho sestavení. Nicméně i parlament z roku 1999 ženám plná občanská práva neudělil.

Na druhou stranu by bylo chybné se domnívat, že kuvajtská žena stála vždy zcela stranou politického dění. Od 60. let podporovala vláda různé ženské organizace, které sice měly mít nepolitický charakter, ale počátkem let sedmdesátých se začaly některé organizace spojovat s mužskými politickými skupinami. V Kuvajtu jsou politické strany formálně zakázány, ale tolerují se různé spolky a organizace. V roce 1997 měla nově vzniklá politická skupina Národní demokratické fórum hned 6 ženských představitelk mezi 72 ustavujícími členy. Důležitý předěl v chápání kuvajtské ženy a její plnohodnotné role ve společnosti představovala irácká okupace v roce 1990 – 1991. Ženy v této těžké době ukázaly, že jsou schopny postavit se aktivně na odpor a bránit i za cenu vlastního života svůj národ. Zatímco muži se museli schovávat, ženy se účastnily demonstrací a i odboje. K první kolektivní akci došlo již tři dny po invazi. Na 400 až 500 žen se sešlo v ulicích a zpívalo „Bůh, země a emír“ a „Saddáme dej ruce pryč od Kuvajtu, lid tě nechce“⁷⁷. Další demonstrace vedly k nepřiměřené reakci vojáků a ke střelbě do neozbrojeného davu. Ženy také pomáhaly v nemocnicích, staraly se o sirotky a tiskly a rozdávaly letáky. Znakem odporu, ale především obranným štítem se stalo obléknutí abájí a to i ženami, které toto

⁷⁶Ibid., s. 65.

⁷⁷ HADDAD, Yvonne Yazbeck; ESPOSITO, John L. *Islam, gender, & social change*, s. 194.

tradiční oblečení za normálních okolností odmítaly. Toto uniformní, volné oblečení černé barvy zakrývalo ženskou krásu a do určité míry chránilo ženy před iráckými vojáky. Sloužilo také k přepravě zbraní a jiných předmětů, což usnadnilo roli ženy v odboji. Nicméně ženy se během okupace stávaly oběťmi znásilnění a mnoho z nich bylo i zabito či se ztratilo. Ženy, které pobývaly v době okupace v zahraničí, rovněž přispěly k boji proti okupaci. Za všechny můžeme jmenovat například Mūnu al-Mūsā, která pracovala v době okupace v Londýně a která se jako členka Kampaně za osvobození Kuvajtu stala mediálně známou osobností⁷⁸. Sedm žen se rovněž účastnilo přímo osvobození Kuvajtu.

V reakci na aktivní ženskou účast v období okupace se v 90. letech dostala otázka plnohodnotného občanství žen do popředí zájmu ženských organizací a politických skupin. Ženská práva začaly prosazovat i některé ženské islámské organizace a islámské aktivistky. Mezi ty patřila například ší'itská aktivistka Chadīdža al-Maḥmīd, která mluvila o nutnosti „myšlenkové renesance“ a prezentovala ženu jako samostatného člena společnosti⁷⁹. V 90. letech se tak ženy začaly více prosazovat ve veřejném životě a několik z nich dosáhlo dokonce vysokých postů. Jednalo se především o ženy z vyšších společenských tříd nebo přímo z okruhu vládnoucí rodiny Ál Šabāḥ. Úlohou těchto žen bylo často doplnění nedostatečného množství kvalifikovaných mužů ze stejného sociálního zázemí. V roce 1993 byla jmenována Dr. Fajza al-Churāfi do čela Kuvajtské univerzity a ve stejném roce se stala Nabīla al-Mulla první kuvajtskou velvyslankyní v Zimbabwe.

Přesto ženy musely vyčkat dalších 12 let, než jim bylo uděleno plné volební právo, k čemuž došlo v květnu roku 2005. Ženy se tak historicky poprvé směly účastnit voleb do Národního shromáždění v roce 2006. Nicméně první volební účast žen byla velice nízká a dosáhla pouhých 35% z celkového počtu aktivních voliček. Zároveň ženské kandidátky nezískaly jediné křeslo v 50-ti členném Národním shromáždění. Ženské kandidátky, které počítaly právě s podporou ženských voliček, vyjadřovaly následně velké zklamání nad výsledky voleb. V roce 2008 došlo k dalším předčasným volbám, které takřka kopírovaly výsledky těch předchozích a opět nepřinesly volební úspěch ani jedné ženské kandidátce. Záhy po schválení volebního práva žen v roce 2005 byla rovněž jmenována první ministryně pro plánování a administrativní rozvoj, kterou se stala mediálně známá a populární Ma'ṣūma al-Mubārak. Tu v roce 2008 následovaly dvě další ministryně Nūrīja al-Šubajḥ a Mūdī al-Ḥamūd, které byly kritizovány ze strany islamistů

⁷⁸AL-MUGHNI, Haya; TÉTREAUULT, Mary Ann. *Political actors without the franchise: women and politics in Kuwait*, s. 213.

⁷⁹TÉTREAUULT, Mary Ann. *A state of two minds: state cultures, women, and politics in Kuwait*, s. 211-212.

kvůli odmítnutí ħidžābu⁸⁰. V roce 2009 se konaly další volby, které přinesly historicky první zvolení hned čtyř žen do parlamentu⁸¹.

2.1.4 Žena dnes a rodinné právo

V předchozí části byla pozornost věnována výhradně Kuvajtu. Nyní se zaměříme na situaci žen s přihlédnutím k tradicím a islámskému rodinnému právu, které bylo uzákoněno v Kuvajtu už v roce 1984, v Kataru až v roce 2006 a na Bahrajnu došlo k uzákonění sunnitské varianty teprve v květnu roku 2009⁸².

Jednotlivým prvkem života lidí na Arabském poloostrově stále zůstává důraz na rodinu a její patriarchální zřízení. Rodina zůstává „patriarchální, pyramidálně hierarchickou (především s ohledem na pohlaví a věk) a prostorově širokou institucí“⁸³. Zprostředkovaný sňatek je stále nejpopulárnější způsob, který posiluje i rodinné a klanové vztahy. Nicméně i sféra rodiny byla

zasazena modernizací a ekonomickým vývojem a lze sledovat vzrůstající tendenci mladých párů žít v oddělených domácnostech, i když často v rámci sdíleného objektu s manželovou rodinou⁸⁴.

Rodina jako základ společnosti je dnes předmětem zvýšeného zájmu státu, který se pomocí zákonů snaží o její kontrolu a ochranu. Jak již bylo řečeno, Kuvajt představuje první stát Arabského poloostrova, který po vzoru dalších arabských států položil základy islámskému rodinnému právu v roce 1984. Hajā Al-Muġnī, která patří k předním odbornicím na historii žen v Kuvajtu, ukázala na diskriminační rozměry tohoto zákoníku, přestože ústava z roku 1962 prohlašuje rovnost muže a ženy před zákonem⁸⁵. Dle Islámského rodinného zákoníku je žena podřízena muži a otec zůstává jejím zákonným zástupcem i po dosažení dospělosti. Otec jako zákonný zástupce musí souhlasit s dceřiným sňatkem. Po sňatku přechází role zákonného zástupce z otce na manžela. V případě rozvodu jsou děti svěřeny do péče matky, u chlapce do věku patnácti let a u dcery až do sňatku, ale rozhodující slovo ve všech důležitých otázkách týkajících se dětí náleží otci⁸⁶. V případě, že se žena znovu provdá, ztrácí právo na péči o děti. Dopad těchto zákonů je potom nutné vidět ve světle vzrůstající tendence rozvodovosti v Kuvajtu.

⁸⁰ AL-MUGHNI, Haya. *Kuwait*, s. 225.

⁸¹ Ibid., s. 224.

⁸² WELCHMAN, Lynn. *Gulf women and the codification of muslim law*, s. 367.

⁸³ BARAKAT, Halim Isber. *The Arab world: society, culture, and state*, s. 97.

⁸⁴ SONBOL, Amira El-Azhary. *The family in Gulf history*, s. 332.

⁸⁵ AL-MUGHNI, Haya. *Women in Kuwait: The politics of gender*, s. 63-65.

⁸⁶ AL-MUGHNI, Haya. *Kuwait*, s. 231.

Rovněž zákony týkající se občanství diskriminují kuvajtské ženy. Je-li manžel Kuvajtanky cizinec, nemá právo na získání občanství. Dětem vzešlým z tohoto svazku se občanství uděluje pouze za určitých okolností⁸⁷. Oproti tomu zahraniční manželka Kuvajťana i jejich děti se stávají občany Kuvajtu.

Kuvajtské zákony de facto potvrzují patriarchální uspořádání společnosti včetně polygamie a vražd ze cti. Neochota zákonodárců k jakémukoliv omezení polygamie oproti jiným arabským státům ukazuje na konzervativní povahu monarchií Arabského poloostrova. Muž má právo oženit se až se čtyřmi ženami bez souhlasu či uvědomění první manželky. Manželce nenáleží právo žádat o rozvod (*talāq*) v případě mužovy svatby s jinou ženou⁸⁸. Kuvajtský trestní zákoník obsahuje sníženou sazbu za zabití ženy (dcery, sestry, manželky) či jejího milence v návalu hněvu v případě nelegitimního vztahu⁸⁹.

Míra diskriminace se dále ukazuje na příkladu sociálních dávek a benefitů. Stát Kuvajt má propracovaný systém štedrých dávek, které směřují především k podpoře rodiny a porodnosti. Tyto dávky jsou vypláceny výhradně mužům jako představitelům rodiny. Rozvedená či neprovdaná žena tak nemá přístup ke státním benefitům. V případě přidělení domu rodině a následnému rozvodu manželů, zůstává dům ve vlastnictví muže⁹⁰.

Přes všechny diskriminační prvky je nutné poukázat na velký skok vpřed v postavení ženy v Kuvajtu ve druhé polovině 20. století. Vedle zmíněných zákonů, které přispívají k genderové diskriminaci se obecně žena těší velké míře svobody. Důležitá je především otázka finanční soběstačnosti. V důsledku nedostatku pracovních sil se soustředila kuvajtská vláda v 60. a 70. letech na zapojení žen do pracovního procesu. Ženy jsou často finančně nezávislé a mají k dispozici vlastní mobilní telefon a automobil. Finanční nezávislost a přístup ke vzdělání vedou k většímu sebevědomí kuvajtské ženy a také k jiným očekáváním. Pozitivní část zákoníku o rodině nepochybně představuje stanovení minimálního věku pro sňatek u dívek na 15 let a u chlapců na 17. V posledních letech překročil průměrný věk dívek při prvním sňatku hranici 21 let a rovněž se stále zvyšuje počet neprovdaných žen. Kuvajtské zákony již nevyžadují souhlas zákonného zástupce s vydáním cestovního pasu a cestování bez mužského doprovodu⁹¹. Stále více žen dnes

⁸⁷Ibid., s. 226.

⁸⁸AL-MUGHNI, Haya. *Kuwait*, s. 231.

⁸⁹Ibid., s. 227.

⁹⁰AL-MUGHNI, Haya. *Women in Kuwait: The politics of gender*, s. 65.

⁹¹AL-MUGHNI, Haya. *Kuwait*, s. 230.

v Kuvajtu volí návrat k ʿabāje či ḥidžābu jako výrazu kulturní autenticity. Tyto ženy pak vstupují do veřejného sektoru se sebevědomím a požehnáním rodiny⁹².

Zákony o rodině, které byly v nedávné době kodifikovány v Kataru a na Bahrajnu, se v mnoha ohledech podobají kuvajtskému rodinnému právu. Oba tyto zákoníky stanovují minimální věk sňatku pro obě pohlaví, dávají právo péče o děti matce s otcem jako zákonným zástupcem a rovněž neomezují polygamii. Původní návrh zákona v Kataru obsahoval článek o nutnosti informovat ženu o záměru podruhé se oženit. Nakonec byl nicméně vyškrtnut s odůvodněním, že neodpovídá principům šariʿy⁹³. Bahrajnský zákoník dovoluje ženám požadovat v manželské smlouvě být o dalším sňatku informovány⁹⁴. Bahrajn má stejně jako Kuvajt bohatou historii ženských organizací a spolků, nicméně i Katar je v poslední době stále aktivnější ve snaze zlepšovat ženská práva a působit proti diskriminaci. Katar se jako poslední ze zmíněných třech zemí připojil roku 2009 k CEDAW (Committee on the Elimination of Discrimination against Women)⁹⁵.

Není jednoduché zcela objektivně zhodnotit postavení dnešní ženy na Arabském poloostrově v několika odstavcích. Přestože jsou si země Rady pro spolupráci arabských států v Zálivu (GCC) velmi blízké tradicemi, kulturou, státním zřízením a dnes i zákony, přece jen došlo v důsledku nestejnomyšlného vývoje oblasti v druhé polovině 20. století k určité diferenciaci. Míra emancipace ženy v oblasti je dnes vymezena průsečíkem mnoha faktorů. Závisí především na společenském zázemí rodiny, náboženské příslušnosti a pochopitelně i na faktorech vnějších. Zatímco některé rodiny umožňují dcerám studovat v zahraničí a nechávají důležitá životní rozhodnutí zcela na jejich uvážení, jiné rodiny stále lpí na tradicích a tradiční výchově. Život lidí v této oblasti je tak zvláštním propojením prvků modernity a tradic. V Kuvajtu jsou tyto rozdíly obzvlášť patrné mezi společenskými vrstvami obyvatelstva a především mezi původně usedlým obyvatelstvem (*ḥaḍar*) a beduíny (*badū*), jejichž příchod do městského prostředí nazval Shafeeq Ghabra „dezertifikací“ (desertization) města⁹⁶.

⁹²TÉTREAULT, Mary Ann. *A state of two minds: state cultures, women, and politics in Kuwait*, s. 212.

⁹³WELCHMAN, Lynn. *Gulf women and the codification of muslim law*, s. 387.

⁹⁴Ibid., s. 387.

⁹⁵Ibid., s. 405.

⁹⁶GHABRA, Shafeeq. *Kuwait: elections and issues of democratization in a Middle Eastern state*, s. 367.

2.2 Kulturní kontext

2.2.1 Arabského poloostrov a vznik moderní prózy

Arabský poloostrov je kolébkou klasické arabské literatury a arabského jazyka vůbec⁹⁷. Právě zde vznikla předislámská poezie, která posloužila společně s textem Koránu za základ arabských gramatik, které vznikaly od 8. století n. l. Nicméně hovoříme-li o moderní literatuře, tak musíme konstatovat, že ta se objevuje na Arabském poloostrově se značným zpožděním oproti jiným oblastem arabského světa. Důvodem byla především odlehlost provincie a její zaostalost. S rozvojem vzdělání se postupně objevuje tisk a také první literární

Počátky prózy na Arabském poloostrově se datují do konce 20. let 20. století v Kuvajtu. Raný vznik literatury v Kuvajtu je potom dáván do souvislosti s návratem studentů ze studijních misí z Egypta a vznikem časopisů jako al-Kuwajt⁹⁸ a al-Bi'ta. Al-Kuwajt byl založen už v roce 1928 a jeho první číslo obsahovalo povídku *Munīra* (Muníra) spisovatele Chālida al-Faradže, která je považována za vůbec první povídku napsanou na Arabském poloostrově⁹⁹.

2.2.2 Spisovatelky Arabského poloostrova

Pochopitelně i vznik ženské literatury na Arabském poloostrově byl podmíněn rozšířením ženského vzdělání. Ženská literatura se opozdila ještě o dalších třicet let v porovnání s literaturou psanou muži. Do poloviny 20. století se prakticky nesetkáme s žádnou ženou píšící uměleckou literaturu. Vyjimku představuje Chadīdža 'š-Šanqītiya 'l-Hidžāzīja, která v roce 1936 vydala básnický sbírkuoslavující proroka Muhammada¹⁰⁰. Na druhou stranu je nutné podotknout, že žena hrála před rozvojem vzdělání a psané literatury roli v rozvoji ústně tradované poezie¹⁰¹. Počátky literatury psané ženami lze datovat do padesátých let 20. století. Mezi její průkopnice patřily především saudské a kuvajtské autorky. Počátky ženské literatury na Arabském poloostrově je nutné vidět v souvislosti s rozvojem periodického tisku, neboť mnoho spisovatelek začínalo svou kariéru jako novinářky. Literatura psaná ženami zahrnuje poezii, krátké povídky,

⁹⁷ Pro více informací o klasické arabské literatuře viz OLIVERIUS, Jaroslav. *Svět klasické arabské literatury*. Brno : Atlantis, 1995.

⁹⁸ Al-Kuwajt byl vůbec první kuvajtský časopis, který byl nicméně vydáván v Egyptě.

⁹⁹ GHULŪM, 'Ibrāhīm 'Abdallāh. *Al-qīṣṣa 'l-qaṣīra fī 'l-ḥalīdž al-ʿarabī*, s. 101.

^{100c} ĀŠŪR, Raḍwā aj. *Ḍākira li 'l-mustaqbal : mawsūʿat 'l-kātibā 'l-ʿArabīja. Al-Džuz 'r-rābiʿ: al-džazīra wa 'l-ḥalīdž wa 'l-Jaman wa 'l-kātibāt bi 'l-luġāt 'l-adžnabīja*, s. 7.

¹⁰¹ Tento druh poezie (aš-šiʿr 'n-nabaṭī) tradovaný v jazyce místních dialektů se i v současnosti těší velké oblibě obyvatel Arabského poloostrova.

romány, dětskou literaturu, v menší míře rovněž divadelní hry a ojediněle autobiograficky laděnou literaturu. V současné době vzrůstá především obliba románu.

Vzhledem k tomu, že se v této práci soustředíme na ženský román, je nezbytné zmínit se o jeho počátcích na Arabském poloostrově a důležitých spisovatelkách, které se tomuto žánru věnují. Je obecně přijímáno, že jako první vydala román Samīra Chāšūqdžī v roce 1958 pod pseudonymem Samīra bint al-Džazīra. Její rodina patřila k bohatým vrstvám saudské společnosti, které si mohly dovolit vzdělávat své dcery v 50. a 60. letech mimo Saudskou Arábii¹⁰².

2.2.2.1 Kuvajt

Ženy v Kuvajtu se aktivně nepodílely na prvních snahách o vytvoření autentické kuvajtské novinářské a literární kultury, ke které došlo ve 20. letech 20. století. Ostatně časopis al-Kuwajt vycházel pouhé tři roky a po jeho zániku se povídková tvorba téměř na dvacet let odmlčela. K oživení povídkové tvorby dochází po roce 1946, kdy začal vycházet časopis al-Biṭā¹⁰³. V 50. letech jej následovaly další časopisy a periodika.

Od konce 40. let se objevují první povídky psané ženami. Povídkovou tvorbou publikovanou v časopisech a periodikách se zabýval Chālīd S. al-Zajd ve své publikaci *Qiṣaṣ jatīma fī 'l-madžallāt al-kuwajtīja 1929-1955* vydané v Kuvajtu v roce 1982. Co se týče románové tvorby, jako první román napsaný ženou se uvádí *Wudžūh fī 'z-zihām* (Tváře v tlačenici) spisovatelky Fāṭimy Jūsuf al-ʿAlī z roku 1971. Od 80. let dochází k nárůstu počtu spisovatelek a rovněž rozkvětu románové tvorby. Mezi nejvýznamnější románové spisovatelky Kuvajtu (co do počtu vydaných románů a době působení na literární scéně) patří beze sporu Lajla al-ʿUṭmān (1945-), Fawzīja Šuwajš as-Sālim (1949-), Chawla al-Qazwīnī a Ṭajjiba al-ʿIbrāhīm (1952-)¹⁰⁴. V románové tvorbě převládá společenská tematika se zaměřením na ženu a umělecké zpracování tíhne k realismu. Chawla al-Qazwīnī si volí pro své romány i politická témata, Ṭajjiba al-ʿIbrāhīm je potom především známá svou tvorbou spadající do žánru sci-fi.

2.2.2.2 Bahrajn

Bahrajn je vedle Kuvajtu a Saudské Arábie třetí zemí co do bohatství literární kultury. První povídky vznikají na Bahrajnu už ve 40. a 50. letech 20. století. První ženská povídka od

¹⁰²BĀQĀDIR, Abubaker; HEINRICHSORFF, Ava M.; AKERS, Deborah S. *Voices of change: short stories by Saudi Arabian women writers*, s. 4.

¹⁰³TIJANI, Ishaq. *Male domination, female revolt: race, class, and gender in Kuwaiti women's fiction*, s. 14.

¹⁰⁴Pro více informací o kuvajtských spisovatelkách viz ŠĀLIḤ, Lajla Muḥammad. *ʿUdabāʾ wa adībāt fī 'l-Kuwajt*. Kuwait: The Kuwaiti Writers' Association Press, 1996.

autorky Muzāḥ al-Zajd byla otištěna v roce 1955 v novinách *al-Waṭan*¹⁰⁵. Románová tvorba žen je na Bahrajnu zastoupená jedinou autorkou - Fawzījou Rašīd. Fawzīja Rašīd začala psát prózu již v roce 1977. Její první román *Al-Ḥiṣār* (Obležení; 1983) byl zařazen Svazem arabských spisovatelů mezi sto nejlepších arabských románů 20. století.¹⁰⁶ *Al-Ḥiṣār* představuje vzácný příklad politického a vězeňského románu v rámci ženské literatury Arabského poloostrova.

2.2.2.3 Katar

Vznik moderní literatury v Kataru se opozdil oproti výše zmíněným státům Arabského poloostrova. První povídky zde byly otištěny až v 70. letech 20. století. Mezi zástupkyně ženského románu patří sestry Dalāl a Šuʿajb Chalīfa. Pro katarský román je nicméně příznačný odpor k experimentování v technice a výchovní rozměr těchto děl. I přes nevelkou uměleckou kvalitu se nicméně spisovatelkám, které ve svých románech nepřekračují tradiční hodnoty společnosti, dostává uznání a podpory ze strany Ministerstva kultury.

2.2.2.4 Saudská Arábie

Saudské ženy začaly pravidelně přispívat do novin a časopisů od 60. let 20. století. Většina žen patřících do první generace spisovatelek pocházela z oblasti Hidžázu a později z oblasti Nadždu. Neomezovaly se jen na novinařinu, ale psaly také poezii a krátkou prózu. První sbírku poezie vydala v roce 1963 Turajja Džābil. Přestože román nebyl v počátcích ženské literatury nejběžnějším žánrem, první román napsala Samīra Chašūqdžī už v roce 1958. První povídkovou sbírku vydala Nadžāt Chajjāt v roce 1965.

V 50. a 60. letech se v Saudské Arábii zabývají literaturou jen ženy z bohatých vrstev saudské společnosti, kterým se dostalo vzdělání mimo Saudskou Arábii. Oproti tomu se v 80. objevuje velké množství spisovatelek a novinářek, které patřily do první vlny absolventek saudských univerzit. Antropoložka Šaddīqa ʿArabī charakterizuje 80. léta jako období „kritické společenské transformace a ideologické roztržky“¹⁰⁷. Mezi významné autorky románů patří Radžāʾ ʿĀlim, Lajla al-Džuhnī, Qumāša al-ʿAljān či rovněž ʿUmajma al-Chamīs. Za svůj poslední román *Ṭawq al-ḥamām* (Holubiččin náhrdelník) získala Radžāʾ ʿĀlim v roce 2011 prestižní cenu Arab Booker. Radžāʾ ʿĀlim patří vůbec k nejoriginálnějším arabským

¹⁰⁵TORSTRICK, Rebecca L.; FAIER, Elizabeth. *Culture and Customs of the Arab Gulf States*, s. 49.

¹⁰⁶Z ženských spisovatelek Arabského poloostrova se této pocty dostalo rovněž Lajle al-ʿUṭmān a jejímu románu *Wasmīja tachrudž min al-baḥr* (Wasmīja vychází z moře).

¹⁰⁷AREBI, Saddeka. *Women and words in Saudi Arabia: the politics of literary discourse*, s. 1.

spisovatelkám současnosti. Mediálně se velmi známou stala Radžā' ʿAbdallāh Sānīʿ svou knihou *Banāt ar-Rijād* (Děvčata z Rijádu; 2005), která byla přeložena do mnoha světových jazyků.

2.2.2.5 Další státy Arabského poloostrova

Ve Spojených arabských emirátech vzniká moderní arabská próza zhruba ve stejnou dobu jako v Kataru, tj. v 70. letech. Ženská literatura je reprezentována především poezií a povídkovou tvorbou. Omán je potom poslední zemí Arabského poloostrova, ve které se rozvinula moderní próza. První povídky se objevují až v 80. letech 20. století. Omán se nicméně na rozdíl od Spojených arabských emirátů může pyšnit ženskou románovou tvorbou. První román nazvaný *Aṭ-ṭawāf ḥajtu 'l-džamr* (Chození po žhavých uhlicích) vydala Badrīja aš-Šuḥḥī v roce 1999. Kromě aš-Šuḥḥī stojí zcela jistě za zmínku akademička a spisovatelka Džūcha al-Ḥārītī a její romány *Manāmāt* (Sny; 2004) a *Sajjidāt 'l-qamr* (Mesiční paní; 2010).

Obecně je obtížné psát historii ženské literatury Arabského poloostrova, protože chybí ucelené informace o tématu. Nicméně v posledních letech se objevila řada antologií, které zahrnují i ženské autorky jako *Beyond the Dunes* z roku 2006 nebo jsou přímo věnované spisovatelkám jako *Voices of Change* z roku 1998. Obě zmíněné antologie jsou zaměřeny jen na saudskou literaturu, která se také těší největšího zájmu badatelů. Pro studium kuvajtské literatury poslouží především monografie 'Ishāqa Tīdžānīho z roku 2009 *Male domination, female revolt: race, class, and gender in Kuwaiti women's fiction*, která obsahuje kapitolu o vývoji literatury v Kuvajtu.

3. Ženský úděl

V předchozí kapitole jsme zhodnotili historicko-kulturní kontext ženské literatury Arabského poloostrova. Na tomto místě vymezíme obecná východiska pro studium ženské literatury oblasti a následně přejdeme k analýze románů *Šamt al-farāšāt* a *Sajjidāt wa 'ānisāt* od kuvajtských autorek Lajly al-ʿUṭmān a Chawly al-Qazwīnī, o kterých se domníváme, že dobře ilustrují odlišnost postojů i stylu současných spisovatelek Arabského poloostrova. Oba zmíněné romány se věnují otázce ženského údělu, svobody, ženské emancipace a vztahu mezi mužem a ženou. Vedle těchto ústředních otázek se romány zabývají i dalšími charakteristickými problémy kuvajtské společnosti.

3.1 Obecná východiska

3.1.1 Žena a diskurs

Luce Irigaray navázala ve své doktorandské práci *Spéculum de l'autre femme* na myšlenky Jacqua Derridy, který nazval jednotný (metafyzický) význam v západním myšlení *logocentrismem* a poukázala na vztah jediné pravdy k *jedinému* pohlavnímu orgánu.¹⁰⁸ Irigaray ukazuje, že ve *falocentrické* společnosti je žena jakýmsi subjektem v pozadí na jehož základě vytváří patriarchálně smýšlející autor svůj diskurs¹⁰⁹. Stejně jako v Západní kultuře byla žena v prostředí islámu po staletí předmětem mužského diskurzu. Muži položili základy ke kodifikaci arabského jazyka a byli to rovněž muži, komu náleželo právo interpretace náboženských textů. Zdůraznění určitých částí Koránu, interpretace veršů výhradně z mužské perspektivy a míšení kmenových tradic s náboženstvím, to vše přispělo k pevnému ukotvení patriarchální povahy společnosti. Patriarchát se tak v arabské společnosti stává nezpochybnitelným božím záměrem, stejně jako je Korán nezpochybnitelným přímým slovem Božím. Ženy byly po celá staletí vyloučeny z diskuze o povaze společnosti a postavení žen a mužů, tedy věcí, které se jich tak bezprostředně dotýkaly. Situace se mění až s rozšířením moderního vzdělání a se vznikem moderního arabské literatury a diskursu. Ženské psaní se tak stává už ve své podstatě podvrtným

¹⁰⁸ Pochopitelně je zde jediný pohlavní orgán chápán ve freudovském smyslu. Fal představuje jediný viditelný pohlavní orgán a jako takový se stává normou a předmětem zájmu dívky, která jeho absence považuje za vlastní nedostatek.

¹⁰⁹ MOI, Toril. *Sexual/textual politics: feminist literary theory*, s. 131.

aktem, kdy se žena mění z tichého objektu cizího diskursu na subjekt promlouvající, tj. sama se diskursu účastní a přetváří jej.

V západním světě ztratila patriarchální vize světa, pomalým ústupem náboženství a laicizací společnosti, mocného spojence. Naopak v konzervativním prostředí Arabského poloostrova mohou muži stále hledat oporu v náboženském diskursu. Pokud se ženy už rozhodnou postavit dominantímu diskursu, vždy hrozí, že budou obviněny z nevěrectví či nedostatečné zbožnosti. Šaddīqa ʿArabī, která se zabývala saudskou ženskou literaturou z kulturněantropologického hlediska, uvádí ve své knize *Women and Words* příklad, kdy Šajch ʿAbd al-ʿAzīz bin Bāz¹¹⁰ reagoval *fatwou*¹¹¹ na novinový článek zpochybňující mužskou svrchovanost nad ženami. Tento příklad uvedeme pro lepší ilustraci síly, kterou náboženský diskurs představuje v prostředí Saudské Arábie.

Následující ukázka se objevila v roce 1978 v novinách ʿUkāz:

„Muži věří, že je žena jiné stvoření. Tvrdí, že se jí „nedostává jak na rozumu, tak na zbožnosti“; věří, že oni (muži) jsou poručníci (qawwāmūn¹¹²) žen.“

Bin Bāz se proti této opovržlivosti ohradil následujícími slovy:

„Napadat mužské poručnictví nad ženou je námitka proti bohu a útok na Jeho Knihu a Jeho prozíravý zákon. To je velké bezvěrectví (*Kufr akbar*), na čemž se shodli duchovní islámu... Je naprosto nezbytné, aby bylo toto periodikum veřejně potrestáno zákazem publikace. Žena, která napsala tento článek a šéfredaktor musí být souzeni a příkladně potrestáni“¹¹³.

Šaddīqa ʿArabī dále nazývá užití výrazů jako „Jeho Kniha“ či „Kufr Akbar“ nejúčinnější zbraní proti ženskému psaní a uvádí, že mimo jiné díky těmto výpadům duchovních byly ženy nuceny „změnit strategii boje s tímto mocenským jazykem.“ Ženy nicméně nepřestaly zdůrazňovat rozdíly mezi Bohem a mužem a náboženstvím a společností¹¹⁴.

^{110c} ʿAbd al-ʿAzīz bin Bāz se stal v roce 1993 hlavou Nejvyšší rady duchovních.

¹¹¹ Náboženské dobrozdání.

¹¹² Slovo qawwāmūn, které použila autorka novinového článku v arabštině se vyskytuje na jediném místě v Koránu, v sůře Žen, ve třicátém čtvrtém verši. Tento verš zní v překladu Ivana Hrbka z roku 1972 následovně: „Muži zauímají postavení nad ženami proto, že Bůh dal přednost jednomu z vás před druhými, a proto, že muži dávají z majetků svých (ženám)“. To, že je slovo použito ve stejném kontextu, tak pochopitelně lze vykládat jako přímý útok na slovo Boží.

¹¹³ AREBI, Saddeka. *Women and words in Saudi Arabia: the politics of literary discourse*, s. 2.

¹¹⁴ Ibid.: 2-3.

S přístupem ke vzdělání se ženy ze všech koutů arabského světa začaly podílet na vytváření vlastního diskursu, ať už máme na mysli uměleckou literaturu, novinové články či publikace z různých oborů. Historička specializující se na ženská studia Margot Badran, hovoří ve své knize *Feminism in Islam: secular and religious convergences* (Feminismus v islámu) o nástupu islámského feminismu (Islamic feminism), tj. nového typu feministického diskursu, v 90. letech. 20. století. Islámský feminismus staví svou argumentaci na tom, že základní princip koránského učení, tj. rovnost všech lidí před Bohem, byl narušen patriarchální ideologií a praktikami¹¹⁵. Islámský feminismus nabízí nové čtení Koránu a *ḥadīthů* a především poukazuje na fakt, že mužská interpretace náboženských textů často záměrně odhlížela od specifického kontextu a vytvářela tak univerzální dogmatické čtení¹¹⁶. Islámský feminismus vznikl ve chvíli, kdy ženy dosáhly potřebného vzdělání a zkušenosti vytvořit paralelní náboženský diskurs. Arabské ženy a ženy Arabského poloostrova nevyjímaje dnes pokračují v psaní s větším sebevědomím než kdy dříve.

3.1.2 Žena/autorka a jazyk

V první kapitole této práce jsme konstatovali, že jazyk není gendrově neutrální a je pevně navázán na patriarchální struktury. Saudský kritik a teoretik ^ʿAbdallāh al-Ġaddāmī v tomto smyslu poukázal na skutečnost, že arabské spisovatelky a feministicky se nebrání maskulinní povaze arabského jazyka. Uvádí příklad básnířky Nāzik al-Malāʾika, která vytkla ^ʿAlīmu Muḥammadovi Tahovi, že nazval svou *qasīdu* *Ona a on: Stránky lásky*, čímž porušil pravidlo, dle kterého musí mužské zájmeno předcházet ženskému¹¹⁷.

Zajímavou stránkou arabštiny je nepochybně diglosie, tedy koexistence spisovné formy arabštiny a mluvených dialektů. Dle Šabriho Ḥafize byla otázka diglosie od vzniku moderní arabské prózy hlavním zdrojem kontroverze¹¹⁸. Proti pronikání dialektických slov do literatury se stavěli především tradicionalisté, kteří zdůrazňovali nenapodobitelnost Koránu a krásy klasické arabské poezie. Ženám bylo po staletí znemožněno podílet se na psané kultuře a jejich dominantní oblastí tak zůstávala hovorová mluva. Zdá se proto přirozené, že mnoho spisovatelek používá v románech hovorového jazyka a tím vnáší do literatury prvek autentické ženské mluvy. Hned několik autorek románů analyzovaných v této práci používá dialektizmů nejen v dialozích,

¹¹⁵BADRAN, Margot. *Feminism in Islam: secular and religious convergences*, s. 247.

¹¹⁶Ibid.: 249.

¹¹⁷AL- ĠADDĀMĪ, ^ʿAbdallāh Muḥammad. *Al-Marʾa wa 'l-luġa*, s. 20-21.

¹¹⁸Viz HAFEZ, Sabry. *The genesis of narrative discourse: a study in the sociology of modern Arabic literature*. London: Saqi Books, 1993.

ale i jiných částech textu. Nejlepší příklad představuje román *Sajjidāt al-qamar* (Měsíční ženy) ománské spisovatelky Džūchy al-Hārītī, ve kterém se autorce podařilo pomocí hovorové mluvy velice živě charakterizovat jednotlivé postavy.

3.1.3 Psaní jako výzva

Na tomto místě je nepochybně nutné se zamyslet nad otázkou, jak důležitou roli hraje cenzura ve vztahu k arabské literatuře obecně a ženské literatuře Arabského poloostrova především. Velké politické zvraty a zklamání pramenící z vývoje po získání nezávislosti ve většině arabských států, se nutně odrazily v dílech arabských spisovatelů a spisovatelek druhé poloviny dvacátého století. Literatura se stala účinným způsobem odporu proti praktikám despotických režimů a potlačování základních lidských práv včetně svobody slova. Mnoho spisovatelů a spisovatelek bylo nuceno čelit, kvůli odvaze kritizovat společenské a politické poměry, hrozbě trvalé perzekuce a často i vězení. Velké množství známých arabských spisovatelů i spisovatelek se tak ocitlo pro své názory ve vězení a mnohé tato zkušenost poznamenala natolik, že se stalo psaní o útrapách vězení jedinou cestou ven. Za všechny lze jmenovat Šunʿallāha ʾIbrahīma a známou feministickou spisovatelku a aktivistku Nawāl al-Saʿadāwī, která na základě zkušenosti z věznění sadátovským režimem napsala *Paměti z ženského vězení* (1984). Roger Allen komentuje s nadsázkou situaci, kdy je autor umlčen a odstraněn režimem. „Když požadují některé současné literárně-kritické školy zmizení autora, určitě si nepředstavují tak doslovnou interpretaci jejich teoretického bádání ze strany vládních činitelů“¹¹⁹. Následkem perzekuce jsou často spisovatelé a spisovatelky nuceni odejít do exilu. To je konec konců i případ jednoho z nejvýznamnějších spisovatelů pocházejícího z Arabského poloostrova, ʿAbd al-Raḥmāna Munīfa, který byl dokonce za své postoje zbaven saudského občanství. Vedle přímé fyzické šikany a vězení, používají režimy k umlčení kritických hlasů i další prostředky. Velmi účinnou zbraní je cenzura a zákaz publikování a distribuce knih. Jedná se pochopitelně o zásah do citlivého místa autorů a autorek, pro které je kontakt se čtenářem velmi důležitý. Je nezbytné si uvědomit, že je cenzura neustále přítomna a tudíž tvoří jakousi nedílnou součást tvorby každého arabského spisovatele a spisovatelky. Hovoříme-li o ženách spisovatelkách a o spisovatelkách tak konzervativní části arabského světa jako je beze sporu Arabský poloostrov, tak musíme vedle politické cenzury uvážit ještě další aspekt.

¹¹⁹ ALLEN, Roger. Arabic fiction and the quest for freedom, s. 39.

Arabské ženy obecně a ženy Arabského poloostrova zvláště jsou vystaveny cenzuře hned ve dvojím smyslu. V první řadě se jedná o cenzuru politickou, ve smyslu, který jsme rozvedli výše v textu a přičemž je známo, že svoboda slova je v zemích Arabského poloostrova do značné míry omezena. Nicméně otázka cenzury je o to naléhavější, vezme-li do ruky pero žena. V tomto případě hraje zásadní roli společenský a kulturní tlak, který je na spisovatelku vyvíjen a ona je neustále nucena přehodnocovat vlastní psaní. Mnoho spisovatelek se přiznalo ke dvěma fázím tvorby. Nejprve se autorka nechá unést inspirací a píše bez ohledu na vnější faktory, v druhé fázi potom reviduje text a v případě nutnosti text upraví. Jedná se tudíž o jakousi formu cenzury uplatňované sama na sebe. Tímto autorky předcházejí zákazu publikace knih a chrání jméno své rodiny. Saudská spisovatelka Radžā' ʿĀlim přiznala během autorského čtení na londýnském literárním festivalu, že psala svůj poslední román *Tawq al-ḥamām* nejprve v angličtině, protože se tak cítí méně svázaná než v arabštině¹²⁰.

Tuto skutečnost musíme vidět ve světle odlišného postoje, který zaujímá arabská literární kritika, ale i široká veřejnost k ženské a mužské tvorbě. Syrská kritička Buṭajna Šaʿbān poukazuje v úvodu ke své studii *100 let arabského ženského románu* na skutečnost, že arabské spisovatelky často odmítají být nazývány *ženami* spisovatelkami z obavy, že to bude mít negativní dopad na přijetí a objektivní posouzení jejich díla kritickou obcí. Mužská kritika často „ženskou kritiku vyloučí nebo postaví na okraj tím, že odsoudí látku jako nedovolenou („o něčem takovém by žádná slušná žena nepsala“) nebo ji zhodnotí jako nevýznamnou“¹²¹.

Spisovatelka Fādiya Faqīr si v předmluvě k antologii arabské ženské autobiografické literatury všimá dvojího metru, který je uplatňován kritikou i cenzurou na díla spisovatelek a spisovatelů. Uvádí příklad autobiografie egyptského spisovatele Raʿūfa Muṣʿada *Bajdat al-Naʿāma* (Pštrosí vejce), která se dočkala vřelého přijetí kritiky, přestože oplývá erotickými dobrodružstvími autora. Faqīr dodává, že „mužská cenzura ve většině částí arabského světa přimhouřila oko nad sexuálními přestupky protagonistova „já“, především proto, že se jedná o muže“¹²².

V podobném duchu jako Mary Ellmann poukazuje výše zmíněná kritička Buṭajna Šaʿbān na skutečnost, že muži kritici často nerozlišují mezi spisovatelkami a jejich dílem: „Ve

¹²⁰ At the London Literary Festival with Mohammed Achaari and Raja Alem [online]. Arabic literature. Arabic literature (in English). [cit. 2012-07-31]. Dostupné z <http://arablit.wordpress.com/2011/07/10/at-the-london-lit-fest-with-mohammed-achaari-and-raja-alem/>

¹²¹ MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*, s. 56.

¹²² FAQIR, Fadia. *In the house of silence : Autobiographical essays by Arab women writers*, s. 11.

skutečnosti někteří arabští kritici přistupují k ženské tvorbě s předsudky a předpokládají, že tato tvorba nese autobiografické rysy(...)“¹²³. Převládá rozšířená představa o tom, že ženy vnáší do své tvorby vlastní zkušenosti a odhalují tak sebe a své nitro. Takové chápání literatury je kontextu arabské kultury značně problematické, protože je literatura psaná ženami v tomto smyslu v přímém rozporu s tím, co společnost tradičně od žen očekává. Máme zde na mysli především tradiční koncept tzv. *‘awry*¹²⁴. V tradiční arabské společnosti je kladen velký důraz na absolutní oddělení soukromé a veřejné sféry. Zatímco je veřejná sféra prostorem, ve kterém se pohybují muži, soukromá sféra je spojována především s ženami. Žena a její *šaraf* (čest) jsou tak předmětem úzkostlivé péče mužské části rodiny. V tradičním pojetí se od ženy očekává, že zachová mlčení a bude respektovat mužskou veřejnou roli. Fāṭima Marnīssī, marocká feministka a socioložka, hovoří o teritoriální sexualitě muslimské společnosti, kdy „její řídicí mechanismy spočívají primárně v přísném přidělení prostoru každému z pohlaví“¹²⁵. To, co činí situaci spisovatelky do značné míry paradoxní je, že ačkoli se zdát být psaní vhodnou činností pro ženy, protože může být uplatňována fyzická segregace pohlaví, žena se samotným aktem psaní odhaluje¹²⁶ a vstupuje do veřejné sféry. Spisovatelka tímto rozhodnutím „jde proti kultuře, která je založená na utajení“¹²⁷.

V roce 2000 byla kuvajtská spisovatelka Lajla al-‘Uṭmān odsouzena, společně s profesorkou Kuvajtské univerzity ‘Alījou Šu‘ajb, ke dvěma měsícům vězení a peněžní pokutě. Al-‘Uṭmān se proti rozsudku odvolala a odvolací soud zmírnil rozsudek na pokutu ve výši 3000 dolarů (912 kuvajtských dínárů)¹²⁸. Al-‘Uṭmān vydala ve stejném roce knihu *al-Muḥākama* (Proces; 2000) inspirovanou perzekucí, které byla spisovatelka vystavena. Věnování knihy je důkazem toho, že se al-‘Uṭmān odmítá nechat zastrašit či umlčet, ale naopak je pro ni útok na svobodu slova inspirací pro další psaní/tvorbu: „Věnuji tuto knihu s tisícerými díky všem těm, kteří vznesli žalobu proti mému psaní a odsoudili mou tvorbu. Právě vaše žaloba podnítila vznik tohoto literárního díla“¹²⁹.

¹²³ ŠA‘BĀN, Buṭajna. *100 ‘ām min ar-riwāja ‘n-nisā’ija ‘l-‘arabīja*, s. 11.

^{124c} Awrou se rozumí označení stydkých míst. U mužů se jedná o oblast mezi pupkem a koleny, ženy by měly dodržovat zahalení celého těla kromě obličejového oválu a rukou od zápěstí. ‘Awra představuje soukromou oblast, která má zůstat skryta před zraky cizích lidí.

¹²⁵ MERNISSI, Fatima. *Beyond the veil: male-female dynamics in modern Muslim society*, s. 137.

¹²⁶ Wahhábistické pojetí islámu považuje i ženský hlas za součást ‘awry nemluvě o tom, že žena spisovatelka píše na základě vlastní zkušenosti a poodhaluje tak své soukromí.

¹²⁷ FAQIR, Fadia. *In the house of silence : Autobiographical essays by Arab women writers*, s. 14.

¹²⁸ Kuwait: Country Reports on human rights [online]. U.S. Department of state. 23.2.2001 [cit. 10/8/2012]. Dostupné z <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2000/nea/796.htm>

¹²⁹ AL-‘UṬMĀN, Lajla. *Al-Muḥākama*, s. 7.

Proces je odvážný autobiografický popis událostí mezi lety 1996, kdy byla poprvé vznesena žaloba proti al-^ʿUṭmān a roky 1999 až 2000, kdy byl případ znovu otevřen a byl vynesena rozsudek. al-^ʿUṭmān popisuje, jak jednoho prosincového dne roku 1996 zazvonil telefon a na druhém konci se ozvala Státní bezpečnost. Spisovatelka byla předvolána na státní zastupitelství, kde byla seznámena s žalobou vznesenou proti její osobě ze strany čtveřice mužů, které osobně neznala. „Okamžitě jsem se dovtípila, že stěžovatelé patří k islámskému proudu. Nikdo jiný než salafisti nepronásleduje věřící lid“¹³⁰. Žaloba byla sepsána na základě dvou povídkových sbírek, *Ar-Rahīl* (Odjezd) a *Fī 'l-lajl ta'tī 'l-^ʿujūn* (V noci přicházejí zlí duchové). *Proces* může posloužit jako ojedinělý dokument, protože autorka otevřeně hovoří o změnách, které přinesla pokročující islamizace vlády a společnosti v Kuvajtu. Al-^ʿUṭmān se snaží poukázat na fakt, že perzekuce spisovatelů nebyla v 60. a 70. letech v Kuvajtu běžným zvykem a naopak se literatura a tisk těšily respektu a nezávislosti. Autorka evokuje případ *Madame Bovary*, kvůli které se ocitl Flaubert před soudem za veřejné pohoršování. Tento incident se odehrál před 150 lety a Flaubert byl nakonec zproštěn viny. Al-^ʿUṭmān byla oproti Flaubertovi vinnou uznána.

Al-^ʿUṭmān v *Procesu* mimo jiné tvrdí, že ona sama nebere při psaní na cenzuru ohled. Především romány, které vydala po roce 2000 se toho zdají být nejlepším důkazem. Její román *al-^ʿUṣṣuṣ* (Ocas; 2002) byl zakázán kvůli 35 stranám textu, které autorka odmítla vyškrtnout¹³¹. Pravdou zůstává, že se ve své tvorbě soustřeďuje jen na společenskou tematiku a politice se zásadně vyhýbá.

Skutečnost, že je cenzura v posledních letech v Kuvajtu stále aktivnější dokazuje i nedávný zákaz románu spisovatelky Fawzīji Šuwajš as-Sālim *Salālim an-nahār*¹³² (Schody za denním světlem), jehož kopie byly zabaveny v průběhu druhého dne každoročního knižního veletrhu.¹³³

3.1.4 Vydávání knih a distribuce

Šaddīqa ^ʿArabī se ve své studii *Women and Words in Saudi Arabia: The Politics of Literary Discourse* (Ženy a slova v Saudské Arábii: Politika literárního diskursu) okrajově

¹³⁰Ibid.: 34.

¹³¹Man^ʿu fī 'l-Kuwait (Cenzura v Kuvajtu) [online]. Al-Kuwaitiah. 30.3.2012 [cit. 2012-07-30]. Dostupné z <http://www.alkuwaitiah.com/ArticleDetail.aspx?id=11107>

¹³²AS-SĀLIM, Fawzīja Šuwajš. *Salālim an-nahār* (Schody za denním světlem). 1. vyd. Al-'Iskandarīja: Dār 'l-^ʿajn li 'n-našr, 2012.

¹³³FĀRŪQ, Faḍīla. *Salālim an-nahār li Fawzīja Šuwajš as-Sālim: hīna tanqīḍu 'r-riqāba waṭan min kitāb!* (Schody za denním světlem spisovatelky Fawzīji Šuwajš as-Sālim: když zachrání cenzura národ před knihou!) [online]. 2012 [cit. 2012-06-20]. Dostupné z <http://www.elaph.com/Web/Culture/2012/7/745948.html>.

věnovala i otázce vydávání knih a distribuci. Jako hlavní problém vidí ^cArabī vysoké ceny knih vydaných v Saudské Arábii a cenzuru, která často praktikují sami nakladatelé obávající se ztráty licence¹³⁴. Většina spisovatelek Arabského poloostrova dává přednost vydávání knih v zahraničí, nejčastěji v Bejrútu, v Káhiře a v Damašku. Z přibližně dvanácti románů, které jsme vybrali pro analýzu, byly pouze dva vydány na Arabském poloostrově.¹³⁵ Je zajímavé, že i knihy, které nejsou přímo zakázané, jsou často těžko sehnatelné v zemích původu jejich autorky. Knihkupectví i knihovny mají často velmi nedostatečnou nabídku a nejlepší příležitost pro zakoupení knih představuje každoročně putovní veletrh knih.

3.1.5 Biografické informace

Spisovatelky Arabského poloostrova si velmi bedlivě chrání soukromí, a tak se jen těžko shání přesné biografické informace. Většina spisovatelek pochází ze střední společenské vrstvy a jejich profese s sebou přináší určitou formu prestiže¹³⁶. Spisovatelky jsou často podporovány z nejvyšších míst, protože se státy Arabského poloostrova snaží o vytvoření moderní literární historie a zároveň je zde snaha ukázat se na mezinárodní úrovni jako progresivní moderní společnosti. Autobiografie spisovatelek Arabského poloostrova jsou velmi ojedinělé¹³⁷.

3.1.6 Žena a román

Určitě nelze říci, že by se ženské psaní omezovalo jen na určité žánry, ostatně máme jasné důkazy svědčící o opaku. Otázka může být položena i jinak: existuje snad žánr, který ženy upřednostňují před ostatními? Historicky se zdá být takovým žánrem román. Už Virginia Woolf si všimla ženské angažovanosti v psaní románů¹³⁸ a poznamenala, že „všechny starší literární formy byly v době, kdy se žena stala spisovatelkou, již zkosnatělé a pevně vymezené. Jedině román ještě nezestárl, takže jej mohla [autorka] měkce hníst – možná o důvod víc, proč psala

¹³⁴AREBI, Saddeka. *Women and words in Saudi Arabia: the politics of literary discourse*, s. 49-55.

¹³⁵Román *Dunjānā...maharadžān al-ajjām wa 'l-lajālī* (Náš svět...přehlídka dnů a nocí) katarské autorky Dalāl Chalīfa a *'Untā 'l-'ankabūt* (Pavoučí žena) saudské spisovatelky Qumāšī 'l-'Aljān.

¹³⁶AREBI, Saddeka. *Women and words in Saudi Arabia: the politics of literary discourse*, s. 23.

¹³⁷Kromě *Procesu* Lajly 'Uṭmān viz například DŽUHNĚ, Lajlā. *40...fī ma' nā 'an akbur* (40...Co znamená, když stárnu). Bajrūt: Dār al-ādāb li 'n-našr wa 't-tawzī', 2009.

¹³⁸Syrská kritička Buṭajna Šā' bān poukázala ve své studii *100 'ām min ar-riwāja 'n-nisā'ija 'l-'arabīja* (100 let arabského ženského románu) na skutečnost, že i v arabském světě patřily ženy mezi průkopnice románové tvorby. Jednalo se o Zajnab Fawwāz, která vydala román už v roce 1899 a o Labību Hāšim. Viz ŠA'BĀN, Buṭajna. *100 'ām min ar-riwāja 'n-nisā'ija 'l-'arabīja*.

romány¹³⁹. Woolf tuto myšlenku dál bohužel už nerozvádí, a tak se zdá být v rámci *Vlastního pokoje* vedlejší, nicméně je to jen jeden z mnoha důkazů pronikavého ducha Virginie Woolf.

Nebyl to nikdo jiný než Michail Bachtin, který ve své stati *Epika a román* propracoval myšlenku „novosti“ románu jako žánru, který se tak zásadně liší od poezie. Poezie a další „vysoké“ žánry se dle Bachtina vyznačují monolitickou vidinou světa. Román, jehož vznik Bachtin spojuje s karnevalem a marginálními žánry, monolitickou vidinu světa rozbíjí¹⁴⁰.

V tomto světle je zajímavé vidět obrovský nárůst obliby románu jako žánru mezi spisovatelkami Arabského poloostrova. Přestože první román vznikl již koncem 50. let 20. století, až v posledních několika málo letech se stává dominantním žánrem ženské literatury v oblasti¹⁴¹. Naprostá většina románů vybraných pro analýzu v této práci byla napsána po roce 2000, tři romány dokonce po roce 2007.

V Saudské Arábii došlo rovněž k citelnému nárůstu románové tvorby mladých autorek. Tento fenomén je často vysvětlován úspěchem románu Radžāʿ ʿAbd Allāh Sānīʿ, *Banāt ar-Rijād* (Děvčata z Rijádu; 2005). Některé zavedené autorky Arabského poloostrova nicméně kritizují tuto novou vlnu románů, které se často zaměřují na sexualitu a společenská tabu, ale postrádají uměleckou hodnotu¹⁴².

3.2 Šamt al-farāšāt (Motýlí mlčení)¹⁴³

Čtvrtý román, který vydala al-ʿUṭmān¹⁴⁴ v roce 2007, se zásadně liší od předešlé tvorby a prozrazuje myšlenkový a umělecký vývoj, kterým autorka od vydání prvního románu v roce 1985

¹³⁹ WOOLFOVÁ, Virginia. *Vlastní pokoj: esej*, s. 68-69.

¹⁴⁰ Viz BAKHTIN, Mikhail Mikhaĭlovich. *The dialogic imagination: four essays/by M.M. Bakhtin*.

¹⁴¹ Pro spisovatelky Arabského poloostrova je příznačné, že mnohdy začínaly psaním poezie či kratší prózy a teprve později přešly k psaní románu. Fawzīja Šuwajš as-Sālim v jednom z rozhovorů uvedla, že „poezie jí nepřinesla vnitřní klid, tak jako román (...)“, a že román je prostředek k znovuobjevení sebe samé, viz NADŽĚM, Muḥammad. Fawzīja Šuwajš as-Sālim: mawhibat bidāʿtja [online]. Al-ʿIttiḥād. 24.4.2008 [cit. 2012-07-25]. Dostupné z <http://www.alittihad.ae/details.php?id=18485&y=2008&article=full>

¹⁴² The 'Tyranny of Sex' in the Saudi Novel [online]. Arabic literature (in English). 10.5.2012 [cit. 2012-08-05]. Dostupné z <http://arablit.wordpress.com/2010/05/10/the-tyranny-of-sex-in-the-saudi-novel/>

¹⁴³ Bylo otázkou, jakým způsobem se zhostit překladu názvu knihy, protože doslovný překlad zní mlčení motýlů, s tím, že motýl je v arabštině ženského rodu a v kontextu ženské tvorby, tak u čtenáře okamžitě evokuje ženský element. Rozhodli jsme se ponechat motýly v názvu, přestože by bylo možné uvažovat o literárním překladu a hledat v říši hmyzu možnou protiváhu motýla, například vážku, nicméně jsme se nakonec rozhodli zachovat autorčinu autoritu a to především z důvodu, že se symbolika motýla v knize neustále opakuje a má tak nepopíratelnou sémantickou hodnotu.

¹⁴⁴ Pro stručnou biografii a bibliografii al-ʿUṭmān viz příloha této práce.

prošla. Autorka tentokrát ponechala dominantní hlas ženské protagonistce románu, Nādijs. Román, jehož děj se rozplétá na necelých 290 stranách, je psán ich-formou a Nādija tak vypráví příběh ze své vlastní perspektivy, ba jí dokonce náleží celé aktivní hodnotící vědomí. Vzhledem k tomu, že v literatuře Arabského poloostrova stále převažuje mužský či autorský vypravěč, představuje román psaný z ženské perspektivy už ve své podstatě revoltu proti symbolickému řádu. Můžeme hovořit o ozvlášťujícím účinku, kdy „čtenář vidí dobře známou skutečnost zcela jinýma očima“¹⁴⁵. Větší část románu se odehrává ve dvou časových rovinách, kdy se střídají kapitoly evokující přítomnost s dlouhým anachronním vyprávěním¹⁴⁶. Obě časové roviny se zhruba ve dvou třetinách románu protnou.

Ústředním tématem románu *Motýlí mlčení* je vztah mezi mužem a ženou a s ním související mužská nadvláda. K vytvoření přehledné sémantické analýzy díla přispěje chronologické převyprávění románové fabule.

Motýlí mlčení je příběh devatenáctileté Nādiji, kterou otec donutí provdat se za o několik generací staršího muže Nājifa. Nādija se tak ocitá v přepychovém domě novomanžela s obrovskou zahradou obehnanou vysokou zdí. Významným bodem příběhu je Nādijino vyprávění o svatební noci. Stařec před odchodem z pokoje přikáže Nādiji, aby se převlékla ze svatebních šatů a přichystala se ke svatební noci. Po chvíli se pohne klika od dveří, objeví se stařec a přikáže novomanželce, aby se položila na postel. Nādija, zcela paralyzována strachem, není schopná se hnout z místa. Když se konečně Nādija za starcovy pomoci přesune na postel, posadí se stařec k jejímu překvapení do čela postele a vši silou jí přidrží obě paže.

„Co přesně chce?! Chtěla jsem vykřiknout, ale ucítila jsem na tváři jeho dech a zaslechla jeho rozhodný hlas: Buď zticha. Přiblížil se tváří k mojí tváři a zůstal tak tak dlouho, dokud se neujistil o tom, že ze sebe nevydám ani hlásku. Potom se otočil směrem ke dveřím a vykřikl: Vstup! Přestože jsem byla strachy bez sebe, přemohla mě zvědavost a donutila mě zvednout trošku hlavu, abych viděla, kdo je ten komu stařec poručil vstoupit v tuto noc, která se má týkat jen nás dvou. K mému překvapení do pokoje vtrhnul otrok velikostí připomínající démona, přiblížil se k posteli a začal se vysvlékat“¹⁴⁷.

Otrok znásilní Nādiju za spoluúčasti starce, který se teprve po jeho odchodu zhostí své manželské výsady. Nādija se tak v jediné noci stane obětí hned dvou mužů. Po hrůzách první

¹⁴⁵ STANZEL, Franz K. *Teorie vyprávění*, s. 20.

¹⁴⁶ Viz GENETTE, Gérard. *Narrative discourse: an essay in method*. New York: Cornell University Press, 1980, s. 33-86.

¹⁴⁷ AL-ʿUṬMĀN, Lajlā. *Šamt al-farāšāt* (Motýlí mlčení), s. 19-20.

noci žije Nādiya v domě starce Nājif a jako vězeň. Manžel ji zakáže navštěvovat rodinu mimo palác a sám je vždy přítomen občasným návštěvám Nādijiných rodičů. Stařec tak dělá vše pro to, aby „tajemství paláce neunikla ven ani uchem jehly“¹⁴⁸. Nādiya žije v těchto podmínkách dlouhé tři roky a devět měsíců bez jediné možnosti opustit stěny paláce. Postupně se pro ní stává život snesitelnější, i když není schopna navázat vztah s ničím a nikým v domě. Cítí nevraživost i k četným služebným, kterých stařec využívá, aby ji ještě více ponížil. Jedinou útěchu přináší hrdince kanárek, kterého jí věnovala bratrova manželka Īmān na jedné z návštěv. Při jedné příležitosti se pokusí Nādiya využít starcovy touhy a požádá jej, aby ji pro jednu dovolil zajít za rodiči. Stařec rázně odmítne a ona jej prosí, aby nebyl krutý. Její troufalost vzdorovat ho rozzuří do takové míry, že nechá zavolat otroka s bičem, aby manželce uštědřil „výchovnou“ lekci.

„Bič..můj ty Bože! Je to snad to, co jsem zahlédla tančit na hřbetech dobytka? Dopadne snad teď na hedvábí mého těla a potrhá jej? Byla jsem jak smyslů zbavená, vrhla jsem se k jeho nohám jako slepice těsně před porážkou, poníženě jsem prosila o slitování, žádala ho o odpuštění, ale on mě při každém pokusu hrubě odkopnul a jeho hlas byl ještě hrozivější: „Teď teprve uvidíš, co je to krutost“¹⁴⁹.

Po této události je Nādiya ponechána celé dva měsíce v péči služebných, stařec se k ní v této době ani nepřiblíží. Nādiya začíná přemýšlet o útěku. Každý den se prochází po zahradě a začíná navazovat kontakty se zahradníkem a s otrokem. Myšlenka na útěk činí její život v paláci snesitelnějším, i zahrada jí najednou připadá krásnější a přívětivější: „Začala jsem jako motýl toužící po nektaru navazovat přátelství s květinami poté, co jsem se delší dobu přátelila jen s kaktusy“¹⁵⁰. Nādiya se snaží využít ženských zbraní k získání důvěry otroka, který má v rukou klíče od hlavní brány a tím od její vytoužené svobody. Každý den rozmlouvá s otrokem °Aṭījou a dozvídá se, že se narodil v pánově domě jako syn otroků a zůstal otrokem i po jejich smrti, i když doba otroctví dávno pominula. °Aṭīja se s ní po počáteční nedůvěře postupně sbližuje, ale zároveň Nādiyu dráždí neoblomnou věrností, kterou chová ke svému pánovi. Hrdinka záhy pochopí, že jí °Aṭīja i přes zjevnou náklonost bránu ke svobodě neotevře. Při jedné z procházek v zahradě pozoruje Nādiya motýly a přemítá: „Byli snad motýli stvořeni bez hlasu? A je mi snad osudem oddávat se v tomto paláci motýlímu mlčení“¹⁵¹? Hrdinka se zoufale snaží probudit v °Aṭījovi zášť vůči starci, ale on se zdá být zcela smířen se svým osudem. Během jednoho

¹⁴⁸ Ibid., s. 13.

¹⁴⁹ Ibid., s. 26.

¹⁵⁰ Ibid., s. 30.

¹⁵¹ Ibid., s. 46.

rozhovoru jí °Aṭīja prozradí tajemství častého střídání služebných. Nādiya se ke svému zděšení dozvídá, že zdi paláce střeží i další tajemství starcovy zvrácenosti a i sám °Aṭīja má na ní svůj podíl.

„A ten chudák °Aṭīja dobývá jako první opevněné hrady svého pána. S každou z nich dělá to, co udělal se mnou první noci“¹⁵².

Nādiya se nakonec rozhodne spolehnout se při útěku jen sama na sebe. Delší dobu pozoruje způsob, kterým °Aṭīja otvírá a zavírá bránu při pánově odjezdu. V den svého útěku nejprve zaměstná služebné úklidem salónu, vypustí kanárka se slovy „musíme se osvobodit společně“¹⁵³ a s taškou šperků se schová za jeden z kaktusů blízko hlavní brány. Během okamžiku proklouzne ven a jako smyslůzbavená zastaví první auto jedoucí kolem. Nedlouho poté již stojí přede dveřmi rodičů, kde jí matka přivítá slovy: „Ty bláznivá, co jsi to provedla“¹⁵⁴? Otec je rozhodnut vrátit ji okamžitě zpět do paláce, dříve než se o všem dozví stařec. „Vrátíš se k manželovi, ať chceš či nechceš“¹⁵⁵. Nādiya je přesto nakonec přesvědčí, aby ji alespoň vyslechli a otec je tak postaven před těžký úkol – postavit se nějakým způsobem Nājifovi.

Netrvá příliš dlouho a přiřítí se Nājif s °Aṭījou. Nājif je zlostí bez sebe: „jestli ji nezapáchnu a nenapiju se její krve, tak nejsem chlap“¹⁵⁶. Nājif se začne sápat po Nādiye, ale ta ho odstrčí, až upadne na zem a zůstane ležet v bezvědomí. °Aṭīja mu pomůže na nohy a Nājif ještě před odchodem vyhrožuje Nādijině otci a přísahá, že se s Nādijou nerozvede a nechá ji tak bez možnosti znovu se provdat. Rodina tak očekává bouři dalších dnů s napětím, ale místo toho se druhého dne objeví smutný a uplakaný °Aṭīja a oznámí jim, že Nājif dostal včerejšího dne infarkt a během dvou hodin zemřel. Nādiya je tak najednou volná, osud ji zbavil tyranského manžela a zároveň jako bohatá vdova může rozhodovat o svém dalším osudu. Po uplynutí °iddy¹⁵⁷ Nādiya i přes matčiny námitky prodá palác, se kterým ji pojí jen špatné vzpomínky a pověří otce koupí činžovního domu na břehu moře. Tam si zařídí byt v podkroví, jedno patro pak zůstane rodičům a další byt bratrovi Fajšalovi s dětmi a manželkou. Nādiya si plní jeden sen za druhým a začne studovat na univerzitě. Na univerzitě naváže vztah s jedním ze svých učitelů, s profesorem Džawwādem, který ji zve do restaurací a na návštěvy svých známých. Matka stojí při dceři a těší

¹⁵² Ibid., s. 58.

¹⁵³ Ibid., s. 64.

¹⁵⁴ Ibid., s. 73.

¹⁵⁵ Ibid., s. 74.

¹⁵⁶ Ibid., s. 81.

¹⁵⁷ Arabský termín °idda označuje dobu čtyřměsíců a desetidnů, kterou musí vdova strávit v domě zesnulého manžela.

se z její zamilovanosti, ale touží především dceru znovu provdat. Záhy se však ukáže, že profesor Džawwād je ženatý a jeho žena žije i s dítětem v Americe. Nādiya se s ním přesto dál stýká, ale odmítá ho již nadále doprovázet k jeho známým. Džawwād ji poté navrhne svatbu. Když se Nādiya zeptá na reakci první ženy, odvětlí Džawwād: „Nedozví se o tom. A nechci, aby to kdokoli věděl“¹⁵⁸. Nādiya zprvu nechápe, ale po chvíli pochopí, co má Džawwād na mysli:

„Vykřikla jsem uraženě: Máš snad na mysli.... Na jeho tváři se najednou zračila úleva, asi že jsem se tak rychle dovtípila. Přesně tak, dočasný sňatek“¹⁵⁹¹⁶⁰.

Nādiya je touto nabídkou zcela zdrcena, a to nejen kvůli faktu, že její *maḡhab*¹⁶¹ dočasnou svatbu zavrhuje. Nādiya tak konečně pochopí Džawwādovy úmysly a poprvé tak okusí pocity zklamání z nešťastné lásky. Nādiya postupně tráví více času s ʿAṭījou, kterého zaměstnala jako vrátného. Rozhodne se ʿAṭīju oženit, ale ještě před tím trvá na tom, aby si doplnil vzdělání. Sama přitom dokončí školu a nastoupí na nové místo jako učitelka. ʿAṭīja je Nādiye i celé rodině zcela oddán a nikdo kromě Nādiijiny matky mu nemá za zlé činy, kterých se z donucení dopustil na hrdince. Jednoho dne Nādiya ztratí během vyučování hlas. U doktora se dozvídá, že musí na operaci hlasivek. Pro Nādiyu to znamená opět se ponořit do času mlčení. Podstoupí operaci a uzdraví se. Otcova nemoc donutí Nādiyu opustit místo učitelky a podílet se společně s bratrem na správě bohatství, které zdědila. ʿAṭīja, který mezi tím dokončil základní vzdělání, rovněž pracuje v realitní kanceláři jejího otce. Otec sice pomalu přenechává chod kanceláře dětem a ʿAṭījovi, ale jeho stav se nezlepší a nakonec umírá. Přestože přenechává Nādiya většinu rozhodnutí bratrovi, dokáže si prosadit svou, když postupně zařídí ʿAṭījovi byt, přihlásí ho do autoškoly a najme místo něj jiného vrátného. Nādiya si brzy začne uvědomovat, že sny, ve kterých leží s ʿAṭījou v objetí, mají svůj význam. Nādiya propadápodruhé v životě lásce, ale tentokrát jsou její city skutečně opěťované. Oba milenci se schází denně u ʿAṭīji v bytě. Jednoho dne zahlédne bratr Fajšal Nādiyu, jak vychází od ʿAṭīji v brzké ranní hodině. Sestra se mu přiznává k lásce k ʿAṭījovi a oznámí mu, že se s ním ožení. Fajšal je tímto prohlášením rozzuřen, zbije sestru a poté napadne i ʿAṭīju. Celá rodina se postaví proti hrdince, která spoléhá na ʿAṭījovu lásku a sílu a je připravena postavit se

¹⁵⁸AL-ʿUṬMĀN, Lajlā. *Šamt al-farāšāt* (Motýlí mlčení), s. 153.

¹⁵⁹Dočasný sňatek, tzv. *mutʿa*, legalizuje sexuální život mezi partnery. Islámská obec nicméně není jednotná v přístupu k tomuto druhu sňatku, který trvá předem určenou dobu a je neveřejný. *Mutʿa* je legální v prostředí šíʿitského islámu, kde je poměrně běžnou praktikou. Do tohoto sňatku vstupují především vdovy a rozvedené ženy, které nepotřebují souhlas otce. *Mutʿa* slouží někdy i jako zástěrka prostituce. V sunnitském islámu nalezneme obdobu *mutʿy* v tzv. sňatku *misjār*, ale i ten některé právní školy zcela zavrhuje.

¹⁶⁰AL-ʿUṬMĀN, Lajlā. *Šamt al-farāšāt* (Motýlí mlčení), s. 154.

¹⁶¹Slovo *maḡhab* (pl. *maḡāhib*) označuje právní školy nebo směry v islámu viz KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*, s. 119-123.

matce, bratrovi, ale i celé společnosti. °Aṭīja nicméně nechce dopustit, aby se Nādiya vzdala rodiny a navíc se přiznává, že ho neustále pronásledují události první noci v paláci a není schopen se s ní oženit. °Aṭīja odchází neznámo kam a Nādiya zůstává sama jako zlomená žena.

V analýze románu se zaměříme na dílčí aspekty, které nám pomohou pochopit jeho zasazení do kulturního a společenského kontextu Arabského poloostrova a zároveň se pokusíme poodhalit vztah autorky – ústy hlavní hrdinky - k symbolického řádu. Budeme se zabývat tématem dominance, mlčení, ženské solidarity a rovněž pojetí „ženskosti“, které autorka v románu utváří.

Není náhodou, že se kapitoly, ve kterých popisuje Nādiya svůj manželský život s Nājifem, svým charakterem výrazně liší od zbytku románu odvíjejícímu se po smrti manžela. Právě tato první část románu je nejbohatší co do symboliky (útěk od každodenní reality) a zároveň kontrastuje s realističtější podaným obrazem života po nabytí svobody. Naturalistické podání scén, v nichž se setkává s manželem je střídán emocionálními projevy hlavní hrdinky ve chvílích samoty, nahlížených z její vlastní perspektivy a vyznívajících až romantickým tónem. Až básnicky laděné pasáže dotýkající se omezeného životního prostoru hrdinky – paláce s přilehlou zahradou – jsou zásadním odrazem Nādijiných chmurných nálad: „Dokonce i zahrada obklopující palác ve mně vyvolávala jen odpor. Když jsem se posadila na její zelený trávník, zdálo se mi, že je jako trní zabodávající se do mého těla; když jsem se dotýkala květin různých druhů a barev, cítila jsem, že se mi podobají nemající barvy ani vůně“¹⁶². Stěny paláce jsou obložené pozlaceným papírem, nábytek je masivní a tmavé barvy, těžké závěsy a hedvábné povlečení. Prostor je maskulinní, neosobní a nehostinný, a zdá se být obrazem starcovy duše. Palác je jakoby vytržen z času a dějin: „Plíce se plní zatuchlou vůní paláce, jehož stěny vydechují chorobné výpary, a jehož nehybné sochy zívají a jsou pohlceny rží minulých dob“¹⁶³.

Autorka vytváří až pohádkovou iluzi, takže se zdá, že se události uvnitř paláce odehrávají v jiném časoprostoru, než zbytek románu. Palác i jeho vládce se tak zdají být metaforou světa, ve kterém bohatství představuje zdroj neomezené moci. Zdánlivě nám může atmosféra připomínat začátek románu °Abdo Chāla *Tarmī bi-šarar*. Je to svět, ve kterém stále existují otroci a harém se svými intrikami, svět ve kterém je „sajjid“ absolutním vládcem s mocí rozhodovat o životech svých poddaných. Jeho palác je jako stát ve státě, má vlastní zákony a tajemství, které musí zůstat pohřbeny za jeho zdmi.

¹⁶² Ibid., s. 21.

¹⁶³ Ibid., s. 23.

Román zásadním způsobem rozpracovává téma dominance a umlčení a lze jej s jistotou nadsázkou chápat jako „studii“ nadvlády. Všechny postavy románu se nějakým způsobem účastní „hry“, ve které představuje jeden pól ovládajícího a druhý pól ovládaného, ve které dominantní skupina stojí proti umlčené¹⁶⁴. Román je svým způsobem metaforickým obrazem celé společnosti Arabského poloostrova, jejíž fungování do značné míry závisí na přísné hierarchii. Bohatý stojí nad chudým, bílý muž je nadřazen černému a v základním plánu je potom umístěn vztah muže a ženy. Žena stojí v určitém smyslu na nejnižším stupni této hierarchie, protože je podřízena muži (manželovi, otci, bratrovi), ale na druhou stranu i ona může vstupovat do „mocenské“ hry, když je nadřazena ženám, a dokonce i mužům s výrazně nižším společenským postavením. Tyto hlavní myšlenky se často odrážejí i v jazykové rovině. Zejména první část románu je bohatá na slovník opakovaně se dotýkající motivu nadvlády a jejího protikladu – podvolení se: dát lekci, umlčet, podřít se, uvyknout si tichu. V hrdinčině představách se objevují asociace muže s dravou šelmou, vlkem či orlem. Oproti tomu sama sebe popisuje jako kořist či obětní zvíře. Téma nerovnoprávného postavení je v autorčině mysli patrně natolik silně zakořeněné, že se k němu cyklicky stále vrací a rozpracovává ho až v limitně postavených životních situacích (znásilnění, tělesné tresty, trvalé psychické ponižování, omezování osobní svobody...). První část románu – po dobu života Nājifa – staví z pohledu evropského čtenáře dílo tématicky téměř do žánru „kriminálního thrilleru“, kde jeho děj je místy i za hranicí „obvyklého chování a zvyklostí“ místního regionu.

Fenomén „nadvlády mužů“¹⁶⁵ představuje důležitý prvek sémantické analýzy románu a z toho důvodu mu budeme věnovat následující část. Zaměříme se na jednotlivé mužské postavy románu, především v rámci jejich vztahu k hlavní hrdince.

3.2.1 Nadvláda mužů

Všechny mužské postavy románu, s výjimkou ʿAṭīji, se jako typičtí představitelé patriarchální nadvlády podílejí na symbolickém či faktickém násilí. ʿAṭījova výjimečnost je dána jeho společenským postavením, a tak jeho zařazení na poslední místo přehledu mužských postav vytváří pomyslný předěl mezi světem mužů a žen.

¹⁶⁴Viz esej Elaine Showalter z roku 1981 *Feminist Criticism in the Wilderness (Feministická kritika v divočině)*, o které se zmiňujeme v přehledu feministických teoretických prací a přístupů v první kapitole této práce.

¹⁶⁵Název studie francouzského sociologa Pierra Bourdieuho, která posloužila pro analýzu románu viz BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Přel. Věra Dvořáková. Praha: Karolinum, 2000.

3.2.1.1 Otec

Jako hlava rodiny nesnese žádné námitky proti svému rozhodnutí. Nādiya na mnoha místech románu poukazuje na skutečnost, že i přes silné citové pouto mezi jejími rodiči, má matka z otce „strach“ a „vždy s ním sdílí jeho nálady a názory, aniž by o nich přemýšlela“¹⁶⁶. Nādiya má rovněž z otce strach, nicméně ve chvíli, když se ji otec rozhodne místo studia na univerzitě provdat za bohatého vdovce Nājifa, odhodlá se poprvé otci postavit. Otec nehodlá její vzpouru tolerovat, zbije ji a namíří ukazováček na její rty: „Uříznu je, pokud nezmlkneš od teď až do svatby“¹⁶⁷. Těmito slovy ukončí otec celou „diskuzi“. Matka nejen, že dceru nepodpoří, ale postaví se přímo na stranu otce. Je příznačné, že stejné výhrůžky jako otec použije později o svatební noci i Nādijin novomanžel¹⁶⁸.

Nicméně je nutné podotknout, že se otcovo chování k Nādiye po Nājifově smrti změnilo a v mnoha ohledech se pro ni stane oporou jejích rozhodnutí. Ačkoli je Nādijin otec symbolem patriarchální moci, a to vládcem uvnitř své rodiny, vůči starci Nājifovi je ve zjevně silně podřízeném vztahu. Mocenský boj a nadvláda jsou tak v románu neustále patrné.

3.2.1.2 Manžel Nājif

Představuje pomyslný vrchol mocenské pyramidy a symbol patriarchálního řádu v té nejhorší podobě. Je posedlý mocí a ponižováním druhých. Jeho stárí a slabá tělesná konstrukce ještě umocňuje míru symbolického násilí, kterého se dopouští na vlastní ženě a dalších obyvatelích domu. Jak ostatně poukázala Simone de Beauvoir, žádná nadvláda není předem daná, ale závisí na mužových činech. Muž je koneckonců v zajetí subjektivního pocitu o sobě samém¹⁶⁹. Stařec se obklopuje výhradně jedinci ve společensky podřízeném postavení, aby cítil vlastní nadřazenost. Nājif představuje v podstatě osobnostně zvráceného, vyšinutého jedince a násilníka páchajícího zlo nejen na své mladé manželce, ale i na dalších osobách v jeho okolí. Použitím takového charakteru hlavního mužského „hrdiny“ první části románu se autorka patrně snaží zveličt, zvýraznit a zviditelnit zakořeněný rys patriarchální společnosti – neomezené nadvlády mužů a útrpného postavení žen –, čímž se ovšem dostává z běžných rysů místní společnosti a popisuje kriminální chování jedince, se kterým se můžeme setkat i v jiných částech světa. Nājif ovládá každého ve svém domě a nikdo si nedovolí se mu postavit. Nejvíce Nājifa

¹⁶⁶AL-‘UṬMĀN, Lajlā. *Šamt al-farāšāt* (Motýlí mlčení), s. 47.

¹⁶⁷Ibid., s. 18.

¹⁶⁸Ibid., s. 15.

¹⁶⁹BEAUVOIR, Simone De. *The second sex*, s. 220-221.

uspokojuje ponižování vlastní ženy, k čemuž neváhá použít jakýchkoliv prostředků. Díky svému postavení nade všemi svými „poddanými“ poštvává Nājif služebné proti vlastní ženě a tím ji zbavuje i zbytku hrdosti. Nādiya je ve svazku s Nājifem znevýhodněna svým věkem, pohlavím i společenským původem. To, že je nižšího společenského postavení, jí Nājif neustále připomíná: „Vás dcery chudáků bohatství nezmění, zůstanete navždy v zajetí chudoby!“¹⁷⁰ Během svatební noci oznámí stařec Nādiyi, že si od této doby musí uvyknout tichu, a že tajemství paláce nesmí opustit jeho zdi. Nādiyina výchova ji nedovolí se proti této výhružce ohradit. Podrobí se „způsobu mluvy s mužem v jeho věku a postavení“, který je navíc stále ještě zcela „cizím“ a „dá přednost mlčení“.¹⁷¹

3.2.1.3 Profesor Džawwād

Profesor Džawwād je klasickým případem patriarchálně smýšlejícího muže uplatňujícího na sebe a ženu dvojí metr. Zatímco on sám se stýká se svými studentkami, u své ženy by nevěru netoleroval v žádném případě. Když se ho Nādiya snaží vyvést z míry poznámkou, že i jeho žena žije v Americe jako vdova a má snad také právo na potěšení těla, vykřikne Džawwād zlostně, že jej žena miluje a pokud by jej podvedla, tak by ji zabil¹⁷². Džawwāda těší ovládat Nādiyu a zneužívat jejích citů. Jakékoliv přestoupení jím vymezených hranic trestá pro ženu tím nejhorším způsobem – přehlížením.

3.2.1.4 Fajšal

Nādiyin bratr Fajšal jako jediný nesouhlasí s jejím sňatkem s Nājifem a po jeho smrti je vždy oporou své sestry. To, že i on je v zajetí patriarchální společnosti se projeví až ve chvíli, kdy se dozví přání své sestry provdat se za °Aṭṭja.

3.2.1.5 °Aṭṭja

°Aṭṭja, který se jako jediný z mužských postav neúčastní nadvlády jako dominantní postava, představuje ovládaný pól mocenského vztahu. Autorce se na jeho postavě podařilo ukázat na vliv socializačního úsilí na pojetí „ženskosti“ a „mužnosti.“ °Aṭṭja, který je sám odmala zvyklý na ponižování a podřízené postavení, je tak postavou pohybující se na hranici maskulinního světa či lépe řečeno za jeho hranicí. Disponuje sice mužným tělem, které se stane pro hrdinku zdrojem erotických fantazií, ale jinak je jeho chování i řeč těla v přesném protikladu

¹⁷⁰AL-°UṬMĀN, Lajlā. *Šamt al-farāšāt* (Motýlí mlčení), s. 25.

¹⁷¹Ibid., s. 13.

¹⁷²Ibid., s. 142.

k tradičnímu pojetí mužství. Je plachý, klopí zraky, je zcela pasivní. Už při prvním rozhovoru si hrdinka všimá rozdílu mezi ním a jinými muži: „Jeho hlas má příjemnou barvu, je plný citu a nepodobá se ostrému hlasu otce ani hrubému hlasu starce“¹⁷³. Nādijs rozčiluje ʿAṭīja bezdná poslušnost vůči „pánovi“ a nechápe, jak může být tak zaslepen a nevidět svobodu, která na něj čeká za zdmi paláce. Nicméně ʿAṭīja, který nepoznal nic jiného než život otroka, je přesvědčen, že „poníženost, přikrčenost, nepatrnost, nízkost, bezvýznamnost atd. jsou jeho přirozeným osudem“¹⁷⁴. Není náhodou, že stejně jako mnohé feministické kritičky, srovnává autorka postavení otroka a ženy. ʿAṭīja se stává sebevědomějším až ke konci románu, kdy ho Nādijs přesvědčí, aby se zapsal do programu pro boj s negramotností. Zde autorka dává jasně do souvislosti vzdělání s lidskou svobodou. ʿAṭīja tak postupně začíná rozhodovat o svém životě a i on získává skutečný hlas. Právě v ʿAṭījovi, který zažil stejné ponížení jako ona, nachází Nādijs po zklamání ze vztahu s profesorem Džawwādem spřízněnou duši. Ve vztahu s ním se cítí v bezpečí a milována. Láska hraje v románu důležitou úlohu, protože ukazuje na limity Nādijsiny revolty proti mužské nadvládě. Je-li láska založena na vzájemném respektu jako mezi Nādijs a ʿAṭījous, pak se žena nezdráhá muži zcela oddat. Zdá se, že právě v opravdové, vzájemně opětované lásce vidí al-ʿUṭmān hranice ženské nezávislosti. Svědčí o tom závěrečná věta románu, kdy se ʿAṭīja svobodně rozhodne odejít, zatímco Nādijs je odhodlaná pro lásku k němu obětovat vše: „Ach ʿAṭījo...jak ti závidím, přestože tak trpím. Ty jsi teď svobodný pán a děláš rozhodnutí s rytířskou odvahou, zatímco já, slabá otrokyně v zajetí čekám, kdo mě z něj vysvobodí“¹⁷⁵.

Autorka v románu do určité míry zobecňuje mužské chování a upozorňuje na společné rysy mužského násilí. Přesto nelze říci, že by spisovatelka vystupovala nenávislně vůči mužům a vykreslila je výhradně v negativním světle. Bratr Fajsal vystupuje ve větší části románu spíše jako kladná postava, postava otce zase projde patrným vývojem poté, co si uvědomí, jak svým rozhodnutím ublížil své jediné dceři.

3.2.2 Postavení ženy

V této části bude místo pouhé charakteristiky ženských postav věnována pozornost jednotlivým sociokulturním jevům, které mají vliv na postavení ženy ve společnosti. Nejprve se budeme věnovat motivu „hlasu ženy“, který vytváří logický sémantický protiklad mužské nadvlády. Následně se budeme zabývat společenskou přetvářkou a islamizací. Tyto jevy se sice

¹⁷³Ibid., s. 31.

¹⁷⁴BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*, s. 30.

¹⁷⁵AL-ʿUṬMĀN, Lajlā. *Šamt al-farāšāt* (Motýlí mlčení), s. 286.

zdají být obecnějšího charakteru, ale autorka je dává do přímé souvislosti s přítomností ženského hlasu či jeho absencí. V dalších oddílech se zaměříme na ty prvky analýzy, jejichž označení jsme většinou zvolili na základě Bourdieho kategorií.

3.2.2.1 Hlas ženy

Mlčení a ticho hrají v románu důležitou úlohu pro pochopení postavení ženy ve společnosti. Hrdinka je na začátku románu svázaná společenskými konvencemi a mlčí, podrobuje se tak ženské pasivní roli. Jedná se o následek výchovy, kdy převládá symbolické násilí, o kterém Bourdieu tvrdí, že „jeho účinky a podmínky jeho účinnosti jsou trvale vepsány do nejhlubší hloubi těl ve formě dispozic“¹⁷⁶. O tom, že je v autorčině pojetí mlčení spojeno s údělem žen svědčí nejen samotný název knihy, ale také věnování románu „všem mlčícím motýlům uvězněným jako slova v závorkách“¹⁷⁷.

Poté, co se hrdinka útekem z „paláce“ osvobodí a po smrti starce se stane bohatou dědičkou, získává zcela nové postavení, které jí umožňuje rozhodovat o svém životě. Získává náhle pro ni dříve tak nedosažitelný „vlastní hlas“. Proto, když je pak později Nādiya postižena při své profesi učitelky hlasovou indispozicí a dozví se o nutnosti operace hlasivek, propadne naprostému zděšení. Doktor nemůže chápat její váhání ohledně operace - neví, že hrdinku přivádí představa čtrnáctidenního mlčení zpět do doby, kdy nebyla pánem vlastního osudu, ale jen ubohou loutkou v rukách mužů, nejprve vlastního otce a potom manžela. Byla to doba, kdy ji bylo odepřeno právo mluvit za sebe a o sobě. Ztráta hlasu, i když jen krátkodobá, tak pro ní má význam zdaleka přesahující realitu dané situace: „Bylo mi do breku. Zdálo se mi, jako by mi hrubá ruka svírala hrdlo a pokoušela se mě podruhé připravit o slovo. Na mysl mi v té chvíli přišla léta mého mládí, které jsem strávila ve starcově paláci. Tam začalo mlčení, které mi bylo vnuceno a teď mě čeká znovu mlčení, které si tentokrát vnutím sama, aby se mi vrátilo zdraví mého hlasu“¹⁷⁸.

3.2.2.2 Přetvářka a islamizace

Na několika místech románu se snaží al-^cUṭmān poukázat na pokrytectví kuvajtské společnosti. Často tak činí poněkud násilným způsobem autorského vměšování, takže „osobnost fiktivního vypravěče se ztotožní s osobností autora (...) vypravěč se pak někdy stává hlásnou

¹⁷⁶BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*, s. 38.

¹⁷⁷AL-^cUṬMĀN, Lajlā. *Šamt al-farāšāt* (Motýlí mlčení), s. 5.

¹⁷⁸Ibid., s. 12.

troubou autora¹⁷⁹. Nejmarkantněji se to projevuje, ve chvíli, kdy hrdinka hodnotí pokrytectví související s islamizací společnosti. Poté, co jednoho dne ve škole zvýší Nādiya hlas na jednu ze svých žaček, jí vypoví hlasivky. Vydá se okamžitě do nemocnice na vyšetření a posadí se v ordinaci plné zahalených žen, z nichž mají mnohé zahalené i tváře, a mužů oděných do krátkých dišdāš¹⁸⁰ s plnovousy.¹⁸¹ Hrdinka vnitřně cítí, že není s krátkými kalhoty a rukávy vítaná. Po dvou hodinách marného čekání se ukáže, že se zdejší doktor ʿAbdarraḥmān neliší svým vzezřením od osazenstva čekárny a ze zásady nepřijímá ženy s odhalenými vlasy. Hrdinka je tak nucena jít na vyšetření jinam. Když se její stav opět zhorší a doktor jí doporučí operaci, rozhodne se Nādiya zkusit kontaktovat doktora ʿAbdarraḥmāna, který má ve svém oboru tu nejlepší pověst. Doktor ʿAbdarraḥmān si mezitím zřídil soukromou ordinaci a Nādiya se ke svému překvapení náhle dočká nejvřelejšího přijetí. Právě zde jasně zazní autorský komentář: „Tehdy se ani neobtěžoval mi pohlédnout do tváře. Co se změnilo? Tehdy v nemocnici byl doktorem a tady v ordinaci je jím též!! Nemusela jsem se příliš namáhat, aby mi to došlo. Je to jasná věc, zatímco tam jako státní doktor pobíral plat a mohl si vybírat, koho přijme a koho ne, tady se jedná o jeho vlastní prospěch,(...) proto se nezdráhá přijmout i mně podobné, kteří se neoblékají podle jeho přesvědčení“¹⁸².

I další příhoda, kdy je hrdinka konfrontována s projevy horlivého islamizmu a pokrytectví, se odehrává v čekárně doktora ʿAbdarraḥmāna. Po operaci musí Nādiya dva týdny dodržovat mlčení. Po prvním týdnu se vydá hrdinka do ordinace na kontrolu a krátí si čas čtením nejmenované „odvážné spisovatelky“¹⁸³. Proti ní se posadí zcela zahalená žena a zahledí se na obálku knihy. Poté se zvedne a posadí se přímo vedle Nādiyi. Náhle se na ni obrátí s „nepřátelským hlasem“: „Co se ti líbí na téhle prostopášné spisovatelce“¹⁸⁴? V tu chvíli hrdinka obzvlášť pocítí ztrátu hlasu, ale nakonec otočí knihu a napíše na poslední prázdnou stranu: „Četla jsi něco od této spisovatelky“¹⁸⁵? Když se jí dostane zamítavé odpovědi, připíše další větu: „Tak ji nesud“¹⁸⁶. Tato událost připomene hrdince vyprávění o dívkách, které předstírají zbožnost a

¹⁷⁹ STANZEL, Franz K. *Teorie vyprávění*, s. 21.

¹⁸⁰ Dišdāša: mužské oblečení košilového střihu, obvykle bílé barvy. Jedná se o tradiční oděv mužů Arabského poloostrova (v různých dialektech Zálivu nazývaný rovněž tōb či ʿabāja).

¹⁸¹ Plnovous a krátce střižená dišdāša zhruba v polovině lýtek jsou jasné poznávací znaky tzv. Salafije, tj. proudu, který hlásá návrat k tradičnímu islámu. Obecně se ve společnosti Arabského poloostrova jedná o znak náboženské horlivosti.

¹⁸² AL-ʿUṬMĀN, Lajlā. *Šamt al-farāšāt* (Motýlí mlčení), s. 71.

¹⁸³ Ibid., s. 191.

¹⁸⁴ Ibid., s. 191.

¹⁸⁵ Ibid., s. 191.

¹⁸⁶ Ibid., s. 191.

docházku na náboženské přednášky tak jako jedna z jejích kolegyně, která se místo toho schází s manželovým známým¹⁸⁷. Nelze se ubránit pocitu, že je to opravdu autorka, která promlouvá hlasem hlavní hrdinky a kritizuje pokrytectví, přetvářku a předsudky těch, kteří předstírají nejhorlivější zbožnost. Není náhodou, že se hrdinka setkává se znaky islamizace v prostředí ordinace a čekárny. Mlčení, kterému se musí podrobit po operaci hlasivek, a vůbec její strach ze ztráty hlasu tak dostávají nový význam. Je to strach autorky z islamizace společnosti, cenzury a ztráty svobody slova.

Po otázce přítomnosti ženského hlasu a nebezpečí islamizace se na tomto místě zaměříme na velmi podstatné téma, jímž je sňatková politika a ženy jako symbolický kapitál v tradiční společnosti Arabského poloostrova.

3.2.2.3 Žena jako symbolický statek

Na více místech této práce se objevuje polemika, že je žena v tradiční patriarchální společnosti spíše objektem než subjektem. Někteří západní badatelé se dopouštějí chyby, když nerozlišují mezi tradicemi a islámem jako náboženstvím s danými předpisy. Islám dává ženám jasné právo vyjádřit se ke sňatku – tj. právo svobodné volby¹⁸⁸. Vynucený sňatek jako v případě hrdinky zde analyzovaného románu je praktika, která je spojená s patriarchálním myšlením, kdy je žena nazírána jako předmět směny. Nādiġin otec je podřízen bohatému Nāġifovi a není schopen odmítnout jeho žádost oženit se s ní. Tento sňatek je pro Nādiġinu rodinu navíc v mnoha ohledech výhodný, protože rodina získává v osobě Nāġifa mocného spojence. Společnost Arabského poloostrova zůstává do značné míry společností tribální. Tribální společnost se vyznačuje solidaritou a soudržností kmenů, klanů a rodů, přičemž sňatková politika hraje v jejím udržování zásadní roli. Život jedince na Arabském poloostrově zcela závisí na solidaritě širší rodiny, kdy základem veškerého společenského i ekonomického jednání je *was̄ta* (zprostředkovatelská výhoda). Jedním z nepsaných pravidel tribální společnosti Arabského poloostrova je provdávání dcer za muže stejné či vyšší společenské úrovně. Bourdieu zdůrazňuje „politickou dimenzi sňatkové transakce, totiž silový vztah směřující k uchování nebo zvýšení symbolické síly“¹⁸⁹. Nādiġa si uvědomuje svou roli pasivního aktéra této směny, když říká matce: „Prodává mě a ty mu v té nespravedlnosti pomáháš“¹⁹⁰.

¹⁸⁷ Ibid., s. 192.

¹⁸⁸ Viz Korán v překladu Ivana Hrbka z roku 1972, *sūra* Ženy, verš 23/19., s. 523.

¹⁸⁹ BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*, s. 42.

¹⁹⁰ AL-ʿUṬMĀN, Lajlā. *Šamt 'l-farāšāt* (Motýlí mlčení), s. 17.

V románu se také setkáváme s rozdílným přístupem společnosti k neprovdané dívce, do které je vkládán symbolický kapitál v podobě rodinné cti, a ke vdově, která je výrazně nezávislejší na otci a původní rodině. Přesto i mladá vdova stále zůstává něčí dcerou či sestrou a tudíž nositelkou rodinné cti. Proto je bedlivě sledována společností. Nādiya sice po útěku z paláce touží bydlet sama v bytě s výhledem na moře, ale nakonec ji rodiče přesvědčí, aby koupila vícepodlažní dům a tím je uchránila nevraživých pohledů lidí. Přestože jako movitá vdova je schopná rozhodovat o mnoha věcech, tak když oznámí rodině, že se chce provdat za ʿAtīju, všichni se postaví proti ní. Bratr, který patří ke kladnějším mužským postavám, jí ukáže meze jejího postavení a neváhá ji zbít.

K otázkám zvykového práva, které platí v patriarchálních společnostech obecně a arabská společnost není výjimkou, se řadí důraz na panenství nevěsty. Tato část bude věnována zamyšlení nad významem, který mají v románu události svatební noci.

3.2.2.4 Právo první noci

Právo první noci je pak v přímé souvislosti s přáním ovládat a zmocnit se. Tato forma nadvlády se projevovala v některých společnostech právem lokálního panovníka na první noc s ženami svých poddaných. Scéna, kdy otrok na starcův příkaz znásilní Nādiyu, je proto z hlediska islámské společnosti těžko přijatelná a tudíž je těžké ji s jistotou interpretovat. V každém případě je tato pasáž svým uměleckým zpracováním velmi sugestivní, činí daný prožitek snadno uvěřitelným, aniž by působil v románu rušivým dojmem. Jen těžko se dohadovat, zda-li měla autorka na paměti zvyky některých národů tak, jak je popsala Simone de Beauvoir v *Druhém pohlaví*, které připisují ženskému principu „mnohem více síly a hrozivosti, pokud je nedotčený“¹⁹¹. V těchto národech zbavuje nevěstu panenství kněz nebo kouzelník, případně je nabídnuta panna cizinci či je provedena deflorace již v pubertě jako pouhý chirurgický zákrok¹⁹². Svatební noc každopádně splňuje v románu svůj účel šokovat a poukázat na skutečnost, že za zavřenými dveřmi se někdy dějí i věci společensky zcela nepřípustné.

Z dosavadní analýzy může vyplývat určitá bezmocnost ženy, která je v podřazeném postavení muži. Autorce se nicméně podařilo velmi věrohodně vykreslit způsoby, kterými se

¹⁹¹BEAUVOIROVÁ, Simone. *Druhé pohlaví: Výbor*, s. 83.

¹⁹²Ibid., s. 83.

hrdinka brání všudypřítomnému symbolickému řádu. Bourdieu tuto reakci slabých na nadvládu nazývá „jemným, skoro neviditelným násilím“.¹⁹³

3.2.2.5 Jemné násilí

„Jemné násilí“, které je důsledkem podřazeného postavení žen, může nabývat různých forem. V románu *Motýlí mlčení* se projevuje dvojím způsobem. První z nich je hrdinčina pasivita při pohlavním styku se starcem. Nādiya je sice v pozici fyzicky podrobené ženy, ale těší se pomyšlením, že starci nikdy nenabídla své tělo jinak než jako „kus ledu a kamení“¹⁹⁴. Svatební noc – už předem obávaná – se změní přímo v noční můru, když je hrdinka nejprve zbavena panenství otrokem, a následně je jako „druhý chod“¹⁹⁵ předložena starci Nājifovi. Její „jemná“ revolta tak přirozeně začíná už během první noci v paláci, i když se nejedná zpočátku o cílenou strategii. Hrdinka popisuje sugestivně hrůzu prvního noci s Nājifem: „Pevně jsem stiskla víčka, abych jej neviděla. Sevřela jsem rty bráníc je tak před hnisavou pachutí jeho úst. Jako vonný květ navečer jsem se uzavřela, abych nenasákla jeho pachem.“¹⁹⁶ Nādiya přirovnává své tělo k mrtvole, kterou stařec ohryzává poté, co mu otrok otevřel její hrob.¹⁹⁷ Hrdinčina pasivita se stává účinnou zbraní, která zasahuje starce v citlivém bodě. Pohlavní styk chápán jako „nástroj uplatňování nadvlády“¹⁹⁸ vyžaduje pro splnění účelu i určitý model chování obou zúčastněných stran. Nādiya svou nezúčastněností starce ponižuje a dráždí, ba dokonce napadá jeho mužnost. Jak poukázala Millett ve své analýze sexuálních situací v románech Henry Millera a Normana Mailera, představuje ženské uznání partnerovy sexuální dovednosti nedílnou součástí mužského sexuálního uspokojení.¹⁹⁹ Ve stejném smyslu chápe pohlavní styk i Bourdieu a tvrdí, že „slast muže je zčásti slast ze slasti ženy, z toho, že je schopen jí ho poskytnout“.²⁰⁰ Nādiya právě tuto slast z naprostého zmocnění se svým postojem starci upírá. Účinnost této strategie a Nājifova frustrace vrcholí scénou, kdy stařec zavolá služebnou Giorgette a souloží s ní přímo před Nādijinými zraky. Závěrem této nesmírně ponižující scény prohlásí směrem ke zcela šokované

¹⁹³ BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*, s. 32.

¹⁹⁴ AL-ʿUTMĀN, Lajlā. *Šamt al-farāšāt* (Motýlí mlčení), s. 58.

¹⁹⁵ Ibid., s. 22.

¹⁹⁶ Ibid., s. 22.

¹⁹⁷ Ibid., s. 22.

¹⁹⁸ MILLET, Kate. *Sexual politics*, s. 20.

¹⁹⁹ Ibid., s. 3-22.

²⁰⁰ BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*, s. 22.

manželce: „Aby sis nemyslela, že mě tvé odřikání vadí ..., viděla jsi, co dokáže horká ženská krev, ne jako ty – kus ledu.“²⁰¹

K podobné strategii odřikání přistupuje Nādiya i ve svém pozdějším vztahu s profesorem Džawwādem. Poté, co ji bratr varuje před Džawwādovými úmysly, se začne mít před milovaným mužem na pozoru. Vydává se cestou pasivity i odmítání veškerých fyzických projevů náklonnosti z jeho strany: „Nerozumím, jak mě můžeš milovat a odmítat dokonce i polibek!“ Provokativně jsem odvětila: „Mám se snad kvůli lásce k tobě dopustit prohřešku?“ Posmíval se mi: „To není ten důvod ... připadá mi, že jsi frigidní.“²⁰²

Nādiya pomalu přichází o iluze a začíná si uvědomovat Džawwādovu snahu ovládat ji. Vnitřní monolog, který následuje po této schůzce s Džawwādem je toho jasným důkazem: „Mě nemůžeš vlastnit. V onom paláci jsem se podřizovala starcovým znásilněním a jeho odpornému chtíči, ale mé tělo bylo při tom zbavené života i touhy. A ty! I když jsi muž schopný zažehnout můj vnitřní oheň, nevydám ti své tělo, pokud to bude odporovat zákonům společnosti a Boha“.²⁰³

Z pozdějšího vývoje románu, kdy Nādiya ztrácí ve vztahu s ʿAṭījou veškeré zábrany a přestává brát ohled na společenské a náboženské omezení, je jasné, že Nādiijino odmítání Džawwāda souviselo především s narůstajícími pochybnostmi o jeho upřímnosti a lásce: „Nyní jsem pochopila, že jsi na hony daleko od opravdové lásky, která se stala podstatou mé vlastní existence“.²⁰⁴

Druhá forma „jemného násilí“, kterého se Nādiya dopouští, je zneužívání „ženskosti“ a ženské lsti. Bourdieu upozorňuje na skutečnost, že „muži (ale ani samotné ženy) si zřejmě neuvědomují, že logika vztahu nadvlády, vnucující a vštěpující ženám ctnosti požadované od nich morálkou, jim zároveň vštěpuje i negativní vlastnosti, které dominantní vidění připisuje jejich *přirozené povaze* jako je třeba lstivost (...)“.²⁰⁵ Právě lstivost je tak možno považovat za jednu ze zbraní slabších, zbraň, které ženy používají proti symbolickému násilí mužů. Při jedné příležitosti se Nādiya snaží využít své žádostivosti a starcovy touhy a vyprosit si návštěvu u rodičů. Snaží se rovněž použít ženské lsti s ʿAṭījou a dosáhnout tak vytoužené svobody. Nādiya pomalu navazuje s ʿAṭījou vztah a získává si jeho důvěru: „Pootevírám ti dveře, abych s ním dál

²⁰¹AL-ʿUṬMĀN, Lajlā. *Šamt al-farāšāt* (Motýlí mlčení), s. 57.

²⁰²Ibid., s. 139.

²⁰³Ibid., s. 144.

²⁰⁴Ibid., s. 144.

²⁰⁵BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*, s. 31.

hrála hru, na jejímž konci zvítězí nad svým strachem a otevře mi a já zase zvítězím nad mým vězením“.²⁰⁶

V další části analýzy se zaměříme na komplikovaný vztah mezi matkou a dcerou, který je v románu důležitý pro pochopení hrdinčiny chápání role ženy ve společnosti.

3.2.2.6 Generační spor

Pro literaturu Arabského poloostrova je mimo jiné příznačný i generační spor, který je velmi často reprezentován vztahem mezi matkou a dcerou. V tak rychle se rozvíjející společnosti jako je tomu u mnoha států Zálivu je pochopitelné, že generační spor začíná nabývat zcela zásadních rozměrů. Postava Nādjiny matky je v románu *Motýlí mlčení* důležitá pro osvětlení hrdinčiny chápání ženského údělu. Nādija vyčítá matce především to, že se jí před otcem nezastala ve chvíli, kdy se jí rozhodl dát starci Nājifovi, přičemž ona sama se vdávala z lásky. Zatímco matka patří ke starší generaci, pro kterou představoval ideál manželství především dobré finanční zabezpečení, hlavní hrdinka touží po oddané lásce. V den svatební noci měla hrdinka na sobě pohádkové saténové šaty vykládané perlami s pětímetrovou „paví“ vlečkou. „Mé tělo bylo také obtěžkáno náhrdelníkem, náramkem, hodinkami, náušnicemi a prsteny. Nikdy se mi ani nesnilo, že by se takové věci měly jednou dotýkat mého těla. To bylo přání mé matky. Já snila jen o skromném svatebním prstenu, malém domku a srdci, do kterého by se vešlo tisícero paláců“.²⁰⁷ Právě otázka způsobu materiálního zabezpečení představuje hlavní rozdíl mezi oběma generacemi. Nādija touží studovat a prací si vydělat na vlastní život, chce se podílet na chodu společnosti. Matka je oproti tomu ženou v domácnosti, pro kterou je rodinný život vším. Dokáže se definovat pouze svým vztahem k manželovi a k dětem. Nicméně je patrné, že i sama hrdinka věří ve stejné hodnoty jako její matka. Dokonce obdivuje matčinu obětavost a oddanost, kterou prokazuje manželovi: „Líbila se mi její oddanost otci a její zájem o vše, co se ho týká (...)“.²⁰⁸ Nādija touží být dobrou manželkou a matkou, ale pouze za předpokladu, že je svazek muže a ženy založený na vzájemné úctě. Z toho důvodu se jí protíví, když otec matku uráží či ponižuje a ona se není schopná ohradit. Je zřejmé, že Nādija v mnoha smyslech revoltuje proti nadvládě mužů, ale nechová k mužům zlobu či nenávisť.

²⁰⁶ AL-‘UṬMĀN, Lajlā. *Šamt al-farāšāt* (Motýlí mlčení), s. 45.

²⁰⁷ Ibid., s. 14.

²⁰⁸ Ibid., s. 199.

Závěr

Závěrem této kapitoly bychom se měli krátce zamyslet nad otázkou, zda je možné román považovat za feministický či nikoli a nad způsobem, jakým autorka docílila zobrazení ženské zkušenosti.

Vzhledem k tomu, že je v románu Motýlí mlčení vše podřízeno hrdinčině hodnotícímu vědomí, získává čtenář představu o hrdince a dalších postavách nejen z jejích činů, ale především z její promluvy. Autorka nechala svou hrdinku promlouvat básnickým jazykem, díky kterému vyniká hrdinčina romantická povaha. Je to jazyk, který je pro Lajlu al-‘Uṭmān příznačný a charakteristický, jeho hlavní složkou jsou básnická přirovnání. Jedná se o jazyk blízký klasické arabské poezii, kdy al-‘Uṭmān po vzoru staroarabských básníků čerpá metafory z prostředí, které ji obklopuje. Především ze začátku románu je jazyk často až příliš přítomný, hmatatelný a brání přirozenému plynutí událostí. Hrdinka Motýlího románu, Nādiya, se neustále přirovnává ke květině, motýlu, gazele i dokonce ovoci. Právě jazyk, ve kterém převládají tradiční básnické obrazy ženy, dokresluje představu o hrdinčině charakteru. Hrdinka je ve své podstatě uvězněna v těle, které je zcela v područí symbolického řádu. Symbolické násilí je dle Bourdieho „vepsáno do těl“. Hrdinka se sice v mnoha ohledech staví proti patriarchálnímu řádu, ale její vlastní vidina sebe sama jej v konečném smyslu utvrzuje. To vše přispívá k dynamickému pojetí hlavní postavy, která na jednu stranu vědomě vystupuje proti nespravedlivému útlaku žen, ale zároveň se ztotožňuje s pojetím ženy jako křehké a krásné květiny. Můžeme konstatovat, že právě jazyk románu a jeho poetika zůstávají zcela v zajetí patriarchálního řádu.

Chandra Tolpade Mohanty hovoří ve své stati *Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses* (*Očima západu: Feministický výzkum a koloniální diskursy* o tendenci západních feministek chápat ženy jako homogenní skupinu. V textech západního feminismu se ženy stávají „kategorií analýzy“ a jsou považovány za jednotnou skupinu, kterou spojuje sdílený útlak. Západní feministické texty tak často neberou v potaz další kategorie analýzy, které se podílejí na formování identity konkrétních žen mezi něž řadí například třídní a kulturní rozdíly²⁰⁹. Vzhledem k tomu, že byla esej poprvé publikována v roce 1986, tak je pochopitelné, že se káravě obrací k západnímu bílému feminizmu 70. a 80. let. Eсей představuje mezník ve vývoji postkoloniálních feministických studií a měla obrovský vliv na další rozvoj této disciplíny.²¹⁰

²⁰⁹ MOHANTY, Chandra Talpade. *Očima Západu: Feministický výzkum a koloniální diskursy*, s. 320-321.

²¹⁰ Co se týče literatury Arabského poloostrova, tak jedna z mála publikací v anglickém jazyce, kniha Ishaqa Tijaniho *Male Domination, Female Revolt: Race, Class, and Gender in Kuwaiti Women's Fiction* (*Mužská nadvláda a ženská*

Právě tuto esej jsme měli na paměti při čtení a analýze románu *Motýlí mlčení*. Pozorné čtení románu ukazuje na důležitost znalosti třídních, společenských a kulturních rozdílů pro chápání ženské literatury Arabského poloostrova a postavení žen vůbec. Zároveň ukazuje na problematičnost samotné terminologie jako „feminismus“ či „feministická literatura.“

Hrdinka románu, Nādiya ,pochází z kuvajtské rodiny patřící ke střední společenské třídě. Právě v důsledku moci a vlivu starce Nājif a, který patří ke kuvajtské smetánce, se stane hrdinka obětí neúprosné sňatkové politiky. Nižší postavení Nādiijiny rodiny ji znevýhodňuje už v tak nerovném sňatku s výrazně starším mužem. Lajla al- ʿUṭmān ve své tvorbě často poukazuje na individuální tragédie vzešlé z diversifikace společnosti na základě třídních rozdílů.²¹¹ V románu *Motýlí mlčení* odhaluje al- ʿUṭmān další společenské tabu, kterým je postavení potomků otroků v kuvajtské společnosti. Přestože na smrtelné posteli propustí Nājif ʿAṭīju a on se stává svobodným mužem a především kuvajtským občanem²¹², jeho původ zůstává v očích společnosti nesmazatelným stigmatem.

Hlavním poselstvím románu se zdá být právo na vlastní volbu a na lásku, která osvobozuje. Autorka nám zprostředkovává hlasem hlavní hrdinky do značné míry realistickou vizi světa, se kterou by se jistě ztotožnila část kuvajtských žen s touhami a ambicemi podobnými hlavní hrdince, vírou v Boha, ale zároveň i v lidskou svobodu a právo volit podle vlastního přesvědčení. Hrdinka v mnoha ohledech revoltuje proti *symbolickému řádu* a postavení, které ji společnost přisuzuje. Hlas Nādiiji, mladé kuvajtské ženy, postupně nabývá na síle. Nejen, že je vypravěčkou příběhu - už to samo o sobě je formou revolty, ale postupně se během vyprávění zvyšuje její sebevědomí a ona začíná rozhodovat o svém životě. Útěk z paláce představuje v tomto procesu pomyslný předěl. Vrchol této cesty za osobní svobodou představuje konec románu, kde autorka otevřeně popisuje sexuální vztah mezi Nādijou a ʿAṭījou. Nādiya se osvobozuje od společenských tradic a společenské hierarchie a staví do středu vlastní touhy a sny.

To, co nicméně činí problematickým označit tento román za feministický, je způsob, kterým spisovatelka vykreslila postavy služebných. Je tak paradoxní, že ačkoliv se autorka

revolta: Rasa, třída and gender v ženské kuvajtské fikci), zkoumá kuvajtskou ženskou literaturu právě s přihlédnutím ke kulturním, rasovým a třídním rozdílům.

²¹¹ Například v románu *Wasmīja tachrudž min al-baḥr* (Wasmīja vychází z moře) nemůže chudý chlapec ʿAbdallāh ani pomyslet na svatbu s Wasmījou, dcerou bohatého obchodníka, s kterou si jako dítě hrál.

²¹² Občanství v Kuvajtu se zásadně neuděluje přistěhovalcům a dokonce ani děti kuvajtských matek provdaných za cizince nezískávají automaticky kuvajtské občanství. Co se týče otroků, tak se většinou stali po zrušení otroctví členy toho kmene, u kterého jejich rodina po generaci sloužila a získali občanství.

odhodlala vůbec poprvé ve své románové tvorbě propůjčit aktivní hodnotící vědomí výhradně ženské hrdince, sebrala hlas celé komunitě žen, které stojí v kuvajtské společnosti na nejnižším místě. Autorka se dopustila zcela stereotypního zobrazení asijských služebných, které v románu vykreslila jako zcela prostopášné ženy. Je zde jasná souvislost mezi chudobou a nízkým postavením těchto žen a jejich morálkou. Na druhé straně stojí hrdinka, která je až téměř do konce románu prezentována jako ctnostná žena. Je to přesně to, o čem hovoří Kate Millett v části *Sexuální politiky* pojednávající o otázce třídy. Dle jejího mínění muži využívají třídní rozdíly v patriarchální společnosti k vytvoření nevraživosti mezi ženami. Literatura je bohatá na příklady prostitutek na jedné straně a hrdých dam na straně druhé. Muži se nicméně podílí díky svému společensky a ekonomicky výhodnějšímu postavení na vytváření obou těchto světů.²¹³ Důležitost třídy a rasy pro ideologické pojetí ženství je rovněž zmiňována Chandrou Tolpade Mohanty v knize *Feminism without Borders (Feminismus bez hranic)*, kdy Mohanty ukazuje na skutečnost, že „v době otroctví v Americe, mělo vytvoření obrazu bílých žen jako ctnostných, zaměřených na domácnost a morálně čistých přímou souvislost s analogicky vytvořeným obrazem černých otrokyň jako promiskuitních, povolných plantážních dělnic²¹⁴. Mezi hrdinkou a služebnými se nevytvoří ani sebemenší pouto solidarity či pochopení, přestože se všechny nacházejí v domě a v područí tyranského starce. Zatímco hrdince je stařec odporný, služebné jsou jen lačné po styku s ním, pravděpodobně výměnou za peníze či dárky. Když se hrdinka dozví o starcově chlípné zálibě ve služebných, přemítá: „Jak jsem si nemohla všimnout změny, kterou služebné procházejí. Přicházejí zlomené, v obnošeném oblečení jejich blízkých i dalekých zemí, potom se změni v motýly okrášlené šaty i barvami. I jejich výraz se mění? Jak jsem mohla přehlédnout proměny intonace jejich hlasů z poslušné a tiché na nestydatou se záchvaty hlasitého smíchu. A jejich sprosté vtípkování, které někdy náhodou zaslechnu z kuchyně nebo z jejich pokojů rozptýlených po prvním patře“.²¹⁵ Je příznačné, že zde hrdinka použila k označení služebných slovo motýly. Toto slovo, které figuruje i v samotném názvu, se v románu opakuje v různých kontextech, ale téměř vždy odkazuje k ženám. Zdá se, že právě služebné, kterým nebyl v románu poskytnut žádný prostor bránit se proti symbolickému násilí, jsou ty, které nemají žádný hlas a jsou tedy odsouzeny k motýlímu mlčení.

²¹³ MILLET, Kate. *Sexual politics*, s. 38.

²¹⁴ MOHANTY, Chandra Talpade. *Feminism without borders: decolonizing theory, practicing solidarity*, s. 55.

²¹⁵ AL-^cUṬMĀN, Lajlā. *Šamt al-farāšāt (Motýlí mlčení)*, s. 53-54.

3.3 Sajjidāt wa 'ānisāt (Paní a slečny)

Druhý literární text který nám poslouží k sociokulturní analýze, je román kuvajtské spisovatelky Chawly al-Qazwīnī *Sajjidāt wa 'ānisāt (Paní a slečny)*. Román *Paní a slečny* je sociálním románem s výchovnými ambicemi. Již tato informace vypovídá o jeho odlišném charakteru, oproti románu *Motýlí mlčení*, kterému jsme se věnovali v předchozí části práce. Výběr tohoto díla vychází především z toho, že nabízí odlišný pohled na otázku ženské emancipace. Tou se budeme zabývat v literární analýze následující po představení románového děje.

Kniha sleduje osud hlavní hrdinky Salmý a členů její rodiny. Vyprávění začíná ostrou hádkou mezi manželi Šalāhem a Hijām, která probudí obyvatele celého domu. Šalāh křičí na svou ženu: „Ty nejsi žena stvořená pro manželství“.²¹⁶ Hijām mu na oplátku vyčítá, že jí nepřeje její společenské postavení a úspěch, protože sám v životě ničeho nedosáhl. Dozvídáme se, že je Hijām známou a respektovanou bojovnicí za rovnoprávnost žen a stojí v čele ženské organizace v Kuvajtu. Šalāh je oproti tomu jen řadový učitel.

Křik probudí i služebnou 'Umm Ḥamdān, která vyskočí rozzlobeně z postele: „Nepřestanou s tím křikem ani ráno“²¹⁷. V atmosféře neustálých hádek a křiku vyrůstají děti Salmā a její o dva roky mladší bratr 'Ibrāhīm. Salmā je citlivá přemýšlivá dívka, která opovrhne svou matkou a soucítí s otcem, který je v jejích očích obětí matčiny sobecké povahy. Nikdo v rodině nicméně netuší, že za otcovou častou nepřítomností doma je jeho druhá žena Ḥanān, se kterou se tajně oženil.

Salmā nachází vzor, jenž jí doma chybí, v učitelce přírodních vět Sitt Fāṭimě, která ji utěšuje a nabádá k trpělivosti s matkou. Salmā se totiž dostává s matkou stále častěji do sporů. Sitt Fāṭima dobře zná názory Salminy matky a snaží se dívku přivést na cestu zbožnosti a víry. Vedle Sitt Fāṭimy hledá Salmā pochopení u své kamarádky a spolužačky, 'Imān, se kterou tvoří nerozlučnou dvojici.

Matka se rozhodne u příležitosti dívčiny patnáctých narozenin uspořádat velkolepou oslavu za přítomnosti fotografů i novinářů. Oslava se stane prvním z velkých sporů mezi Hijām a Salmou, které se začíná přičít tento okázalý způsob života. Šalāh se ve sporu postaví na dceřinu

²¹⁶AL-QAZWĪNĪ, Chawla. *Sajjidāt wa 'ānisāt (Paní a slečny)*, s. 6.

²¹⁷Ibid., s. 5.

stranu a Hijām se na něj rozčileně osopí: „Jakým právem si prosazuješ svůj názor?“²¹⁸ SalmāŠalāḥa brání a připomíná matce, že o ní má jako otec právo rozhodovat. Matka nehledí na Salminy protesty a zarputilost, se kterou oslavu odmítá a věří, že se dcera nakonec podřídí jejímu přání, jak je v rodině obecně běžným zvykem. Nicméně netuší, že je Salmā tentokrát pevně rozhodnuta postavit se matce a společensky ji znemožnit. V den oslavy se rodinná vila zaplní vlivnými hosty, ale Salmā se zavře v pokoji a přes matčino hysterické naléhání se oslavy nezúčastní.

Nejen Salmā, ale i její bratr ʿIbrāhīm trpí nezájmem rodičů. To se postupně projeví na jeho školních výsledcích i chování.

S přibývajícím věkem se Salmā stále více rozchází s matčinými názory a v důsledku četby náboženské literatury začíná postupně měnit styl oblékání. Obléká se do delších volných šatů a touží si rovněž zahalit vlasy. Ve stejné chci jedna z matčiných přítelkyň zasnoubit svého syna ʿAlā se Salmou. Hijām spatřuje v mladém doktorovi ideální partii pro Salmu. Ačkoli Salmā pochybuje o možnosti porozumění se západně vzdělaným ʿAlā, přistoupí na setkání obou rodin pod podmínkou, že jí matka dovolí nosit šátek. ʿAlā je i přes značné myšlenkové rozdíly okouzlen silou Salminy osobnosti. Během setkání si Salmā všimne nepřítomnosti bratra a o chvíli později jej nalezne v bezvědomí v sousedním pokoji. ʿAlā poskytne ʿIbrāhīmovi první pomoc a odveze jej do nemocnice. Výsledky vyšetření jsou pro rodinu zdrcující, neboť se ukáže, že je ʿIbrāhīm závislý na drogách. Tato událost nicméně poslouží mladému doktorovi jako záminka, aby se mohl častěji vídat se Salmou.

Salmā dokončí střední školu s vyznamenáním a začne studovat medicínu. ʿĪmān se oproti tomu rozhodne vdát za prvního nápadníka a zanechá studia. Obě dívky se následkem odlišného životního stylu stále více odcizují, a Salmā se v důsledku pocitu osamění rozhodne vyhledat Sitt Fāṭimu, se kterou na dva roky přerušila veškeré kontakty. Překvapí ji podmínky, ve kterých Sitt Fāṭima žije se svým bratrem a čtyřmi dětmi. Salmā se tak vůbec poprvé ocitá v chudých čtvrtích na samém okraji města. Salmā se sbližuje nejen s Fāṭimou, ale i s jejím bratrem Fuʿādem.

Hijām odcestuje na celé léto s ʿIbrāhīmem do Evropy a Šalāḥ tajně s druhou manželkou do Egypta. Salmā tak zůstává sama se služebnou v Kuvajtu a využívá nastalé svobody ke každodenním návštěvám Sitt Fāṭimy a Fuʿāda. O jejích tajných cestách se dozví ʿAlā, který stále doufá, že Salmu nakonec získá pro sebe. Po matčině návratu z Evropy je Salmā nucena přerušit

²¹⁸Ibid., s. 41.

návštěvy u Sitt Fāṭimy, a když se po delší době za ní opět vypraví, najde její dům opuštěný. V dopise na rozloučenou, který jí Fāṭima zanechá u sousedky, nestojí ani nová adresa, ani vysvětlení důvodu jejich odjezdu. Salmā obviní matku a doktora ‘Alā’ a psychicky se zcela zhroutlí. Její léčení trvá téměř rok a Salmā ztrácí zájem o cokoli z dřívějšího života. Dokonce přeruší i studium, do kterého vkládala tolik ambicí. Hijām ji společně s ‘Imān, která se mezi tím stala matkou, přesvědčí, aby se provdala za doktora ‘Alā’. Po sňatku se ale její psychický stav nijak nezlepší; v závěru románu u ní propuká rakovinové onemocnění a Salmā umírá.

Tragicky končí i osud Hijām, Salāḥ po smrti dcery přizná manželce své druhé manželství a rozvede se s ní. Hijām ztrácí schopnost rozumně uvažovat a je odvezena do psychiatrické léčebny.

Román *Paní a slečny* je svou podstatou výchovný, což do značné míry ovlivňuje jeho uměleckou kvalitu. Vypravěč stojí mimo fikční svět a zprostředkovává čtenářům vnitřní pohnutky všech hlavních románových postav, i když v rozdílné intenzitě. Jedná se o vypravěče vševědoucího, který se navíc nespokojí s vyprávěním příběhu a odkrýváním pohnutek postav, ale uchyluje se k jejich neustálému hodnocení. Právě kvůli předpojatosti vůči některým postavám, a často uměle působícím situacím, nabývá čtenář dojmu, že autorka přímo promlouvá ke svým čtenářům. Román tak nabývá silně didaktického rázu a stává se pouhou „tribunou“ autorky, která jeho prostřednictvím předává své názory a zkušenosti. To však nesnižuje význam románu pro naši analýzu, protože uměleckoestetické hodnocení studovaných literárních děl není primárním cílem našeho výzkumu.

Už samotný název románu *Sajjidāt wa ‘ānisāt (Paní a slečny)* odkazuje na svět ženského pohlaví. Ženským postavám je v románu věnováno výrazně více prostoru než mužským hrdinům. Jedná se především o pětici žen, které zosobňují rozdílné vize světa a role ženy ve společnosti. Osud těchto žen je do značné míry zpečetěn právě naplňováním „ženského poslání“ či vzpourou proti němu. Během hodnocení románového díla se budeme nejprve věnovat analýze vztahu muže a ženy a otázce ženské emancipace na základě rozboru hlavních postav románu. Pro název tohoto oddílu jsme zvolili kategorie použité v předchozí podkapitole, tj. „Mužská nadvláda“ a „postavení ženy“, které dobře vystihují úlohy jednotlivých postav románu. V další části analýzy přejdeme i k dalším společensko sociokulturním tématům, které román rozpracovává.

3.3.1 Mužská nadvláda a postavení ženy

3.3.1.1 Hijām a její pád

Hijām je jako jedna z mála postav nahlížena téměř zcela z vnějšího hlediska. Neznáme tedy přesně její pohnutky, pocity či vnitřní nejistoty. Hijām se jeví jako žena, která svým zpochybněním práva muže na nadvládu v rodině zcela ztratila „povinné atributy ženskosti“²¹⁹. Šalāḥ ji popisuje jako ženu ostrých rysů ženoucí se za osobními ambicemi.²²⁰ To jsou vlastnosti, které mohou být tolerovány u muže, ale odporují klasické koncepci ženy, od které se očekává něha a obětování se pro ostatní. Hijāmina silná osobnost převrací běžný řád věcí. Vládne v rodině ostrou rukou a ostrým slovem. Neuznává manželovu autoritu a často mu neváhá připomínat jeho nižší společenské postavení i neúspěch v profesním životě. Je vytížena prací a není schopna navázat opravdový vztah se svými dětmi. Salmā matku vidí jako „kruté stvoření“²²¹ „milující jenom sama sebe“.²²² Nejvýraznějším rysem paní Hijām je nicméně snobství a společenská přetvářka. I jiné spisovatelky před al-Qazwīnī zobrazily ve svých románech zlé a panovačné ženy (al-‘Uṭmān v *Žena a kočka*), avšak podstatný rozdíl tkví v tom, že paní Hijām je stereotypním zosobněním pozápadněné muslimské ženy, která obětuje svou rodinu svým osobním ambicím. Vykreslení postavy je zcela negativní, místy působí staticky, až nedůvěryhodně. Hijām ztělesňuje ženu, která se zcela vzepřela ženské roli, a jako taková je na konci příběhu symbolicky potrestána. Šalāḥ ji opustí, ‘Ibrāhīm začne nový život v Americe a Hijām se nedokáže smířit se Salminou smrtí. Její konec je varováním pro další ženy, které odmítnou svou roli manželky, matky a pečovatelky. V románu chybí postava, která by představovala střední cestu mezi pojetím paní Hijām a druhé Šalāḥovi ženy, Ḥanān.

3.3.1.2 Vítězství „Anděla v domě“ (Ḥanān a ‘Īmān)

Přestože je Ḥanān věnován v románu omezený prostor, je to právě ona, kdo přispěje zásadní měrou k pádu paní Hijām. Hijām a Ḥanān představují střet dvou koncepcí ženské role. V jejich postavách se rovněž střetávají rodinné hodnoty Západu a hodnoty Východu z pohledu autorky.

I postava Ḥanān je stereotypem. Je to žena mužských snů, ideál ženské pasivity a oddanosti muži. Jméno Ḥanān, už svou podstatou vypovídá o charakteru hlavní hrdinky. Životní

²¹⁹BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*, s. 62.

²²⁰AL-QAZWĪNĪ, Chawla. *Sajjidāt wa ‘ānisāt* (Paní a slečny), s. 10.

²²¹Ibid., s. 83.

²²²Ibid., s. 46.

příběh Ḥanān je svědectvím nebezpečí, které čeká na ženu mimo rodinný kruh. Po studiích začala Ḥanān pracovat v nemocnici jako zdravotní sestra. Záhy si všimla nezákonných praktik některých lékařů a rozhodla se uvědomit vedení nemocnice. Její stížnost nebyla vyslyšena, a navíc o ní začali lékaři roznášet lživé pomluvy. Její pověst tak byla nenapravitelně zničena a Ḥanān nakonec přišla o svou práci. V patriarchální společnosti, a zejména ve společnostech Arabského poloostrova se ženě ztráta cti neodpouští. Je to její hlavní symbolický kapitál. Ztráta cti tedy zároveň znamená konec možnosti dobře se provdat. Ḥanān tak nezbývá nic jiného, než přijmout nabídku postaršího vdovce. Vdovec a po něm i druhý manžel ji však po několika měsících manželství zapudí. Druhý manžel, rozvedený čtyřicátník, zapudí Ḥanān se slovy: „Bojím se, že se mnou otěhotníš a já bych nedopustil, aby byla matka mého dítěte poskvrněná“.²²³

Po těchto dvou nezdarech je Ḥanān zlomenou ženou, která sice nevěří mužům, ale na druhou stranu stále vidí ve vztahu s mužem jedinou možnost naplnění svého života. Náhle se objeví v jejím životě Šalāḥ a „ona mu dává pocítit všechnu svou něhu, aby jej neztratila“(…).²²⁴ Vypravěč dodává, že po prvním a druhém manželství Ḥanān pochopila, jak si muže udržet. Neustále Šalāḥovi opakuje, že „netouží po ničem jiném, než po jeho klidu a spokojenosti“.²²⁵ Ḥanān vidí sebe a ženy jako „slabé bytosti“, které závisí na mužích – „silných bytostech“. Její neustálý strach, že Šalāḥa ztratí, ji vede ke zcela podřízenému chování. Ḥanān při sebemenším náznaku jeho nespokojenosti okamžitě ustupuje a omlouvá se mu. Dá se říci, že Ḥanān postrádá jakýkoliv charakter, nechová se jako subjekt, nýbrž „uniká vlastní svobodě a činí ze sebe věc“.²²⁶ Její postava se podobá viktoriánské představě ideální ženy. Přeludu, který ještě v roce 1931 strašil Virginii Woolf při psaní eseje *Profession for Women*. Woolf ji popsala následujícími slovy: „(...) byla nesmírně milá. Byla ohromně půvabná. Byla absolutně nesobecká. Vynikala ve všech oblastech rodinného života. Denně se obětovala. (...) zkrátka byla tak stvořená, že nikdy neměla vlastní názor či přání, ale vždy se snažila mít pochopení pro názory a přání jiných“.²²⁷ Zatímco se Woolf rozhodla tohoto strašáka symbolicky zabít, al-Qazwīnī mu dala život hned dvakrát. Nejen v postavě Ḥanān, ale rovněž v postavě Salminy kamarádky ʿĪmān.

ʿĪmān byla vždy v porovnání se Salmou tou méně bystrou, méně krásnou a méně movitou přítelkyní. ʿĪmān netouží po dalším studiu a rozhodne se provdat za Šākira, prvního muže, který

²²³Ibid., s. 27.

²²⁴Ibid., s. 21.

²²⁵Ibid., s. 25.

²²⁶BEAUVOIROVÁ, Simone. *Druhé pohlaví: Výbor*, s. 15.

²²⁷WOOLF, Virginia. *The death of the moth and other essays*, s. 202.

se o ni uchází. Šākir je popsán jako „tradiční muž“, který ʿĪmān „vnutil svůj způsob života a myšlení“²²⁸. Salmā je z ʿĪmāniny volby nešťastná a zdá se jí, že se přítelkyně „mění v někoho jiného, více se podobajícího generaci jejich babiček“²²⁹. Přestože je Salmā příkladem modernější a sebevědomější ženy, je to nakonec ʿĪmān, kdo najde ve své roli manželky a matky naprosté uspokojení. Salmā si uvědomuje svůj omyl: „(...) zdáš se tak zkušená, silná a sebevědomá. A já se domnívala, že jsi jen v područí tvého manžela“²³⁰. ʿĪmān přítelkyni ujišťuje, že na podřízení se manželovi není vůbec nic špatného: „Žena si musí udržet svou rodinu, (...), ať už je tvůj muž jakkoli špatný, musíš mu být oporou a působit na něj tak, až si získáš jeho srdce a náklonnost“²³¹. V závěru románu se ʿĪmān snaží nabádat svou přítelkyni k větší pokoře a přijetí role manželky a matky.

Je příznačné, že jediné tyto dvě ženy, Ḥanān a ʿĪmān, které spatřují jediný smysl života v péči o rodinu a v oddaném zbožňování svých manželů, najdou ve fikčním světě románu své štěstí.

3.3.1.3 Ṣalāḥ

O důležitosti Ṣalāḥovi postavy pro vyjádření autorčina záměru svědčí vypravěčská strategie použitá v románu. Autorka věnuje Ṣalāḥovým pohnutkám a pocitům výrazně více prostoru než jeho manželce Hijām. Čtenář je tak sváděn k pocitu účasti se Ṣalāḥem a s jeho údělem. I žena čtenářka se vžívá do jeho situace a pociťuje rozhořčení nad sobectvím jeho manželky. Ṣalāḥova tajná svatba s Ḥanān se v tomto světle jeví jako přirozená věc a právo muže. V románu se dozvídáme i o dalších ženách z Hijāmína okruhu, jejichž manželé se podruhé oženili bez jejich vědomí, a tím se ještě více prohlubuje morální poselství, které autorka adresuje ženám směřuje.

V románu se letmo dozvídáme, že Hijāmin otec přesvědčil Ṣalāḥa, aby se oženil s jeho dcerou. Tato skutečnost se v rámci společnosti Arabského poloostrova, kde rodiny preferují ponechat dcery raději neprovdané, než aby porušily společenské pravidlo *kafāʿy*²³², jeví poněkud nedůvěryhodně. Právě porušení *kafāʿy* se pokládá za jeden z důvodů neúspěchu manželství. Od Ṣalāḥa se dozvídáme, že mu Hijām nikdy neotevřela své srdce, a on sám si nepamatuje, že by kdy

²²⁸ AL-QAZWĪNĪ, Chawla. Sajjidāt wa ʿānisāt (Paní a slečny), s. 146.

²²⁹ Ibid., s. 146.

²³⁰ Ibid., s. 232.

²³¹ Ibid., s. 233.

²³² Pravidlo *kafāʿy* (kompatibilita partnerů a jejich vhodnost pro manželství) předpokládá sňatek ženy s mužem ze stejné či vyšší společenské vrstvy.

o ní řekl pěkného slova²³³. Šalāḥovo hledisko v románu nicméně vždy převažuje nad Hijāminým, takže jej čtenář chtě nechtě přejímá. Hijām je velmi úspěšná žena, nicméně Šalāḥ vidí veškeré její aktivity jako rozmary a obviňuje ji, že „si vytvořila pověst na úkor své rodiny“.²³⁴ Přestože vyčítá Hijām její nepřítomnost doma, sám tráví čas se svou druhou ženou a dítětem se rovněž nevěnuje. Autorka se staví jasně na stranu Šalāḥa a tím vymezuje ženskou roli a její místo doma u rodiny.

Jak bylo řečeno výše, Šalāḥ nachází únik v druhém manželství s Ḥanān. Šalāḥ vidí v Ḥanān „opravdovou ženu“, která se spokojí s životem „ve stínu muže“, který ji poskytne bezpečné rodinné zázemí.²³⁵ Ḥanān s ním jedná „podle přirozené logiky“, která není plodem „kultur a společenského postavení“.²³⁶ Je jeho přístavem naděje, dává mu pocítit jeho mužnost, o kterou jej připravila Hijām. Šalāḥa na Ḥanān přitahuje právě její slabost: „Šalāḥ se dlouze zamyslel a pocítil to, co mu vždy chybělo u Hijām - ženská potřeba jeho přítomnosti. Ta slabost, která v něm zažehne cit a pocit lásky“.²³⁷ Šalāḥova schopnost milovat souvisí právě s touto ženskou slabostí. Šalāḥ v Ḥanān nehledá rovnocennou partnerku, ale chce být „středobodem jejího života“.²³⁸ Šalāḥ potřebuje cítit svou převahu a nadvládu, protože jedině tak je naplněna jeho představa o mužnosti a cti.

Autorčino přesvědčivé zobrazení těchto pocitů hlavního mužského hrdiny svědčí o její vnímavosti a plném vědomí mužské potřeby dominance. Autorka se nicméně nestaví proti nadvládě mužů, ale považuje ji za přirozený vztah mezi mužem a ženou.

3.3.1.4 Salmā

Salmā prochází v průběhu románu největším vývojem. Můžeme jen litovat, že autorka nedokázala tuto transformaci mladé dívky v mladou ženu lépe umělecky zpracovat. Salmā je vykreslena jako silná osobnost, inteligentní mladá žena schopná rozhodovat o svém životě a volit na základě svého vlastního nejlepšího přesvědčení. Útisk, kterému musí hrdinka čelit, je způsoben výchovou v západním stylu, který se Salmě zcela přičí. Přestože román sleduje období Salmiina dospívání, hrdinčin charakter postrádá jakékoliv protiklady či morální dilemata. Hrdinka touží studovat na univerzitě a na rozdíl od ʿĪmān nevidí jediné naplnění života v manželství.

²³³Ibid., s. 59.

²³⁴Ibid., s. 7.

²³⁵Ibid., s. 25.

²³⁶Ibid., s. 22.

²³⁷Ibid., s. 25.

²³⁸Ibid., s. 25.

Salmā i její bratr představují oběti nefunkční rodiny, ale každý jiným způsobem. 'Ibrāhīmova vzpoura se projevuje nezájmem o učení, pornografií a nakonec i drogami. Salmā sice nachází útěchu v náboženství, ale cítí se stále více osamělá. Když ztratí jediné dvě blízké osoby, Fātimu a Fu'āda, psychicky se zhroutí a podrobí se sňatku s doktorem 'Alā'.

Podstata Salminy postavy tkví v odhalování problémů kuvajtské společnosti a v poukazování na její nešvary. Hrdinka je stejně jako její matka silnou a ambiciózní ženou, nicméně rozdíl mezi nimi spočívá v jejich odlišném přístupu k životu. Salmā je znechucena snobstvím a pokrytectvím lidí v jejím nejbližším okolí. Postupně přichází o iluze a ztrácí energii vzdorovat, její nemoc přichází jako vítané vysvobození. Román je tak zakončen zcela negativním poselstvím, kdy Salmā těsně před smrtí odsuzuje pozemský život a toužebně očekává smrt: „Toto je můj konec a já si uvědomuji, že nic na tomto světě nestojí za další setrvávání“.²³⁹ Přestože Salmā představuje svým sebevědomím a ambiciózní povahou určitou alternativu k hrdinkám jako Ḥanān či 'Imān, celkové vyznění románu hovoří spíše ve prospěch těchto skromných a se životem smířených žen.

Po analýze zaměřené na roli ženy ve společnosti a mužskou dominanci, obrátíme pozornost k ideologickému záběru románu. Zejména nás bude zajímat otázka zahalení žen, feminismu a liberalizace.

3.3.2 Ideologický záběr románu

V románu *Paní a slečny* se střetávají protichůdné ideologie, přičemž se sama autorka ideologicky vyhraňuje a nechává své názorové hledisko v románu zaznít. Právě tím román ztrácí na umělecké kvalitě a na dialogičnosti v Bachtinově pojetí. Děj románu se odehrává koncem 80. let 20. století či na počátku let devadesátých, tedy v době, kdy v Kuvajtu vrcholí soupeření mezi liberály a stoupenci posilování islámských hodnot ve společnosti. Autorka používá různých strategií a postav k vyjádření myšlenek, které jasně volají po návratu k principům islámu.

Postava Sitt Fāṭimy hraje v románu úlohu jednotícího vědomí. Zdá se být zosobněním autorčina postoje a především islámských hodnot. I proto ji možná autorka pojmenovala podle dcery proroka Muḥammada a manželky Muḥammadova bratrance 'Alīho, které rovněž symbolicky věnovala celý román. Sitt Fāṭima je Salmina učitelka přírodopisu a stane se

²³⁹Ibid., s. 238.

hrdinčinou hlavní oporou a vzorem. Právě na popud Sitt Fāṭimy čte Salmā náboženské knihy a posiluje tak svou víru.

3.3.2.1 Ženy a zahalení

Otázce zahalení ženy věnuje autorka v románu značný prostor. Al-Qazwīnī se volbou hlavní hrdinky románu, dospívající Salmy, staví proti zavedené stereotypní představě utlačované a pasivní muslimské ženy, která se zahaluje z donucení. V osmnácti letech se Salmā rozhodne nosit muslimský oděv, ale čelí protestům vlastní matky, která považuje Salmino chování za podivínské. Hijām je chováním dcery stále více znepokojena, až se jí jednoho dne přímo zeptá: „Salmo, drahoušku, co má znamenat ten smutný oděv, který zakrývá tvou báječnou postavu“?²⁴⁰ Salmā se snaží sice z rozhovoru vyvléknout, ale nakonec se rozhodne vysvětlit matce svůj postoj: „Abych schovala své tělo před zraky lidí (...) Moje půvaby patří mému budoucímu muži a bylo by nesmyslné vystavovat ji jako levné zboží k potěšení všech“.²⁴¹ To, že je nutné považovat Salminu volbu zahalit se za zralé a uvážené rozhodnutí, dokazuje následující vypravěčský komentář: „Dva roky četla knihy (...) a potom přemýšlela a ptala se, až se ujistila, že se verš o hidžābu neliší od zbylých veršů svou posvátností a požehnáním. Ať už se na to díváme jakkoli, je to povinnost, kterou nám uložil Bůh a kterou je nutné splnit před Bohem“.²⁴² I z těchto několika ukázek je zřejmý didaktický ráz dialogů románu. Autorka tak staví autoritu Koránu na první místo a poukazuje na přístup mnoha muslimek, které *ḥijāb* (závoj) nepovažují za nutnou součást víry. Salmā hájí své rozhodnutí před matkou, která je symbolem západně smýšlející kuvajtské ženy. Paní Hijām je až posedlá touhou ukazovat se a být obdivována, a nechápe dceřino rozhodnutí „nevystavovat“ svou krásu. Odhalení ženy je v románu dáváno do souvislosti s povrchním přístupem k životu a komercializací ženského těla.

Autorka vytváří i další situace, ve kterých se stává zahalení předmětem rozhovoru. Tyto situace většinou působí uměle a rétoricky. Za příklad poslouží rozhovor Īmān a Salmy, ve kterém dívky nepřímou formou dávají do souvislosti zahalení ženy a lidský charakter. Obdivují laskavé univerzitní profesorky (zahalené) a kritizují některé učitelky a jejich hrubé chování. Salmā se nezdráhá prohlásit o učitelce náboženství, která se maluje a barví si vlasy, že „mluví o modlitbě, půstu a uctívání Boha a přitom přijde jako první z neposlušných do pekla“.²⁴³ Tento ostrý morální soud je v románu, jehož výchovná strategie spočívá v odhalení povrchnosti a netolerance

²⁴⁰ AL-QAZWĪNĪ, Chawla. *Sajjidāt wa 'ānisāt (Paní a slečny)*, s. 122.

²⁴¹ Ibid., s. 123.

²⁴² Ibid., s. 119.

²⁴³ Ibid., s. 39.

liberálně smýšlející kuvajtské elity, spíše ojedinělý, ale má zcela jistě velkou vypovídající hodnotu.

3.3.2.2 Kritika společnosti a liberalismu

V románu se setkáváme s kritikou velkého množství společenských jevů. Na špici stojí kritika kuvajtské liberálně smýšlející smetánky, která se stará jen o světské statky. Autorka poukazuje na pokrytectví ženských organizací, které se prezentují hesly jako pokrok a modernizace, ale v podstatě jen přispívají k odcizení žen a dívek od vlastní kultury a tradic. Autorka rovněž zobrazuje paradox, který spočívá v tom, že se ženské organizace snaží dosáhnout demokratizace a rovnosti pohlaví na politickém poli, ale zároveň nepřiznávají všem ženám právo na vlastní volbu. Je to patrné zejména na postavě Hijām, která zakazuje Salmě šátek s tím, že ji označuje za příliš mladou, než aby chápala závažnost této volby. Tímto způsobem kritizuje autorka mnohé feministky (a především feministky západní), které se staví do role ochránkyň utiskovaných „sester“, jež nemají – z jejich úhlu pohledu – ještě tolik rozumu a zkušeností, aby pochopily, jaké zlo šátek ve skutečnosti představuje. Autorka sice v románu prostřednictvím Sitt Fāṭimy vyjadřuje souhlas s politickou rovnoprávností žen, ale jen za předpokladu, že budou ženy reprezentovány muslimkami, které ctí víru a tradice.²⁴⁴ Kritika bohatých vrstev vrcholí během hádky Salmy s manželem vyvolané Salminou nechutí stýkat se ženami, které patří k jejich společenské vrstvě: „Tyto ženy, ke kterým patří i má matka, chtějí vyléčit neduhy naší společnosti a přitom jsou to ony, kdo přispěly k její zkaženosti svým chováním plným protikladů. Podívej se na ně, jaké jsou to manželky a matky. Vidí ve svých manželech jen doprovod, který nezasluhuje jejich péči a zájem. Jako matky rodí děti jako každá jiná stvoření a potom je zanechají v péči služebných, které řeší i jejich psychické problémy. Dají si nohu přes nohu a hovoří o ženských právech (...)”.²⁴⁵

V románu dále zaznívá nesouhlas se západním pojetím vztahu muže a ženy. Doktor ‘Alá’ je příkladem západně vzdělaného muže, který si osvojil velké množství západních myšlenek a zásad. Věří v rovnoprávnost pohlaví a přátelství mezi mužem a ženou. Právě jeho přátelství s dalšími ženami Salmu uráží a to má za následek i další následující odcizení. Salmā manžela obviňuje ze slepého přejímání západních hodnot, které jsou místním lidem cizí.

²⁴⁴Ibid., s. 105.

²⁴⁵Ibid., s. 228.

V neposlední řadě román kritizuje i politickou situaci v zemi a diskriminaci chudých přistěhovalců, zejména *bidūnů*. V závěru románu se čtenář dozvídá, že Fāṭimina rodina patří do komunity *bidūnů*, žijících na pokraji chudoby na předměstí Kuwait City. Fāṭimin manžel je zatčen a držen neznámo kde za údajné protistátní aktivity. Fu'ād, ač vynikající student, nedostane kvůli svému společenskému postavení stipendium a je nucen pracovat jako elektrikář. Autorka patří k ší'itské menšině, což se projeví právě v závěru románu, kdy Fāṭima hovoří se Salmou o problémech ve světě a předpovídá brzký příchod mahdīho.²⁴⁶

Závěr

Použijeme-li Kristevin model třech generací feministek, dojdeme k závěru, že se al-Qazwīnī svým přístupem blíží první vlně, která si nárokovala účast na lineárních dějinách, tedy především přístup ke vzdělání, placené práci a občanským právům. Al-Qazwīnī nicméně odmítá konfrontovat řád symbolický, který je dle jejího názoru Bohem daný a přirozený. Z románu je zřejmé, že al-Qazwīnī vidí zachování symbolického řádu jako nezbytnou podmínku fungování společnosti a především rodiny.

Al-Qazwīnī se tímto románem zapojila do debaty o kulturní autenticitě, která přišla na řadu po první vlně modernizace v Kuvajtu. Autorka se jasně postavila proti západním hodnotám, které dle jejího mínění převracejí přirozený řád věcí a vedou k morálnímu úpadku a rozkladu rodin.

²⁴⁶Viz KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*, s. 188.

4. Tematicko-figurální analýza ženského románu Arabského poloostrova

V této kapitole se pokusíme o tematicko-figurální analýzu románů především ve vztahu k tradicím a patriarchálnímu řádu. Pro tuto kapitolu jsme vybrali reprezentativní vzorek současného ženského románu zahrnující autorky ze Saudské Arábie, Kuvajtu, Kataru a Ománu. Zvolili jsme rozdělení kapitoly na tři části. V první a druhé podkapitole se budeme odděleně věnovat mužským a ženským postavám. Ve třetí podkapitole zhodnotíme úlohu rasy, třídy a společenské hierarchie v ženském románu Arabského poloostrova.

4.1 Hrdinové románů - muži

4.1.1 Muži jako opory patriarchálního násilí

Společným rysem části ženských románů Arabského poloostrova je zobrazení mužů jako utlačovatelů, bezmezných vládců domu i tyranů. Míra zobrazení mužského násilí se liší román od románu, stejně jako se liší osoba hlavního tyrana.

Jak zhodnotila Mary Ann Tétreault ve svém článku *A State of Two Minds: State Cultures, Women, and Politics in Kuwait*, otec představuje v patriarchální rodině vrchol pyramidu nadvlády. Děti se učí poslušnosti a společenské hierarchii už od malička. Zatímco chlapci musí respektovat starší bratry a otce, dívky jsou podřízeny dvojím způsobem. Jsou podřízeny nejen otci a starším bratrům, ale i bratrům mladším, tj. všem mužským členům rodiny. Po sňatku se jejich legálním zástupcem stává manžel. Nepřekvapí tedy, že se v románech objevuje jako symbol patriarchální moci a násilí nejčastěji otec či manžel, méně často pak i bratr.

Otcové jsou v románech ženských autorek popisovány vesměs jako nejtypičtější nositelé tradic patriarchálního řádu, kteří zpravidla za žádných okolností nepřipouští zásadní odchylky od po generace zažitých společenských postupů a rituálů. Je pouze otázkou míry ortodoxnosti a tvrdosti, jak v jednotlivých románech otcové postupují – od vyslovených tyranů až po relativně liberální hlavu rodiny, nicméně stejně respektující společenská pravidla.

Limitním příkladem otce-tyrana je postava románu *Al-Mar'a 'l-^cankabūt* (Pavoučí žena) od saudské spisovatelky Qumāši al-^cAljān, představující pomyslný vrchol patriarchálního násilí zobrazeného v literatuře Arabského poloostrova. Otec hrdinky tohoto románu se chová jako absolutní vládce nad životem svých dětí i žen. Hrdinka, 'Aḥlām, popisuje situaci, kdy se jako šestiletá téměř stala obětí znásilnění sousedem. Otec nicméně dává situaci za vinu své dceři,

kteřou obviňuje z toho, že vyprovokovala muže: „Morálka je pryč a může za to špatná výchova. Holka vyrostla a úplně se zkařila. Ve svém domě nestrpím prostopášnici.“²⁴⁷ Otec malou 'Ahlām zbije a zakáže jí vycházet z domu. Otec jedná stejným způsobem i se staršími sestřami 'Ahlām, které jednu po druhé provdá za o mnoho let starší muže. 'Ahlāmina sestra Badrīja je provdána za muže, který se opije a pravidelně ji bije. Když se Badrīja jednoho dne rozhodne z manželova domu utéct, otec jí nakáže vrátit se zpět se slovy: „Nemáme v rodině žádné rozvedené ženy a takhle to i zůstane...Budeš žít se svým manželem a snášet všechny těžkosti, potom s ním i zemřeš (...)“²⁴⁸. Badrījin osud se zdánlivě obrátí k lepšímu, když její muž jedno dne v opilosti zahyne, ale otec jí znemožní znovu se provdat a ponechá ji osudu mladé vdovy bez vyhlídky na budoucnost po boku muže. Otcově nadvládě podléhají i synové žijící pod jeho střechou. Jeden z 'Ahlāmíných bratrů, Sālih, se touží oženit s dcerou souseda, ale nakonec se podvolí vůli otce oženit se svou sestřenicí. Další dva synové volí raději odchod z domu, než aby museli snášet otcovu tyranii. Když ale o mnoho let později potřebuje syn Chālid finanční pomoc kvůli vážné nemoci synka, otec odmítne se slovy: „Ať zemřou klidně oba dva, mě se to netýká. Dostane dědictví, až budu po smrti a ne teď, když jsem ještě živ.“²⁴⁹ Otec v tomto románu je příkladem absolutního patriarchálního násilí. Je to muž, který očekává naprostou poslušnost a neodpouští sebemenší prohřešek proti jeho nařizením.

Postavy otců v dalších románech sice nesahají až k tak krajně násilnickým praktikám, nicméně i ony při prosazování své vůle vystupují autoritativně a nestrpí sebemenší náznak neposlušnosti. To je příklad otce v románu katarské spisovatelky Dalāl Chalīfa *Dunjānā...Maharadžān al-ajjām wa 'l-lajālī*, o kterém se zmíníme dále v textu.

I manželé v ženských románech Arabského poloostrova často vystupují jako představitelé násilí. Postavy manželů násilníků, krajních představitelů mužské nadvlády, se objevují v již zmíněném románu *Al-Mar'a 'l-ankabūt* (Pavoučí žena) či v románu, který jsme analyzovali v předešlé kapitole, tj. *Šamt al-farāšāt* (Motýlí mlčení). O manželovi hrdinky románu *Šamt al-farāšāt*, starci Nājifovi, jsme již podrobně pojednali ve třetí kapitole této práce. V románu *Al-Mar'a 'l-ankabūt* vystupuje hned několik postav manželů násilníků. Samotný otec hrdinky 'Ahlām zbije svou druhou ženu téměř do bezvědomí, když spatří z domu odcházet cizího muže. To, že se jednalo o opraváře, kterého do domu pustila jedna ze služebných se dozví až později. I

²⁴⁷ AL-ALAJĀN, Qumāša. *'Unṭā 'l-ankabūt* (Pavoučí žena), s. 14.

²⁴⁸ Ibid., s. 13.

²⁴⁹ Ibid., s. 82.

manželé hrdinky 'Ahlām a jejích sester mají sklony k násilí a bití, a tak se zdá, že autorka poukazuje na obecné rysy jednání saudských mužů starší generace.

Někdy v románech přejímají roli ochránců rodinné cti bratři hrdinek. V románu Lajly al-Džuhnī *Džāhilīja* (Džāhilīja: věk nevědomosti) se setkáváme s hrdinkou Līn a jejím mladším bratrem Hāšimem. Hāšim představuje typ znuděného mladíka, který nemá žádné životní ambice a téměř nic mu nepřináší uspokojení. Ačkoliv je jeho život poznamenán jedním neúspěchem za druhým, Hāšim si nic nepřipouští a vždy se mu dostane podpory z matčiny strany. Když ale spatří svou sestru vystupovat z auta neznámého mladíka tmavé pleti, Mālika, zmocní se ho zlost: „Kéž by se bývala zadusila při porodu (...). Kéž by Bůh býval řekl: zabijte je; ale smrt by pro ni byla vysvobozením, a to on nechce. Chce, aby se dlouho trápila.“²⁵⁰ Autorka vykreslila veliký paradox a dvojí metr, který uplatňují muži na sebe a na ženy v jejich okolí. Hāšim se baví dobýváním vdaných žen i naivních dívek a často vyhledává prostitutky. Na druhou stranu pouhé podezření, že má Līn vztah s Mālikem mu stačí, aby ji krutě potrestal. Hāšim naplánuje společně se svým kamarádem přepadení Mālika a způsobí mu téměř smrtelná zranění. Mālik zůstává v kómatu až do konce románového děje.

Výjimečně v románech přebírá roli ochránce patriarchálního řádu a „usměrňovatele“ žen i „cizí“ muž, který není v příbuzenském vztahu. Román Lajly al-ʿUṭmān *Ḥulm al-lajla l-ūlā* (Sen satební noci)²⁵¹ se zdá být tím, co označily kritičky Gilbert a Gubar za „palimsest“, tj. „dvojhlasy diskurs obsahující „dominantní“ i „umlčený“ příběh“.²⁵² Román se svým humorem a ironií poměrně vymyká ostatním románům Arabského poloostrova a stává se tak až jakousi parodií na domácí idylu. Toho si všímá Hager Ben Driss ve své stati *Women Narrating the Gulf: A Gulf of Their Own* a cituje myšlenku Umberta Eca, že „humor je podezřelý“.²⁵³ Bylo zde nutné uvést tyto souvislosti pro pochopení, že jsou postavy v románu vykresleny s určitou nadsázkou. Hlavní osou románu je příběh Maʿjūfa, Suʿād a jejich sousedů. Maʿjūfův nejmladší syn, Sallūm,²⁵⁴ jako malý překvapí otce nahého a od té doby pronásleduje kočky a uřezává jim ocasy. V deseti letech s tím k ohromné úlevě celé rodiny přestane, nicméně i nadále má sklony k násilí. Všimne-li si Sallūm ve svém okolí jakéhokoliv morálního či etického prohřešku, snaží se viníka okamžitě potrestat. Sousedka Farzāna je v celé čtvrti známa svými skandály, ale nikdo se jí

²⁵⁰ AL-DŽUHNĪ, Lajlā. *Džāhilīja* (Džāhilīja), s. 17.

²⁵¹ Román byl původně vydán v roce 2002 pod názvem al-ʿUṣṣ.

²⁵² SHOWLATER, Elaine. *Feministická kritika v divočině*, s. 166.

²⁵³ BEN DRISS, Hager. *Women narrating the Gulf: a Gulf of their own*, s. 155.

²⁵⁴ Domácky Sālim.

nedokáže postavit z obavy, že je Farzāna pomluví. Její dcera Faṭṭūm²⁵⁵ je v mnoha ohledech přesnou kopií své matky a díky tomu je trnem v oku Sallūma. Faṭṭūm si často chodí půjčovat šaty Sallūmovy sestry Waḍḥy. Jednou Sallūm otevře dveře a za nimi stojí Faṭṭūm:

„Chci Waḍḥiny šaty, abych si je vzala na svatbu“. Sallūm se k ní přiblížil, zahleděl se na její šaty s výstřihem a pak odvrátil zrak: „Waḍḥa nemá žádné oblečení, co by se ti hodilo“! (....) Až k nám příště půjdeš, tak se zahal“²⁵⁶.

Sallūm Farzāninu dceru i nadále pronásleduje a ta se na oplátku mstí jeho sestře. Jednou Sallūm přistihne Faṭṭūm s jedním z mladíků v postranní uličce a povalí ji na zem, jindy zase Faṭṭūm flirtuje s prodávčem zeleniny a Sallūm ji za to rozmačká rajčata po obličeji. Zápletka vrcholí, když se Sallūm vrhne na Faṭṭūm a ustříhne ji cop. Příběh Sallūma, jeho záliba v řezání ocasů i epizoda s copem, to vše je pochopitelně humorná narážka na Freudovu psychoanalýzu. Tím, že Sallūm usměrňuje Faṭṭūminu sexualitu, přejímá roli strážce tradic a pravidel patriarchální společnosti.

Podobně jako Sallūm vystupuje i postava Hilāla v románu Radži ʿĀlim *Chātim* (Chátim). Román *Chātim* se zabývá otázkou „ženskosti“ a „mužskosti“ a rolí, kterou hraje výchova a socializace při formování psychosexuální osobnosti člověka. Chātim se narodila jako šesté dítě šejcha Naṣība a jeho ženy Sukajny. Sukajna před tím porodila pětkrát dvojčata, vždy chlapce a dívku, nicméně všichni chlapci do jednoho zemřeli během válek či epidemií. Proto se k šestému ženinu těhotenství upínají veškeré naděje šejcha Naṣība na dědice. Sukajna přivede na svět šesté dítě v obrovských bolestech bez cizí asistence. Text si nějakou dobu pohrává se čtenářem a pohlaví dítěte zůstává nevyřčeno (hovoří se zde o novorozenci), následně je čtenář nepřímou informován vypravěčem o tom, že Chātim je dívka. Šejch Naṣīb nechává svou dceru k překvapení většiny obyvatel domu stříhat nakrátko a v přestrojení za chlapce jí dovoluje účastnit se pátečních modliteb i výuky Koránu. Hilāl, černý potomek přistěhovalců, který si s Chātim jako malý hrál, ji touží ovládat a nesouhlasí s jejím volným pohybem na hranici ženského a mužského světa. Sleduje Chātim zpozvzdálí a při jedné vycházce ji zasáhne kamenem do hlavy. Konec románu přináší dramatické události, když v Mecce vypukne válka. Chātim zůstává v ženských šatech skryta v Naṣībově domě, nicméně je zabita poté, co vojáci odhalí její pravou identitu. K překvapení všech se ukáže, že byla Chātim celou dobu chlapcem ukrytým v ženských šatech.

²⁵⁵ Domácky Fāṭima.

²⁵⁶ AL-ʿUṬMĀN, Lajlā. *Ḥulm al-lajla 'l-'ūlā* (Sen první noci), s. 233.

4.1.2 Muži jako kladné postavy

Jak bylo v předchozím oddílu podrobně vysvětleno, velmi častá charakteristika mužů v románech vykresluje jejich chování jako autoritativní, despotické, ale i násilnické až tyranské osoby. Avšak přesto se v románech ženských autorek můžeme setkat i s kladnými mužskými hrdiny. V románu Lajly al-Džuhnī *Džāhilīja* je umělecky velmi přesvědčivě ztvárněn úzký vztah hlavní hrdinky Līn a jejího otce.

„(...), potom pochopila, že nemá ráda svého otce jenom proto, že je to její otec, ale z toho důvodu, že ji má rád tímhle zvláštním způsobem“.²⁵⁷

Poté, co Hāšim, Līnin bratr, zbije do bezvědomí Mālika, zůstane otec s Līn v nemocnici a tím se postaví společenským zvyklostem. Līnin otec řeší v předchozím románovém ději dilema, když jej Mālik požádá o Līninu ruku. Otec sice respektuje Līnin výběr partnera, ale bojí se o její budoucnost kvůli Mālikově barvě pleti (chlapec je potomek černých přistěhovalců) a různým společenským tlakům.

„Možná kdyby ji měl méně rád, řekl by ano. Ale nemůže to udělat, za žádnou cenu. Uběhly dvě noci, od chvíle, kdy s ním o tom Mālik hovořil a on se jen převaluje na posteli a vidí jasně před sebou, co by se stalo jeho dceři, kdyby řekl ano. Chvilku by byla šťastná a potom se bude dlouho trápit. Věděl, že by ji lidé nenechali na pokoji. Rozsápali by ji přímo před jeho očima“.²⁵⁸

Postava milujícího otce a manžela (°Abdallāh) vystupuje i v románu ománské spisovatelky Džūchy al-Ḥārītī, *Sajjidāt al-qamar* (Měsíční paní), který se svěžím nadhledem sleduje osudy žen jedné ománské rodiny zhruba od poloviny 20. století až po současnost, a to mezi hlavním městem Musqatem vesnicí °Awāfī. Tento román sice zobrazuje patriarchální rysy společnosti, ale na druhou stranu vyvrací představy o běžnosti fyzického násilí páchaného na ženách. Když se rodiče Londýn, Mijā a °Abdallāh dozví o tom, že ji její snoubenec uhodil, oba jsou tímto zjištěním šokováni. Mijā nařiká: „Bije ji? Říká, že ji bije? Syn Bajdāra bije moji dceru? A vůbec, cožpak chlap bije ženu? Neslyšela jsem o muži v celém °Awāfī, který by bil svou ženu kromě opilce Farīḥa (...)“.²⁵⁹

V minulém oddíle jsme poukázali na skutečnost, že roli udržovatele patriarchálních tradic může přejímat muž v každém věku a že rozhodující je především společenský vztah, který muž

²⁵⁷ AL-DŽUHNĪ, Lajlā. *Džāhilīja* (Džāhilīja: věk nevědomosti), s. 66.

²⁵⁸ AL-DŽUHNĪ, Lajlā. *Džāhilīja* (Džāhilīja: věk nevědomosti), s. 125.

²⁵⁹ AL-ḤĀRĪTĪ, Džūcha. *Sajjidāt al-qamar* (Měsíční ženy), s. 56.

k ženě zaujímá. Přesto lze konstatovat, že vykonavatelem násilí v románech bývá častěji muž starší generace (starší manžel či otec). Vedle toho se v románech setkáváme s mladíky (často vystupují jako básníci či snílci nevnímající realitu), kteří představují jakousi alternativu k tradičnímu pojetí manželství, jež nepředpokládá žádný citový ani fyzický vztah před svatbou. Velkou roli v těchto románech hraje náhoda, vlivem které dojde k osudovému setkání mladých lidí. Rysy chování těchto mladých kladných hrdinů často vykazují romantické představy o lásce, respekt k osobnosti či intelektu hrdinky a počestné úmysly. V románu *'Unṭā 'l-ʿankabūt* naváže hrdinka romantický vztah se Saʿadem, bratrem svéžačky. Saʿad ʿAḥlām skládá básně, které jí posílá po své sestře. Tento čistý a platonický vztah je dán do protikladu s útrapami, které ʿAḥlām prožívá po nuceném sňatku s mužem v otcově věku.

4.1.3 Muži a mimomanželské vztahy

Islám v otázce předmanželské či mimomanželské sexuality nerozlišuje mezi mužem a ženou, nicméně totéž se již nedá říci o patriarchální islámské společnosti, jejíž zákony se do značné míry řídí tradicemi a těmito tradicemi ovlivněným chápáním náboženství. Je proto příznačné, že spisovatelky Arabského poloostrova velmi často zobrazují mužskou nevěru či předmanželské vztahy mužů, a ukazují tak na společenskou nespravedlnost v otázkách sexuality. Jen ve studovaných románech nalezneme bezpočet příkladů. Výše v textu jsme zmínili román spisovatelky al-Džuhnī, *Džāhilīja*, a postavu Hāšima, který sbírá sexuální zkušenosti se saudskými dívkami, vdanými ženami i prostitutkami. Hāšim si jednu z prostitutek přivede i domů a když odhalí její tvář, tak jej překvapí dívčin dětský vzhled. Al-Džuhnī odkrývá v románu mnoho tabuizovaných témat a zároveň dosahuje velké přesvědčivosti tím, že nechá promlouvat postavy aniž by je jakkoli hodnotila. Hāšim nevidí na svém chování nic špatného a veškerou vinu dává „lehkým“ ženám, které se tak jednoduše nechají svést²⁶⁰.

I v dalším románu, o kterém jsme již hovořili, *Ḥulm al-lajla 'l-ʿulā* (Sen první noci), nalezneme epizodní vyprávění o sexuálních zkušenostech, které získal Maʿjūf před svatbou. Maʿjūf byl nejdříve jako mladík sveden o mnoho let starší vdovou a poté se během cesty po Íránu dostal i do nevěstince. Al-ʿUṭmān zařadila tyto dvě anachronní epizody před vyprávění o svatební noci Maʿjūfa a jeho nevěsty Suʿād.

²⁶⁰ AL-DŽUHNĚ, Lajlā. *Džāhilīja* (Džāhilīja: věk nevědomosti), s. 24.

“Kdo může zapomenout na jeho první noc? Říká se, že je to noc, která se zažije jen jednou za život. A proč asi? A pro koho? Snad proto, že je to noc triumfu mužnosti! Nebo proto, že je to noc zkoušky ženské nevinnosti, o které se vždy pochybuje²⁶¹”?

Touto narativní strategií se spisovatelce daří kritizovat pokrytectví společnosti, která na jednu stranu úzkostlivě vyžaduje zachování ženské nevinnosti před svatbou a zároveň toleruje a shovívavě přehlíží mimomanželské sexuální chování mužů.

4.1.4 Polygamní muži

Ve 2. kapitole této práce jsme konstatovali, že konzervativní povaha monarchií Arabského poloostrova se projevuje především v otázkách rodinného práva. Polygamie je dodnes praktikována a není nikterak omezena. Otázka polygamie se objevuje v románu kuvajtské spisovatelky Fawzīji Šuwajš as-Sālim *Muzūn, wardat aš-šahrā*’, v románech *’Unṭā ’l-’ankabūt, Sajjidāt wa ’ānisāt, Ḥulm al-lajla ’l-’ulā* a okrajově i v dalších románech. V románu *Ḥulm al-lajla ’l-’ulā* stačí Ma’jūfovi pohrozit z legrace Su’ād („Neodporuj mi nebo si najdu novou ženu.“²⁶²) a ta se okamžitě podvolí. I na jiných místech románu ukazuje al-’Uṭmān na korektivní povahu polygamie.

4.1.5 Muž cizinec

V ženských románech Arabského poloostrova se opakovaně objevuje postava cizince. Tato skutečnost je zajímavá především pro kvality, které spisovatelky cizincům (Evropanům) připisují. Zdá se, že autorky zejména oceňují duchovní rozměr vztahu mezi mužem a ženou, který právě spojuje s postavou cizince.

Zápletka románu Radži ‘Ālim *Tawq al-ḥamām* (Holubiččin náhrdelník) se odvíjí od nalezení mrtvoly neznámé mladé ženy na ulici ‘Abū Ru’ūs. Vyšetřovatel Nāšir se dostane při hledání identity zavražděné ženy k e-mailům podepsaným ‘Ā’išou a adresovaným německému milenci Davidovi. Z dalšího děje vyplývá, že se ‘Ā’iša zamilovala do svého maséra na léčení v Německu a našla v něm vše, co jí chybělo u bývalého manžela ‘Aḥmada.

²⁶¹ AL-’UṬMĀN, Lajlā. *Ḥulm al-lajla ’l-’ulā* (Sen první noci), s. 154.

²⁶² AL-’UṬMĀN, Lajlā. *Ḥulm al-lajla ’l-’ulā* (Sen první noci), s. 241.

V románu *Muzūn, wardat aš-šahrā'* je postava francouzského milence Yvesa Dorana²⁶³ dána do přímého protikladu k Zijānině manželovi Ḥammūdovi. Hlavní hrdinka románu, Zijāna, se narodila v první třetině 20.století v Ománu a byla jako velmi mladá dívka provdána za Ḥammūda. Zvykla si na maželovu fyzickou přítomnost a neuměla si představit žádný jiný charakter vztahu mezi mužem a ženou, který by „převyšoval svou důležitostí charakter založený na sdílení manželského lože“.²⁶⁴ Po několika letech manželství odejde Ḥammūd zkusit štěstí na Zanzibar, kde rozšíří svou rodinu o několik dalších žen a otrokyň. Zijāna zůstává sama v Ománu se dvěma dcerami a služebnou Šālīhou. V období těsně před druhou světovou válkou prožije Zijāna romantický vztah s bratrem své francouzské sousedky Vanessy, Yvesem, ke kterému ji vedle silné fyzické přitažlivosti váže i hluboké přátelství. Yves je na rozdíl od Ḥammūda, který se příliš nestará o její uspokojení, popsán jako všímavý milenec:

„Ale jeho kouzlo spočívá v jeho příjemných a vzrušujících rituálech, které oslaví a posvěť i sebemenší část těla. Zažehnou v ní oheň a ožíví ji. Rozproudí v ní krev a přinesou vzrušení.“²⁶⁵

Yves zcela změní pohled Zijāny na vlastní tělo a naučí ji sebeúctě. Díky milenci se cítí „znovuzrozená“ a vyprostí se ze „zajetí strachu a preludů“²⁶⁶. Zijāna zažije poprvé v životě fyzické potěšení umocněné duchovní stránkou vztahu. Postava cizince je tedy spojována s romantickou láskou a intenzivním mileneckým vztahem, který kontrastuje s minimalistickým pojetím manželství jako prosté smlouvy mezi partnery.

4.2 Hrdinky románů

4.2.1 Žena a láska

Velmi častým motivem ženských románů Arabského poloostrova je předmanželská láska. Právě předmanželská láska se zdá být hodnotou, kterou většina současných spisovatelek považuje za předpoklad životního štěstí a úspěšného sňatku. Předmanželská láska představuje převratný prvek velké části románů Arabského poloostrova. V tradičním pojetí je sebemenší vztah mezi mužem a ženou mimo manželství nepřipustný. Nemáme zde na mysli pouze sexuální vztah, nýbrž i pouhou korespondenci mezi milenci. V tradičním pojetí leží tíha rodinné cti, *šaraf*, na

²⁶³V arabské literatuře se již od 30. let 20. století objevuje téma lásky a vztahu s ženou cizinkou. As-Sālim nicméně v románu zobrazila vztah cizince a arabské ženy odehrávající se v prostředí Arabského poloostrova.

²⁶⁴AS-SĀLIM, Fawzīja Šuwašj. *Muzūn: wardat aš-šahrā'* (Muzún: pouštní růže), s. 84.

²⁶⁵Ibid., s. 92.

²⁶⁶Ibid., s. 93.

bedrech ženy. To ve svém důsledku znamená, že jakýkoliv morální poklesek ženy (*faḍīḥa*) vrhá hanbu nejen na ni, ale na celou její rodinu. Ženské chování je tudíž neustále sledováno a hodnoceno nejen nejbližším okolím, ale i na celospolečenské úrovni. Kontrola jejího pohybu a chování tak představuje zcela zásadní článek v udržování a upevňování patriarchálního řádu. Je příznačné, že při morálním poklesku muže bývá většinou uplatňován dvojí metr. Jeho chování bývá omlouváno mužskou přirozeností a odlišnou sexuální potřebou.

Přesto je postava zamilované dívky/ženy přítomna téměř v každém ženském románu Arabského poloostrova. Je to bezesporu znak volání po změně tradičního způsobu sňatku. V kapitole o historickém pohledu jsme pojednali o tradičním sňatku v první polovině 20. století, kdy nebylo dívce často umožněno ani spatřit svého nastávajícího, natož s ním navázat před svatbou jakýkoliv vztah. V arabské kultuře se „láska rodí až po svatbě“. V tradičním chápání sňatky mezi rodinami upevňují vztahy, a proto nevěsta funguje jako určitý symbolický kapitál či předmět směny. Ženské romány se až na výjimky nezabývají stejnou otázkou z pohledu muže, ale je na místě upozornit na skutečnost, že i chlapci v tradiční společnosti často neměli a nemají právo volby. V následující analýze představíme typy zamilovaných hrdinek, které svými city jdou proti společenským normám. Právě střet lásky a tradic představuje nejčastější zápletku posuzovaných románů Arabského poloostrova. Proto je zajímavé představit hrdinky, které se vzeprou společenským normám i hrdinky, které sice milují, ale v konečné fázi se podvolí tradicím.

4.2.1.1 Podvolení ženy

V arabském prostředí, ve kterém se klade důraz na přísnou segregaci pohlaví, často stačí jen letmý pohled či náhoda k vytvoření osudového pouta mezi ženou a mužem. Román ománské spisovatelky Džūchy al-Ḥārītī, *Sajjidāt al-qamar*, sleduje se svěžím nadhledem osudy žen jedné ománské rodiny zhruba od poloviny 20. století až po současnost. Majā se na první pohled zamiluje do ʿAlīho bin Chalafa, který se právě vrátil ze studií v Londýně. „Byl vznešený, byl svatý. Nebyl jako ti obyčejní lidé, kteří se nadměrně potí, spí a nadávají“²⁶⁷. Majā se každý den modlí: „Přisahám ti Bože, že si nepřeji nic, než ho znovu spatřit (...) Přisahám ti Bože, že si nepřeji dotknout se jeho ruky a ani jeho vlasů. Bože přísahám ti, že si nepřeji pod palmou setřít pot z jeho čela“.²⁶⁸ Jednoho dne však požádá ʿAbdallāh, syn obchodníka Sulajmāna, o její ruku a Majā mu je přislíbena, aniž by se někdo zeptal na její názor, Majā na čas zanechá modliteb, ale

²⁶⁷ AL-ḤĀRITĪ, Džūcha. *Sajjidāt al-qamar* (Měsíční ženy), s. 9.

²⁶⁸ Ibid., s. 10.

nakonec se k nim vrátí, protože se dovítí, že „Bůh poznal, že nebyla upřímná ve všem, co mu slíbila a potrestal ji za její hřích.“²⁶⁹ Majā se bez jediného slova podvolí svatbě, protože je natolik v zajetí tradic, že ji myšlenka na jakoukoliv revoltu ani nenapadne. Na svou lásku ale nikdy nezapomene a svou první dceru pojmenuje i přes protesty příbuzných „Londýn“. Al-Ḥarītī v románu vykreslila s jemnou ironií a bez přehnané sentimentality osud prosté, nevzdělané ženy, která se osudově zamiluje, aniž by kdo jen něco tušil, ale její naděje vyhasne s příchodem prvního nápadníka. Postava Maji a její smíření s osudem, který je ostatně v jejích představách Bohem daný, působí velmi opravdově a přesvědčivě.

Rovněž se nabízejí příklady hrdinek románů katarské spisovatelky Dalāl Chalīfy - ač jsou to moderní a vzdělané ženy, dobrovolně se podvolují rozhodnutím otců a tradicím. V románu *ʿAšdžār al-barārī ʿl-baʿīda* (Stromy z dalekých stepí) spisovatelka vypráví příběh mladé ženy Nūry, která se během postgraduálního studia v zahraničí zamiluje do Donalda. Donald je připraven změnit v mnoha ohledech svůj život kvůli milované ženě a dokonce stát se muslimem, ale Nūra jej nakonec odmítne a vdá se za svého příbuzného. Nūra se dlouho trápí ve vztahu s méně vzdělaným manželem, nicméně v závěru románu se smíří se životem a najde vnitřní štěstí a klid²⁷⁰. Nelze přehlédnout výchovný charakter románu, který v závěru vyzývá k respektování tradic a společenských norem jako zdroje životního štěstí. V romanticky laděném románu stejné autorky *Dunjānā...Maharadžān al-ʿajjām wa ʿl-lajālī* se setkáváme s hrdinkou Hind, které osud několikrát přivede do cesty Mādzida a oba mladí lidé se vzájemně zamilují. Mādzid požádá o Hindinu ruku a její otec souhlasí. Po zasnubách je Mādzid téměř každý den hostem v Hindině domě a vše se zdá být idylické až do chvíle, kdy Hindin otec zjistí, že Mādzidův děd se jmenoval Mubārak. Otec bez dalšího vysvětlení požádá Mādzida, aby souhlasil s *ṭalāqem*²⁷¹ a oznámí Hind: „Buď mě poslechněš a pokud ne, jdi si za ním. Ale pokud za ním půjdeš, tak už nejsi má dcera a já nejsem tvůj otec. Vzdám se tě.“²⁷² Hind se podřídí otcově přání i za cenu bolestného rozchodu s mužem, kterého miluje.

Extrémním případem, který lze považovat za příznak podřízení je šílenství ženy. V románu *ʿUnṭā ʿl-ʿankabūt* reaguje matka hlavní hrdinky ʿAḥlām na manželovo násilí nervovými

²⁶⁹ Ibid., s. 10.

²⁷⁰ TĀLĪŢ, Raḥīʿa. *Al-Ḥubb wa ʿl-džasad wa ʿl-ḥurrija fī ʿn-naṣṣ ar-riwāʿī ʿn-niswī fī ʿl-Chalīdž*, s. 33-40.

²⁷¹ Arabský termín *ṭalāq* označuje rozvod, tj. zrušení manželské smlouvy mezi mužem a ženou. Manželská smlouva je podepsána ženichem a otcem nevěsty (či jiným zákonným zástupcem) kratší či delší dobu před samotnou svatbou. Termín *ṭalāq* nicméně nerozlišuje mezi rozvodem v období před svatební oslavou (a svatební nocí) či po ní.

²⁷² CHALĪFA, Dalāl. *Dunjānā...maharadžān al-ʿajjām wa ʿl-lajālī* (Náš svět...přehlídka dnů a nocí), s. 174.

záchvaty. Zůstává pohroužena ve svém vlastním světě a opakuje pouze jedinou větu: *lā ḥawla wa lā qūwa illā bi Allāh* (Není síly leč od Boha). Kritičky Gilbert a Gubar se ve své významné studii *The Madwoman in the attic* (Šílená žena v podkroví) zabývaly mimo jiné fenoménem šílených žen v britské literární tradici 19. století. Obě kritičky vidí v postavě šílené ženy jakousi imaginární dvojnici spisovatelky, která se tímto způsobem staví proti patriarchálnímu řádu²⁷³. Ve studovaných románech jsme se setkali s postavou šílené ženy pouze v jednom výše zmíněném případě. Šílenství je zde chápáno jako určitý druh rezignace, přičemž je reflektováno očima hlavní hrdinky 'Aḥlām. 'Aḥlām, které v dětství nahrazovala duchem nepřítomnou matku sestra Badrīja, se matčina rezignace přičí a považuje ji za znak slabosti.

4.2.1.2 Ženy revoltující

V ženských románech Arabského poloostrova se rovněž často setkáme s hrdinkami, které se odmítnou podříditi patriarchálnímu řádu a tradicím. Druhý román Lajly al-^ʿUṭmān, *Wasmīja tachrudž min al-baḥr* (Wasmīja se zjevuje z moře) z roku 1986²⁷⁴, je příběh chudého chlapce ^ʿAbdallāha a dcery bohatého obchodníka Wasmīji odehrávající se v první polovině 20. století. ^ʿAbdallāh, jako syn podomní pradelny a pomocnice Marjūmy, navazuje v dětství silný vztah s Wasmījou, do jejíhož domu chodí jeho matka vypomáhat. ^ʿAbdallāh a Wasmīja si spolu hrají na břehu moře a sní o společné budoucnosti. Když ale začne Wasmīja dospívat, její otec už dále nestrpí dětské hry obou hrdinů. Podle společenských zvyklostí zůstává Wasmīja nadále pouze v domě, chráněná před nástrahami vnějšího světa a před zraky mužů. ^ʿAbdallāh, který díky nízkému společenskému postavení nemůže žádat o Wasmījinu ruku, se s novou skutečností těžko smíruje. Využívá každé příležitosti a zejména matčiných pochůzek, aby mohl spatřit Wasmīju. Při jednom z letmých setkání přemluví Wasmīju, aby se s ním sešla v noci na břehu moře. Wasmīja nakonec překoná strach a skutečně se vydá pod rouškou noci na smlouvenou schůzku. Sotva si oba mladí lidé na břehu moře vymění pár slůvek, překvapí je světlo noční hlídky. ^ʿAbdallāh vybídne Wasmīju, aby se schovala za skálu tyčící se kousek od břehu. Wasmīja ze strachu před odhalením se ale ponoří celá pod vodu, a když hlídači odejdou, není po Wasmīje ani stopy. Na hladině pouze pluje Wasmījina 'abāja. Wasmījino rozhodnutí sejít se v noci s ^ʿAbdallāhem je nepochybně revoluční, ale v jejím případě se ještě nejedná o vědomé,

²⁷³MOI, Toril. *Sexual/textual politics: feminist literary theory*, s. 60-61.

²⁷⁴Román *Wasmīja tachrudž min al-baḥr* patří dodnes k nejznámějším ženským románům Arabského poloostrova a to především proto, že byl zařazen Svazem arabských spisovatelů (The Arab Writers Union) mezi 100 nejlepších arabských románů 20. století. Není tedy divu, že se dostalo právě tomuto románu značné pozornosti kritiků publikujících v arabském i v anglickém jazyce.

systematické vzepření se symbolickému řádu. Spíše je důležité se zaměřit na motivaci, kterou hrdinka má k překročení společenských norem. Al-ʿUṭmān svou narativní strategií především ukazuje na absurditu segregace pohlaví v tak nízkém věku. Ve chvíli, kdy je Wasmīja donucena vzdát se her mimo domov, jsou oba hrdinové stále ještě děti. ʿAbdallāh si ve své dětské nevinosti uvědomuje nespravedlnost Wasmījina údělu, ale současně si je vědom, že jeho společenský původ představuje stejně obtížnou překážku jako Wasmījina ženská úloha. Je to právě ʿAbdallāh, který svou naléhavostí přesvědčí Wasmīju, aby se s ním sešla na břehu moře. Wasmīja je zprvu návrhem vyděšená, ale na ʿAbdallāhovo naléhání nakonec přece jen souhlasí. Je příznačné, že ʿAbdallāh vůbec nepomyslí na nebezpečí, které Wasmīje hrozí a je zcela pohlcen touhou ji spatřit a mluvit s ní. Neváhá ji ubezpečit, že ji noc ochrání před zraky lidí. Wasmījina revolta je tedy motivována hlavně čistou nákloností k ʿAbdallāhovi a důvěrou, kterou k němu chová. Ve chvíli, kdy se ocitnou blízko vyzaření, neváhá Wasmīja skočit do vln, přestože neumí plavat, a ani nevolá o pomoc ve chvíli, kdy se začíná topit. V klíčovou chvíli se tedy nepostaví symbolického řádu, ale naopak se obětuje pro jeho zachování.

Hlavní hrdinka románu *ʿUnṭā ʿl-ʿankabūt* (Pavoučí žena) ʿAḥlām není dlouho schopná postavit se otcovi na odpor. Když otec odmítne jejího nápadníka Saʿada kvůli tomu, že ji jednou přivezl domů z práce, ʿAḥlām se schová u sestry Badrīji a předstírá, že se stala obětí nehody autobusu. Tajně doufá, že ji šejch oddá se Saʿadem za přítomnosti Badrījina nejstaršího syna²⁷⁵. Šejch odmítne s odůvodněním, že je ʿAḥlāmin otec naživu a není důvod obcházet jeho rozhodnutí. ʿAḥlām se vrací domů bez další naděje na lepší budoucnost a provdá se za otcova známého. ʿAḥlām několik týdnů snáší manželovy násilnické výpady, ale nakonec ho zabije jeho vlastní holí a tím dokoná svou revoltu proti mužské nadvládě. Je zajímavé, že se téma obrany proti mužskému násilí zabitím vedle tohoto románu objevuje i v povídce Lajly al-ʿUṭmān *Min milaff imraʿa*.

Postava Zījāny, hrdinky románu kuvajtské spisovatelky Fawzīji Šuwajš al-Sālim *Muzūn, wardat ʿṣaḥrā*, je natolik ojedinělá, že ji nelze vynechat z naší analýzy. Zmíněný román vypráví osudy tří generací žen – Zījāny, Zuwajny a Muzūn. Román se odehrává převážně v Ománu, částečně pak i v Kuvajtu, Káhiře a Paříži. Zījānina revolta spočívá v mimomanželském vztahu s cizincem Yvesem Doranem a především v jejím naprostém přesvědčení o legitimnosti tohoto vztahu. Zījāna se nejen necítí provinilá, ale dává vinu manželovi, který ji zanechal v Ománu a znovu se oženil na Zanzibaru. Je zřejmé, že pro Zījānu je opravdová láska mezi mužem a ženou

²⁷⁵Ženin svatbu musí schválit nejbližší mužský příbuzný (*maḥram*).

dostatečným ospravedlněním. Když se jí vnučka Mazūn zeptá na význam slova *zānija* (cizoložnice), odpoví Zijāna: „Zānija je žena, která upřímně milovala. Nevěděla, jak se lásce ubránit a byla za to ukamenována“²⁷⁶. Přestože i Zijānu straší představa bolestného kvílení *zānija* ve studni, rozhodne se nedbat na nebezpečí a tajně donosí dítě, které počala s Yvesem. Yves mezi tím odcestuje do Francie, aniž by o Zijānině těhotenství věděl. Zijāna porodí dítě (Zuwajnu) v horách a odloží ji v blízkosti hlavní stezky tak, aby ho našli horalé. Autorka prostřednictvím Zijāny ukazuje na důležitost předmanželské lásky. Přestože má Zijāna i další dvě dcery, tíhne především k Zuwajně²⁷⁷ a její dceři Mazūn, ve které vidí svého milého Yvesa.

4.2.2 Žena a hledání svobody

Jen málo hrdinek ženského románu Arabského poloostrova dosahuje naprosté svobody. Takovou hrdinku představuje Muzūn, vnučka Zijāny, hrdinky románu *Muzūn, wardat aš-šahrā'*, o kterém jsme již pojednali výše v textu. Muzūn představuje ženu zcela rozhodující o svém životě a svém těle. Zdrojem její síly je především vliv Zijāny na její výchovu. Zijāna touží dát vnučce veškerou volnost a odmítá podříditi její výchovu společenským normám. Tím se někdy dostává až do sporu se svou dcerou, Muzūninou matkou Zuwajnou. V románu se epizody v životech všech třech hlavních hrdinek, Zijāny, Zuwajny a Mazūn, opakují a slouží k vytváření protikladů. O Zuwajně, nelegitimní dceři Zijāny, pojednáme níže v textu. Nicméně je nasnadě ukázat na příkladu epizody koupání ve faladží²⁷⁸. Zuwajna je kvůli koupání ve faladží s chlapci potrestána a adoptivní matka 'Umm Salmān ji nechá obřezat. Tím je Zuwajna zbavena osobní svobody a zůstává navždy v zajetí strachu a tradic. O mnoho let později se stejného „prohřešku“ dopustí Zuwajnina dcera Mazūn shodou okolností při návštěvě babičky (adoptivní matky Zuwajny) 'Umm Salmān. Zuwajna a 'Umm Salmān se na dívku zlobí a vytýkají jí, že se chová jako by byla chlapec. Zijāna Muzūn brání a prohlásí: „Mezi dívkami a chlapci není žádný rozdíl“²⁷⁹. Muzūnina výchova je vlastně jakýmsi bojem o vliv mezi Zuwajnou a Zijānou. Po střední škole se Muzūn rozhodne odejít studovat divadelní školu do Kuvajtu, kde bydlí její otec s manželkami a sourozenci. Z Muzūn se stává žena odmítající mužskou nadvládu v jakékoliv podobě. Muzūn dlouho odmítá nápadníky, ale nakonec se provdá za Chālida. Její manžel Chālíd nicméně zahyne při autonehodě a Muzūn se vrací do Ománu k Zuwajně a Zijāně.

²⁷⁶ AS-SĀLIM, FawzijaŠuwašj. *Muzūn: wardat aš-šahrā'* (Muzūn: pouštníruže), s. 45.

²⁷⁷ Zijāně se po několika letech podaří získat Zuwajnu do péče.

²⁷⁸ Zavodňující zařízení typické pro Omán.

²⁷⁹ Ibid., s. 38.

Sexualita představuje důležitý prvek v osvobození ženy. Zatímco jiné hrdinky románů se často nedokážou i v mysli vymanit ze zákonů společnosti, Muzūn jedná vždy podle svého přesvědčení. Když potká Ḍārīho, naprosto ztrácí kontrolu nad svými smysly. Snaží se pocitům přitažlivosti uniknout, protože si uvědomuje, že jí nedokáže odolat a děsí ji pudovost Ḍārīho chování. Po krátkém románu s Ḍārīm si nakonec Mazūn vybere cizince Barnarda, který přijel do Ománu natočit film a předat Zijāně zprávu o smrti jeho strýce Yvesa Dorana. Stejně jako Zijāna ve vztahu s Yvešem nachází i Mazūn s Bernardem opravdové přátelství a souznění.

Vedle Mazūn se v románech objevují i další ženské postavy, které neberou ohledy na společenská pravidla a nehodlají se podříditi mužské nadvládě. Jedná se například o bedujinku Nadžiju v románu *Sajjidāt al-qamar*, která po smrti svého otce sama podniká a stará se o nemocného bratra. Nadžija naváže vztah s ʿAzānem, který je ženatý a má tři dcery. Nadžija nicméně netouží stát se jeho manželkou, ba právě naopak. „Nenarodila jsem se, abych sloužila muži a poslouchala jej. Vezme si mě ze zákona a zakáže mi stýkat se s bratrem a přítelkyněmi. Jednou řekne, nevycházej a jednou neoblékej se tak. Jednou řekne, pojď ke mně a podruhé běž (...) ʿAzān bude můj a já nebudu jeho. Přijde ke mně i odejde, jenom když si to budu přát (...).²⁸⁰ Postava Nadžije je v ženských románech Arabského poloostrova výjimečná tím, že nepochází z prostředí usedlíků, ale jedná se o beduínku. Autorka tak ukazuje na relativně větší svobodu pohybu, kterou měly historicky ženy kočovníků oproti městským ženám.

Rovněž postava Farzāny v románu *Ḥulm al-lajla 'l-'ūlā* nebere ohled na pohrdavé pohledy sousedů a jedná podle své přirozenosti. Je nicméně zajímavé, že Farzāna dosáhla této nezávislosti na společenském řádu především svým ostrým jazykem. Sousedé raději nechávají Farzānino chování bez povšimnutí, než aby se stali terčem jejích nebezpečných pomluv.

4.2.3 Žena a tradice

Přestože prošla oblast Arabského poloostrova obrovským ekonomickým a společenským vývojem, rodinný život je dodnes ovlivňován tradicemi. V tomto oddíle se zaměříme na otázku ženského zahalení v románech spisovatelek Arabského poloostrova, na aspekty tradičního života, které autorky nejvíce kritizují a na podíl žen v rámci upevňování patriarchálního řádu.

²⁸⁰AL-ḤĀRITĪ, Džūcha. *Sajjidāt al-qamar* (Měsíční ženy), s. 39-40.

4.2.3.1 Žena a ħidžáb

Zálivové romány se otázkou zahalení ženy ve své většině příliš nezabývají. Může se tedy až zdát, že většina dnešních spisovatelek považuje ħidžáb (závoj) za součást kulturního dědictví, případně za projev osobní zbožnosti a nespojuje jej s útlakem žen či jejich společenským znevýhodněním. Romány, které jsme analyzovali v předešlé kapitole, jsou svou angažovaností v otázce zahalení spíše výjimečné.

4.2.3.2 Žena jako oběť tradic

Žena je v románech často zobrazena jako oběť patriarchálního násilí a tradic. Je zřejmé, že většina autorek kritizuje tradiční způsob sňatků, který nepředpokládá žádnou formu předmanželského vztahu mezi mužem a ženou. Spisovatelky často dávají do souvislosti přetrvávání některých tradic s obdobím džāhilīje. Za džāhilīju označují Arabové období před příchodem islámu, přičemž slova odvozená od kořene slova džāhilīja (dž-h-l), mají sémantický význam „nevědomý“, „neznalý“. Džāhilīja je tak vlastně určitý stav nevědomosti a neznalosti. Existuje jen málo pramenů o postavení ženy v době před příchodem islámu, nicméně panuje obecné mínění, že islám přinesl ženám lepší postavení a více práv. Především byly zakázány některé předislámské praktiky jako například pohřbívání novorozeneček, tzv. *wa'adu 'l-banāt*. Džāhilīja představuje pro autorky Arabského poloostrova silnou inspiraci a přináší celou řadu symbolů. Hrdinka románu Laily al-ʿUṭmān *Motýlí mlčení* například touží vykřiknout na otce, který je strůjcem jejího sňatku se starším mužem: „Pohřbil jsi mě za živa (*wa'adtanī*) a ukřivdil jsi mi“²⁸¹. Slovo *wa'ada* nese silný symbolický význam a nemá v běžném lexiku moderní spisovné arabštiny místo. Odkazuje na předcházející diskurs a přispívá tak k polyvalenci textu. Jediné slovo tak evokuje dynamický vztah mezi islámem a tradicemi, které často navazují na předislámský stav „nevědomosti“. Hrdinka v duchu obžalovává otce z jednání, které je v rozporu s islámem, z jednání, které ženu staví na úroveň majetku, se kterým může muž nakládat dle vlastního uvážení. Pro hrdinku představuje izolace v domě staršího manžela pomalou smrt zažíva. Je příznačné, že i další spisovatelky Arabského poloostrova používají sloveso *wa'da* ve stejném kontextu.

Některé autorky jako al-ʿUṭmān, ʿĀlim či as-Sālim se staví proti segregaci žen a mužů, která vede k omezení ženské svobody. V románu as-Sālim *Muzūn: wardat aš-šahrā'* se setkáváme s ostrou kritikou potlačování přirozené ženské sexuality. Spisovatelka se tu zabývá

²⁸¹ AL-ʿUṬMĀN, Lajlā. *Šamt al-farāšāt* (Motýlí mlčení), s. 24.

ženskou obřízkou, jevem, který se na Arabském poloostrově vyskytuje jen okrajově. As-Sālim tím nicméně odkazuje k útlaku žen i v dalších částech světa. Nemanželská dcera hlavní hrdinky Zijāny, Zuwajna, je vychovávána horalskou rodinou. Její aktivita a neovladatelná energie děsí její adoptivní matku 'Umm Salmān, a proto nechá dívku obřezat. Zuwajna následkem neodborně provedeného zákroku těžce onemocní a dlouho se pohybuje na hranici mezi životem a smrtí. Nakonec se sice uzdraví, ale její psychika je navždy poznamenána. Zuwajna se změní z nebojácny v ustrašenou dívku, která se bojí opustit zdi domu. Celý její život ji pak provází strach a odevzdání se osudu. Vdá se za jediného nápadníka, o mnoho let staršího kuvajtského obchodníka, který však po svatební noci souhlasí ponechat Zuwajnu v Ománu se Zijānou.

4.2.3.3 Matka šířitelka patriarchálního řádu

Tvorba spisovatelek Arabského poloostrova jasně ukazuje na skutečnost, že se přímo ženy aktivně podílí na upevňování patriarchálního řádu a starých tradic a tím rovněž na útlaku žen. Výše zmíněná 'Umm Salmān nechá svou adoptivní dceru obřezat s dobrým úmyslem – zkrotit Zuwajninu vzpurnou povahu. „Dcerko, tohle všechno je pro tvé dobro. Odežene to od tebe zlé demony a ochrání tě to. Vydrž trochu a celý život se budeš mít dobře. Věř mi dcerko“.²⁸² Chce z ní vychovat dobrou a poslušnou ženu, protože „žena nemá nic kromě svého domu“.²⁸³ 'Umm Salmān patří ke generaci, pro kterou ženská poslušnost společně s dobrou péčí o manžela a o domácnost byla jedinou cestou k zachování manželovy přízně.

Téměř v každém románu se setkáváme s postavami matek a žen, které jsou zcela v područí manžela a tradic. Jak poukázala Kate Millet, velké množství žen, které nepoznaly jiný způsob života, považuje patriarchální uspořádání za přirozené a spravedlivé²⁸⁴. V románu *Sajjidāt al-qamar* vystupuje postava Sālmy. Sālma vzpomíná, jak rodila všechny děti ve stoje a bez hlesnutí. „ (...) dneska rodí ženský vleže a řvou při tom tak, že je slyší chlapi na druhém konci nemocnice. Jo, doba ostychu je pryč“.²⁸⁵ Sālma vychovává své tři dcery přísně podle tradic. Dbá na jejich segregaci od okolního světa včetně vdaných žen, jejichž řeči jsou pro mladé dívky nevhodné. Je to rovněž Sālma, která má hlavní slovo v provdávání dcer, aniž by se příliš zajímala o jejich názor.

²⁸² AS-SĀLIM, Fawzīja Šuwašj. *Muzūn: wardat aš-šahrā'* (Muzún: pouštní růže), s. 134.

²⁸³ Ibid., s. 141.

²⁸⁴ MILLET, Kate. *Sexual politics*, s. 56.

²⁸⁵ AL-ĤĀRĪTĪ, Džūcha. *Sajjidāt al-qamar* (Měsíční ženy), s. 11.

V románu *Džāhilīja* se dozvídáme, že se matka hrdinky Līn dlouho trápila, než se jí konečně narodil vytoužený syn. Přestože je syn Hāšim rozmazlený a neúspěšný, matka ho neustále brání a upřednostňuje před dcerou. Līn zoufale touží po matčině uznání „možná proto, že si již jako malá uvědomila, že je lepší než on [Hāšim], ale její ženskost je hřích, který se neodpouští“.²⁸⁶

Romány tedy často poukazují na generační spor, kdy matka svým mlčením či přímo činem potvrzuje existenci tradic, které přitom ženy obecně diskriminují. Tento rys románových děl lze vysvětlit přímo situací spisovatelek, které většinou patří k první generaci vzdělaných žen Arabského poloostrova.

4.2.3.4 Žena tyranka

Výjimečně spisovatelky představují společnost Arabského poloostrova a vztah žena-muž ve zcela jiném světle, než jak se běžně jeví. Zároveň poukazují na fakt, že nadvláda a tyranie není jen doménou mužů.

Děj prvního románu Lajly al-^oUṭmān *Al-Mar'a wa 'l-qitṭa* (Žena a kočka) začíná ve vězení, kde se ocitl mladík Sālim za vraždu své manželky Ḥiṣṣy. Během vyšetřování zločinu se před čtenářem postupně odkrývá příběh, jehož hlavním strůjcem a režisérem je Sālimova teta z otcovy strany. Sālimova teta, stará panna, žije u svého bratra a právě ona je skutečným pánem domu. Postupně se jí podaří rozbít tři bratrova manželství a Sālim, jediný syn z třetího manželství, citově strádá v domě bez matky. Jediný tvor, na kterého se Sālim silně citově upne, je jeho kočka Dāna, což teta nelibě nese a rozhodne se kočku odstranit. Smrt milované kočky Sālima poznamená natolik, že v dospělosti trpí impotencí. I přes tento handicap se Sālim ožení s chápavou dívkou Ḥiṣṣou, která se ale rovněž stane obětí intrik Sālimovy tety. Román zobrazuje dva typy žen: tyranky neschopné soucitu a poddajné oběti ženské tyranie. Do určité míry tak román sleduje stereotypní zobrazení ženy, buď jako „anděla v domě“ v podobě Ḥiṣṣy nebo Sālimovy matky, anebo až démonicky zlé a bezcitné ženy v postavě Sālimovy tety, umocněné faktem, že je to žena neprovdaná a bezdětná, což je stav, který v klasickém pojetí mužské literatury nenachází obecného pochopení.²⁸⁷ Může se tak zdát, že román do určité míry převrací obecně daný řád věcí, přičemž se najednou žena ocitá v roli tyranky a muži jsou jen jakési přeludy, jejichž životní osudy se zcela vymykají jejich kontrole.

²⁸⁶ AL-DŽUHNĚ, Lajlā. *Džāhilīja* (Džāhilīja: věk nevědomosti), s. 96.

²⁸⁷ MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*, s. 34-36.

4.2.4 Ženy, vzdělání a práce

V románech, které tvoří základ této práce, se tematika vzdělání, případně odepření přístupu ke vzdělání sice objevuje, ale nepatří k ústředním tématům. To lze chápat v souvislosti opožděného vývoje románu, který se objevuje až v době, kdy se stává vzdělání žen víceméně samozřejmostí. Většina hrdinek současného románu Arabského poloostrova jsou univerzitně vzdělané, sebevědomé ženy, které projevují touhu být užitečné pro společnost. V tomto oddílu se zaměříme na vztah hrdinek ke vzdělání a zaměstnání.

4.2.4.1 Ženy toužící po vzdělání

Touha po vzdělání se objevuje i v románech, které zobrazují život žen v první polovině dvacátého století. Zde nám poslouží jako příklad 'Asmā', jedna z hrdinek románu Džūchy al-Ḥārītī, *Sajjidāt al-qamar*, která má přístup k dědečkově knihovně a zamiluje se do čtení. Al-Ḥārītī ukazuje na důležitost vzdělání dívek. 'Asmā' čte náboženské knihy a snaží se poučit ostatní ženy o nesmyslnosti některých pověr a tradic. V románu Fawziji Šuwajš as-Sālim, *Muzūn, wardat aš-šahrā'*, najme hrdinka Zijāna soukromou učitelku pro své dcery. Zijāna si uvědomuje důležitost vzdělání pro sebevědomí ženy. Její nemanželská dcera Zuwayna překoná díky schopnosti číst Korán některé své psychické problémy: „Nejkrásnější dárek, který mi dala Zijāna, je schopnost číst a učit se zpaměti Koránu, který mi pomáhá odhánět můj strach.“²⁸⁸

V románech se objevují i hrdinky, kterým otec právo na vzdělání odepřel. Samostatnou analýzu jsme věnovali románu Lajly al-ʿUṭmān, *Šamt al-farāšāt*, jehož hlavní hrdinka Nādija byla otcem provdána za o mnoho let staršího muže bez možnosti dokončit univerzitní vzdělání. Po manželově smrti se hrdinka přihlásí na univerzitu a později se stane učitelkou. Nutno podotknout, že sama spisovatelka patří ke generaci žen, pro kterou nebylo univerzitní vzdělání samozřejmostí a jí samotné nebylo dopřáno na univerzitu nastoupit.

4.2.4.2 Žena učitelka

V románech Arabského poloostrova nenalezneme příliš hrdinek, které by měly povolání, jež lze považovat v tradičním gendrovém dělení za mužskou doménu. Rovněž se ve vzorku studovaných románů neobjevila postava ženy, která by se snažila kariéře prosadit v prostředí mužů. Převládající typ vzdělané ženy v románech je žena učitelka. Za všechny můžeme jmenovat hrdinku románu *Al-Mar'a 'l-ʿankabūt*, 'Aḥlām, která přesvědčí otce, aby ji nechal dojíždět za

²⁸⁸ AS-SĀLIM, Fawzija Šuwajš. *Muzūn: wardat aš-šahrā'* (Muzún: pouštnírůže), s. 232.

prací vesnické učitelky. Postava učitelky se objevuje rovněž v posledním románu Radži *‘Ālim Tawq al-ḥamām* či například v románu katarské spisovatelky Dalál Chalífy *Dunjānā...Maharadžān al-ajjām wa 'l-lajālī*.

4.2.4.3 Žena spisovatelka

Je jistě zajímavé, že se v románech autorek Arabského poloostrova neobjevuje často postava spisovatelky či umělkyně. To lze vysvětlit postojem samotných autorek, které se často brání spojování jejich osudů s hrdinkami románů. Společnost Arabského poloostrova je stále velmi konzervativní a ženy spisovatelky pochopitelně nechtějí být spojovány s hrdinkami, které se odhalují a často jdou myšlenkami nebo i činy proti společenským normám. Ve výše zmíněném románu Fawziji Šuwajš as-Sālim, *Muzūn, wardat aš-ṣaḥrā’*, se setkáváme s hrdinkou Muzūn, která píše divadelní hry a později dokonce i román.

4.3 Žena, muž a společenská hierarchie

Arabský poloostrov byl odpradáвна místem, kde se mísila různá etnika a národnosti. Arabské kmeny si vždy zakládaly na svém původu a čistotě rasy (arabství) a z toho pramení pocit jisté rasové nadřazenosti Arabů nad ostatními přistěhovalci. Tradice nám zachovala zprávy o společenské hierarchii v závislosti na rase již z dob před příchodem islámu (džāhilīja). Islám, který hlásal sounáležitost na základě společné víry a rovnost všech muslimů, do určité míry oslabil mezikmenové války i rasovou nesnášenlivost. Společenská situace Arabského poloostrova dnes nicméně vypovídá o tom, že původ a rasa jsou stále důležité aspekty života lidí.

Je důležité ovšem poukázat na skutečnost, že v zemích Arabského poloostrova jako v Kuvajtu, Spojených arabských emirátech a Kataru dnes tvoří původní arabští usedlíci pouze menšinu z celkového počtu obyvatel. Masivní příliv cizinců nastal až v druhé polovině 20. století, nicméně již v dřívější době se spoléhali místní obyvatelé na cizí pracovní síle. Jednalo se především o otroky, které dovážely lodě z východního pobřeží Afriky. Hlavní trh s otroky byl v Ománu, odkud potom putovaly karavany směrem na sever. Po zrušení otroctví se otroci stávali součástí kmenů, u kterých sloužili, a bylo jim udělováno občanství. Díky obrovskému ropnému bohatství byla nahrazena pracovní síla otroků služebnictvem z jihovýchodní Asie.

4.3.1 Muž tmavé pleti

Náměty některých ženských románů Arabského poloostrova prozrazují zájem spisovatelek o otázky spojené s rasovou nadřazeností a společenskou hierarchií. Spisovatelky Lajlā al-Džuhnī a Lajlā al-ʿUṭmān popsaly ve svých románech vztah mezi arabskou ženou a černochem, který je obecně chápán jako společensky nepřijatelný. Obě spisovatelky se tak staví proti diskriminaci a předsudkům vůči lidem jiné barvy pleti a zároveň poukazují na jistou kontinuitu rasové nesnášenlivosti od dávných dob až po současnost. Román al-Džuhnī, *Džāhilīja*, přímo ve svém názvu odkazuje na předislámský stav společnosti, který dává al-Džuhnī do souvislosti nejen s rasovou otázkou, ale i s postavením žen. Matka upřednostňuje Līnina bratra Hāšima pouze proto, že je mužského pohlaví. Mālik zase trpí diskriminací ve všech oblastech života jenom kvůli barvě pleti. Lze si tedy všimnout určité podobnosti mezi postavením černocha a ženy, na což ostatně již dříve poukázaly významné feministické kritičky jako Simone de Beauvoir či Kate Millet. Prostřednictvím Mālikova vědomí autorka zprostředkovává roli společenských předsudků ve formování vlastní osobnosti. Mālik do určité míry přejímá dominantní pohled společnosti a „není schopen věřit tomu, že by muž černé pleti mohl být hezký“²⁸⁹ v očích bílé ženy. Právě určité sebepodceňování a přejímání kategorií stanovených dominantní skupinou lze připsat ženám i příslušníkům menšin. I al-ʿUṭmān v románu *Šamt al-farāšāt* poukazuje na skutečnost, že černocho zůstává v očích společnosti „otrokem“ i po zrušení otroctví a tudíž je chápán jako méněcenný. Al-ʿUṭmān v románu velice přesvědčivě zobrazila vliv socializace na formování základních kategorií jako „ženskost“ a „mužskost“. Je tedy zřejmé, že spisovatelky nalézají mnohé paralely mezi situací černochoů a žen a vybízejí k přehodnocení společenské hierarchie, které by vedlo k rovnosti příležitostí a hodnocení lidí na základě jejich činů, a nikoli původu či pohlaví.

4.3.2 Služebná a otrokyně

V ženských románech Arabského poloostrova se setkáme na jedné straně s postavami asijských (případně i arabských) služebných a na druhé černošských otrokyň, a to v závislosti na období, které román zobrazuje.

Postavy otrokyň se ve větší míře objevují v románu Džūchy al-Ḥārītī *Sajjidāt al-qamar*. Román zobrazuje na dva aspekty života otrokyň v první polovině 20. století. Otrokyň sice nemají právo rozhodovat o výběru partnera ani o dalších osobních věcech, ale mají větší volnost

²⁸⁹ AL-DŽUHNĚ, Lajlā. *Džāhilīja* (Džāhilīja: věk nevědomosti), s. 141.

pohybu než místní ománské ženy. Na rozdíl od ománských žen se na ně neuplatňují tak přísná pravidla segregace a sexuální kontroly. To se odráží i na způsobech mluvy hrdinky ʿĀrifī, které je v románu věnován velký narativní prostor. ʿĀrifī běžně do hovoru začleňuje explicitní sexuální narážky. „Jsem ʿĀrifī a spoustu toho neumím. Umím vařit, jíst, tancovat a... naznačila kopulační pohyby“²⁹⁰. ʿĀrifī je respektována i ženami z vyšších vrstev, což se mimo jiné projevuje tím, že si jako jediná z černých otrokyň vydobyla právo jíst s nimi ze stejné mísy.

Otroci, ač nižšího postavení, se stali součástí společnosti Arabského poloostrova. Konvertovali k islámu, naučili se arabsky a osvojili si místní zvyky. V románu *Muzūn: wardat aṣ-ṣaḥrāʾ* je vztah Zījāny a její služebné Šāliḥy natolik pevný, že Šāliḥa jako jediná ví o nemanželském vztahu své paní s Francouzem Yvesem, pomáhá jí se skrýváním těhotenství a během porodu Zuwayny v horách. Když se Zuwayny ujme rodina horalů, Šāliḥa a její návštěvy u ʿUmm Salmān se tak stannou jediným pojítkem mezi Zījānou a její dcerou.

Je zřejmé, že spisovatelky věnují velkou pozornost zobrazení otrokyň jako součástí místní kultury. S tím kontrastuje zobrazení asijských služebných, kterým je v románech věnován jen minimální prostor, a většinou tu vystupují v tom nejhorším světle. V románu *Lajly al-ʿUṭmān* jsou asijské služebné dány téměř na rovinu prostitutek. I al-Ḥārītī v *Sajjidāt al-qamar* popisuje situaci, kdy Zajd, který se jako jeden z prvních přestěhoval z ʿAwāfi do hlavního města, přivedl svému starému otci služebnou z Indie. „(...) několik málo týdnů se starala o jeho oblečení a hygienu, potom se začala věnovat sama sobě. Když její rostoucí břicho odhalilo těhotenství, přijel Zajd a poslal ji zpět do Indie (...)“²⁹¹.

Anh Nga Longva se ve svém článku *Neither autocracy nor democracy but ethnocracy* popisuje, jak příliv cizí pracovní síly vede k „pocitu vnějšího hrozby“ a snaze Kuvajťanů chránit si tradice. Kuvajťané nicméně přes veškeré snahy uzavírat se před přistěhovalci denně přichází do styku se služebnictvem z Asie. Práce, které dříve vykonávaly zdomácnělé otrokyně či přímo místní ženy, dnes vykonávají ženy ze zcela odlišných kultur, které často ani neovládají místní jazyk. Na těchto lidech na jednu stranu závisí provoz kuvajtských domácností (a zároveň se stávají svědky nejintimnějšího života jejich obyvatel), ale na druhou stranu je Kuvajťané považují za hrozbu pro morální hodnoty společnosti²⁹². Zdá se, že spisovatelky tuto obavu sdílejí a je překvapivé, že se v žádném ze studovaných románů nevyskytuje problematika násilí páchaného

²⁹⁰ AL-ḤĀRITĪ, Džūcha. *Sajjidāt al-qamar* (Měsíční ženy).

²⁹¹ Ibid., s. 64.

²⁹² LONGVA, Anh Nga. *Neither autocracy nor democracy but ethnocracy: Citizens, Expatriates and the Socio-Political System in Kuwait*, s. 122-125.

právě na služebných, které rovněž patří k důležitým problémům společnosti Arabského poloostrova.

Závěr

Základem této práce byl výběr a následná analýza reprezentativní sady ženských románů Arabského poloostrova (s výjimkou Jemenu) a vytypování společných zásadních problémových okruhů, kterým se romány věnují a rozpracovávají je. Studium románové tvorby oblasti ukázalo na převažující zájem spisovatelek o otázky spojené s postavením ženy ve společnosti a ženským údělem. Z tohoto důvodu se jeví feministická literární kritika a zejména „gynokritika“ jako nejlépe vyhovující metodologický přístup ke studované problematice.

Arabský poloostrov či přesněji členské státy Rady pro spolupráci arabských států v Zálivu (Gulf Cooperation Council) tvoří svébytný a relativně jednotný sociokulturní prostor, který je zajímavý pro studium ženské literatury především z důvodu střetu moderního a tradičního způsobu života obyvatel. V rámci celého arabského světa prošel Arabský poloostrov za posledních 70 let nejvýraznějším ekonomickým a modernizačním procesem z celého arabského světa, zejména pak v posledních desetiletích začíná zde být značně citelný i vliv globalizace a tím zcela bezpochyby i západní konzumní kultury. I přesto je však možno konstatovat, že modernizace ve sféře ekonomické dosud neměla za následek zásadní změnu historických sociálních a tribálních vazeb z doby před ropným boomem. Společnost Arabského poloostrova zůstává i přes nezpochybnitelné pozitivní změny v postavení ženy ve své podstatě stále silně patriarchální a hierarchizovaná. Patriarchální povaha společnosti je utvrzována důrazem na tradice a rovněž na výklad a praktikování islámu v souladu s převažující mužskou vizí světa.

První romány spisovatelek Arabského poloostrova se objevují na konci 50. let minulého století. Za průkopnice tohoto žánru lze v oblasti považovat především kuvajtské a saudské autorky. K významnějšímu rozvoji ženské románové tvorby nicméně došlo až v posledních dvou desetiletích. Může se zdát, že prostřednictvím románové tvorby našly spisovatelky způsob vyjádření osobní zkušenosti, vlastních postojů ke společenské situaci Arabského poloostrova jakož i k samotnému postavení a údělu žen. Úspěch současné románové tvorby spočívá především ve schopnosti autorek rozbít zažitou představu, dle které tvoří ženy Arabského poloostrova homogenní skupinu a jsou chápány jako bezmocné bytosti, jimž nezbyvá než mlčet. Toho spisovatelky dosahují svébytnou tematikou románů a zobrazením hrdinek s rozdílnými názory a životními cíly. Zároveň je ale nutné poukázat na velmi důležitou skutečnost spisovatelky samotným aktem psaní vstupují do veřejné sféry, která byla tradičně vyhrazena

pouze mužům, a účastní se tak vytváření nového společenského diskursu. Spisovatelky musí čelit nejenom obvyklé cenzuře vyplývající z politické situace jednotlivých zemí, ale zároveň je jejich tvorba podrobena mnohem přísnějším nárokům na morálku, než jak tomu bývá u jejich mužských kolegů.

Tématicko-figurální analýza vymezila základní společné rysy současného ženského románu Arabského poloostrova. Obecně lze hovořit o určité vzestupné tendenci současného románu odhalovat tabuizovaná témata a ukazovat na nespravedlivé znevýhodňování žen, především v otázce sexuality a osobní mobility.

To, co spojuje drtivou většinu studovaných románů, je snaha spisovatelek odkrývat patriarchální struktury společnosti a poukazovat na násilí konané na ženách (ať už se jedná o násilí symbolické či přímo fyzické). Lze tedy říci, že soudobý ženský román Arabského poloostrova vykazuje vysoké povědomí autorek o všudypřítomné mužské nadvládě, toto téma – kriticky autorkami hodnocené jako zásadní sociální nespravedlnost - je možno nalézt v různých podobách ve všech studovaných dílech. Co však zaslouží čtenářskou pozornost je skutečnost, že jednotlivé romány se již významně liší mírou intenzity, s jakou spisovatelky proti patriarchálnímu řádu vystupují. Většina románů zobrazuje hrdinky více či méně revoltující, což jasně ukazuje na vnitřní přání spisovatelek změnit některé tradice, které ženu ve své podstatě omezují a znevýhodňují. Nesporně zajímavá je skutečnost, že zahalení ženy, které Západ považuje za symbol útlatku, zůstává zcela stranou zájmu většiny spisovatelek Arabského poloostrova. Lze hovořit o dvou cestách, kterými se vydávají hrdinky románů: první je ta, že žena se systémem vnitřně nesouhlasí, kritizuje ho, ale nakonec se mu je přesto nucena podvolit. A druhá, že žena po změně nejen touží, ale podle toho i tak jednoznačně jedná.

Na druhou stranu nelze přehlížet existenci těch románů, přestože se jedná o menšinový proud, které patriarchální uspořádání spíše potvrzují. V této práci jsme za příklad tohoto proudu vybrali román Chawly al-Qazwīnī, Sajjīdāt wa 'ānisāt, který ženy vyzývá k přijetí tradiční role a důslednému dodržování islámských předpisů. Odlišné postoje spisovatelek patrně souvisí s jejich generační, třídní i náboženskou příslušností.

Jako podstatný rys ženských románů Arabského poloostrova vyznívá relativně smířlivý tón a snaha o pochopení mužského pohledu na postavení žen. Přestože velká část studovaných románů poukazuje na despotické a dokonce i násilné chování mužů, spisovatelky se většinou neuchylují k projevům nenávisti či hněvu vůči druhému pohlaví. Romány svědčí o vysokém

stupni sounáležitosti s rodinou a důrazu na kolektivní rodinné štěstí na úkor individuální svobody. Autorky velmi často zobrazují problematický vztah ženy a mužských příbuzných. Nejlépe tuto problematičnost dokumentuje vztah otec/dcera, kdy hrdinka do určité míry omlouvá otcovo chování společenským tlakem a soucítí s ním. Hrdinky často řeší morální dilema postavit se na odpor či ne, protože si uvědomují dopady svých činů pro celou rodinu.

Neméně významný prvek románů je požadavek partnerské lásky a svobodného výběru partnera, které autorky staví do protikladu k tradičnímu způsobu sňatku. Láska jako motiv i zápletko se objevuje ve většině současných ženských románů, a tak se zdá, že spisovatelky vidí v manželství postaveném na lásce a toleranci nejlepší cestu ke zlepšení postavení žen.

Romány dále zobrazují dynamiku změn, ke kterým došlo v posledních 50-ti letech, která se často projevuje v mezilidských vztazích v podobě mezigeneračního sporu. Zatímco hrdinky touží po změně a větší svobodě, jejich matky jsou často zcela v područí mužů a tradičních hodnot. Spisovatelky tímto způsobem poukazují na podíl samotných žen na utvrzování patriarchálních tradic a útlaku. V této souvislosti zdůrazňují autorky důležitost vzdělání a placené práce žen, které nutně vedou k lepšímu postavení žen, seberealizaci a větší nezávislosti.

S předchozími dvěma tématy (požadavek partnerské lásky při svobodném výběru partnera a podíl samotných žen na utvrzování patriarchálních tradic a útlaku) ale nutně souvisí úvaha, která není příliš v románech diskutována a vyjasňována – zda postupem času nedochází k názorovém rozkolu ženy a zda zprvu mladé ženy se svými ideály a později se měnící v matky dospívajících dcer jsou schopny si svá mladická přání představit a postavit se na stranu dcer při výběru jejich partnera.

Spisovatelky projevují zájem o širší společenskou tematiku, kritizují pokrytectví společnosti a poukazují na výskyt jevů jako je prostituce, závislost na alkoholu či sebevražda. Přední místo v současné románové tvorbě žen rovněž zaujímá téma rasové diskriminace, které je spisovatelkami často dáváno do souvislosti s podřízeným postavením ženy.

Ženská literatura oblasti Arabského poloostrova na sebe v poslední době upoutává stále větší pozornost. Úměrně jak dochází k dynamickému rozvoji společnosti v důsledku ekonomického růstu, lze očekávat i další radikálnější názorový vývoj ženské zálivové literatury. Nastupující generace mají zcela nové možnosti poznání, ať jsou to mediální vlivy satelitní televize, nové komunikační možnosti formou mobilních telefonů a internetu, či otevřenější příležitosti k cestování a poznávání jiných kultur - pochopitelně nelze opomenout i rovnost v

přístupu ke vzdělání - to vše postupně bude oslabovat a omezovat staré tradice, spoluvytvářet gendrově vyrovnanější společnost a díky tomu lze očekávat u budoucí ženské románové tvorby ještě rozmanitější, otevřenější a patrně i radikálnější směr.

Seznam použité literatury

Primární literatura (romány)

°ĀLIM, Radžā'. *Chātim* (Chátim). 1. vyd. Al-Mağrib: Dār al-bajdā, 2001.

———. *Tawq al-ḥamām* (Holubičin náhrdelník). 2. vyd. Bajrūt: Al-Markaz al-°arabī 't-ṭaqāfi, 2011.

AL-°ALAJĀN, Qumāša. *'Unṭā 'l-°ankabūt* (Žena pavouk). 7. vyd. Ad-Dammām: Dār al-kifāh li 'n-našr wa 't-tawzi°, 2009.

AL-DŽUHNĪ, Lajlā. *Džāhilīja* (Džāhilīja: věk nevědomosti). 1. vyd. Bajrūt: Dār al-ādāb li 'n-našr wa 't-tawzi°, 2007.

AL-ḤĀRIṬĪ, Džūcha. *Sajjidāt al-qamar* (Měsíční ženy). 1. vyd. Bajrūt: Dār al-ādāb li 'n-našr wa 't-tawzi°, 2010.

AL-QAZWĪNĪ, Chawla. *Sajjidāt wa 'ānisāt* (Paní a slečny). 4. vyd. Bajrūt: Dār aš-šafwa, 2009.

AS-SĀLIM, Fawziya Šuwašj. *Muzūn: Wardat aš-šahrā'* (Muzún: pouštní růže). 1. vyd. Bajrūt: Dār al-kunūz al-°adabīja, 2000.

AL-°UTMĀN, Lajlā. *Al-Mar'a wa 'l-qiṭṭa* (Žena a kočka). 2. vyd. Dimašq: Dār al-madā, 1998.

———. *Wasmīja tachrudž min al-baḥr* (Wasmīja vychází z moře). 3. vyd. Dimašq: Dār al-madā, 2000.

———. *Al-Muḥākama* (Proces). 1. vyd. Dimašq: Dār al-madā li 't-ṭaqāfa wa 'n-našr, 2000.

———. *Šamt al-farāšāt* (Motýlí mlčení). 1. vyd. Bajrūt: Dār al-ādāb li 'n-našr wa 't-tawzi°, 2007.

———. *Ḥulm al-lajla 'l-'ulā* (Sen první noci). 1. vyd. Bejrūt: Dār al-ādāb li 'n-našr wa 't-tawzi°, 2010.

CHALĪFA, Dalāl. *Dunjānā...maharadžān al-'ajjām wa 'l-lajālī* (Náš svět...přehlídka dnů a nocí). 2. vyd. Ad-Dawḥa: 'Idārat 't-ṭaqāfa wa 'l-funūn, 2012.

Sekundární literatura:

ABOU SAUD, Abeer. *Qatari women past and present*. London, New York: Longman, 1984.

AL-ĠADDĀMĪ, °Abdallāh Muḥammad. *Al-Mar'a wa 'l-luġa*. 3. vyd. Bajrūt: Al-Markaz at-ṭaqāfi 'l-°arabī, 2006.

AL-KHOULI, Ramadan. Women and education in the Gulf: between the modern and the traditional. In SONBOL, Amira El-Azhary (ed.). *Gulf women*. Doha: Bloomsbury Qatar Foundation Publishing, 2012, s. 222-240. ISBN: 9789992142684.

ALLEN, Roger. Arabic fiction and the quest for freedom. *Journal of Arabic Literature*. 1995, vol. 26, no. 1/2, s. 37-49.

AL-MUGHNI, Haya. *Women in Kuwait: The politics of gender*. London: Saqi, 2001. ISBN: 0-86356-358-9.

Kuwait. In SANJA, K. and BRESLIN, J. (ed.). *Women's rights in the Middle East and North Africa*. New York : Rowman & Littlefield Publishers, c2010, s. 223-248. ISBN: 978-1-4422-0397-6.

AL-MUGHNI, Haya; TÉTREAULT, Mary Ann. Political actors without the franchise: women and politics in Kuwait. In DRESCH, P. And PISCATORI, J. (ed.). *Monarchies and Nations. Globalisation and Identity in the Arab States of the Gulf*. London: I.B. Tauris, 2005, s. 203-221.

AL-SAYEGH, Fatma. Women of the Gulf during first half of the twentieth century: A comparative study of American Missionary Archives and local memory. In SONBOL, Amira El-Azhary (ed.). *Gulf women*. Doha: Bloomsbury Qatar Foundation Publishing, 2012, s. 241-276. ISBN: 9789992142684.

AREBI, Saddeka. *Women and words in Saudi Arabia: the politics of literary discourse*. New York: Columbia University Press, 1994. ISBN: 0-231-08420-X.

ʿĀŠŪR, Raḍwā aj. *Ḍākira li 'l-mustaqbal : mawsūʿat al-kātiba 'l-ʿarabīja. Al-Džuz ar-rābiʿ: al-Džazīra wa 'l-ḥalīdž wa 'l-Jaman wa 'l-kātibāt bi 'l-luġāt al-adžnabīja*. Al-Qāhira : al-Madżlis al-ʿaḷā li 't-ṭaqāfa, 2004. ISBN: 977-305-757-7.

BADRAN, Margot. *Feminism in Islam: secular and religious convergences*. Oxford: Oneworld Publications, 2009. ISBN: 9781851685561.

BAKHTIN, Mikhail Mikhaïlovich. *The dialogic imagination: four essays/by M.M. Bakhtin*. Ed. Michael Holquist. Přel. Caryl Emerson a Michael Holquist. Austin : University of Texas Press, 2001, c1981. ISBN 029271534X.

BĀQĀDIR, Abubaker; HEINRICHS DORFF, Ava M.; AKERS, Deborah S. *Voices of change: short stories by Saudi Arabian women writers*. Boulder, Colo: Lynne Rienner Publishers, 1998. ISBN: 9781555877507.

BARAKAT, Halim Isber. *The Arab world: society, culture, and state*. Berkeley: University of California Press, 1993. ISBN: 0520079078.

BARRY, Peter. *Beginning theory: an introduction to literary and cultural theory*. Manchester: Manchester University Press, 2002. ISBN: 978-0-7190-6268.

- BEAUVOIR, Simone De. *The second sex*. Přel. a editovala PARSHLEY, H. M. New York: Alfred A. Knopf, 1993. ISBN: 0679420169.
- BEAUVOIROVÁ, Simone. *Druhé pohlaví: Výbor*. Přel. Josef Kostohryz a Hana Uhlířová. 2. vyd. Praha: Orbis, 1967.
- BEN DRISS, Hager. Women narrating the Gulf: a Gulf of their own. *Journal of Arabic Literature*. 2005, vol. 36, No. 2, s. 152-171.
- BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Přel. Věra Dvořáková. Praha : Karolinum, 2000. ISBN: 80-7184-775-5.
- CIXOUS, Hélène. *Le rire de la Méduse et autres ironies*. Paris : Galilée, c2010. ISBN: 978-2-7186-0813-6.
- COOKE, Miriam. *Women claim Islam: creating Islamic feminism through literature*. New York: Routledge, 2001.
- EAGLETON, Mary. Who's who and where's where: constructing feminist literary studies. *Feminist Review*. Summer 1996, no.53, s. 1-23.
- EAGLETON, Terry. *Literary Theory: an Introduction*. 2nd ed. Oxford: Blackwell, 1996. ISBN: 0-631201882.
- . *Úvod do literární teorie*. Přel. Petr Onufer. 2. vyd. Praha: Plus, 2010. ISBN: 978-80-00-02587-2.
- ELLMANN, Mary. *Thinking about women*. New York, Harcourt: Brace & World, 1968.
- EL SAADI, Hoda. Women and the economy: Pre-oil Gulf states. In SONBOL, Amira El-Azhary (ed.). *Gulf women*. Doha: Bloomsbury Qatar Foundation Publishing, 2012, s. 147-166. ISBN: 9789992142684.
- FAQIR, Fadia. *In the house of silence : Autobiographical essays by Arab women writers*. Reading : Garnet, 1998.
- FURMAN, Nelly. The study of women and language: comment on vol. 3. No. 3. *Signs*. 1978, vol. 4, no. 1, s. 182-185.
- GHABRA, Shafeeq. Kuwait: elections and issues of democratization in a Middle Eastern state. *Middle East Journal*. 1997, vol. 51, no. 3, s.358-372.
- GOMBÁR, Eduard. *Kmeny a klany v arabské politice*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. ISBN: 80-246-0895-2.
- GHULŪM, 'Ibrāhīm 'Abdallāh. *Al-qīṣṣa 'l-qasīra fī 'l-chalīdž al-ʿarabī*. 2. vyd. Bajrūt: al-Mu'assasa 'l-ʿarabīja li 'd-dirāsāt wa 'n-našr, 2000.

- HADDAD, Yvonne Yazbeck; ESPOSITO, John L. *Islam, gender, & social change*. New York: Oxford University Press, 1998.
- HAFEZ, Sabry. Women's narrative in modern Arabic literature: a typology. In ALLEN, R. M. A.; KILPATRICK, H.; MOOR, E. D. (ed.). *Love and sexuality in modern Arabic literature*. London: Saqi Books, 1995. ISBN: 9780863560620.
- JONES, A. R. Julia Kristeva on femininity: The limits of a semiotic politics. *Feminist Review*, Winter 1984, no. 18, s. 56-73.
- KOLODNY, Annette. Dancing through the Minefield: Some Observations on the Theory, Practice and Politics of a Feminist Literary Criticism. *Feminist Studies*. 1980, vol. 6, No.1, str. 1-25.
- KRISTEVA, Julia. Women's Time. *Signs*. Autumn 1981, no. 1, s. 13-35.
- . Psychoanalysis and the Polis. *Critical Inquiry*. September 1982, vol. 9, no. 1, s. 77-92.
- KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 4. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006. ISBN: 80-7021-821-5.
- LONGVA, Anh Nga. Neither autocracy nor democracy but ethnocracy: Citizens, Expatriates and the Socio-Political System in Kuwait. In DRESCH, P. and PISCATORI, J. (ed.). *Monarchies and nations: Globalization and identity in the Arab states of the Gulf*. London, New York: I.B.Tauris, 2005, s. 114-135.
- MERNISSI, Fatima. *Beyond the veil: male-female dynamics in modern Muslim society*. London: Al Saqi Books, 1985.
- MILLET, Kate. *Sexual politics*. Garden City : Doubleday, 1970.
- MILNER, Andrew. *Literature, culture and society*. 2nd ed. London : Routledge, c2005. ISBN: 0-415-30785-6.
- MOHANTY, Chandra Talpade. Očima Západu: Feministický výzkum a koloniální diskursy. In OATES-INDRUCHOVÁ, L. (ed.). *Ženská literární tradice a hledání identit: Antologie angloamerické feministické literární teorie*. Praha: SLON, 2007, s. 309-339. ISBN: 978-80-86429-69-4.
- . *Feminism without borders: decolonizing theory, practicing solidarity*. Durham: Duke University Press, 2003.
- MOI, Toril. *Sexual/textual politics: feminist literary theory*. London and New York: Methuen, 1985. ISBN 0-116-35J60-6.
- MORRISOVÁ, Pam. *Literatura a feminismus*. Přel. Renata Kamenická a Marian Siedloczek. 1. vyd. Brno : Host, 2000. ISBN: 80-86055-90-6.

- RABINE, L. W. Julia Kristeva: Semiotics and Women. *Pacific Coast Philology*, October 1977, vol. 12, s. 41-49.
- RICH, Adrienne. When we dead awaken: writing as re-vision. *College English*. October 1972, vol. 34, no. 1, s. 18-30.
- SHOWLATER, Elaine. *A literature of their own: British women novelists from Brontë to Lessing*. 2nd Print. Princeton: Princeton University Press, 1977. ISBN: 0-691-06318-4.
- . . Feministická kritika v divočině. In OATES-INDRUCHOVÁ, L. (ed.). *Ženská literární tradice a hledání identit: Antologie angloamerické feministické literární teorie*. Praha: SLON, 2007, s. 121-168. ISBN: 978-80-86429-69-4.
- . . Women's time, women's space: writing the history of feminist criticism. *Tulsa studies in women's literature*. 1984, vol. 3, no. 1/2, s. 29-43.
- SIMONS, Margaret A.; BENJAMIN Jessica. Simone de Beauvoir: An interview. *Feminist Studies*. 1979, vol. 5, no. 2, s. 330-345.
- SONBOL, Amira El-Azhary. The family in Gulf history. In SONBOL, Amira El-Azhary (ed.). *Gulf women*. Doha: Bloomsbury Qatar Foundation Publishing, 2012, s. 310-342. ISBN: 9789992142684.
- SPENDER, Dale. Ženy a literární historie. In OATES-INDRUCHOVÁ, L. (ed.). *Ženská literární tradice a hledání identit: Antologie angloamerické feministické literární teorie*. Praha: SLON, 2007, s. 31-50. ISBN: 978-80-86429-69-4.
- STANZEL, Franz K. *Teorie vyprávění*. Přel. Jiří Stromšík. 1. vyd. Praha : Odeon, 1988.
- ŠA'ĀBĀN, Buṭajna. *100 'ām min ar-riwāja 'n-nisā'ija 'l-ʿarabīja*. 1. vyd. Bajrūt: Dār al-ādāb li 'n-našr wa 't-tawzīʿ, 1999.
- TĀLĪʿĪ, Rafīʿa. *Al-Ḥubb wa 'l-džasad wa 'l-ḥurrīja fī 'n-naṣṣ ar-riwā'ī 'n-niswī fī 'l-Chalīdž*. Bajrūt: Al-Intiṣār al-ʿarabī, 2005.
- TIJANI, Ishaq. *Male domination, female revolt: race, class, and gender in Kuwaiti women's fiction*. Leiden: Brill, 2009.
- TÉTREAULT, Mary Ann. A state of two minds: state cultures, women, and politics in Kuwait. *International journal of Middle East studies*. May 2001, vol. 33, no. 2, s. 203-220.
- TODOROV, Tzvetan. *Poetika prózy*. Přel. Jiří Pelán a Libuše Valentová. 1. vyd. Praha: Triáda, 2000.
- TORSTRICK, Rebecca L.; FAIER, Elizabeth. *Culture and Customs of the Arab Gulf States*. London: Greenwood Press, 2009. ISBN: 978-0-313-3365. In SONBOL, Amira El-Azhary (ed.). *Gulf women*. Doha: Bloomsbury Qatar Foundation Publishing, 2012, s. 367-406. ISBN: 9789992142684.

WOOLF, Virginia. *The death of the moth and other essays*. Harmondsworth : Penguin Books, 1965.

WOOLFOVÁ, Virginia. *Vlastní pokoj: esej*. Přel. Martin Pokorný. 1. vyd. Praha : Marie Chřibková, 1998.

———. *Tři guineje/Vlastní pokoj*. Přel. S. Pošustová a M. Pokorný. Praha : One Women Press, 2000.

ZIMMERMAN, Bonnie. Co nikdy nebylo: přehled lesbické feministické kritiky. In OATES-INDRUCHOVÁ, L. (ed.). *Ženská literární tradice a hledání identit: Antologie angloamerické feministické literární teorie*. Praha: SLON, 2007, s. 75-120. ISBN: 978-80-86429-69-4.

Internetové zdroje:

At the London Literary Festival with Mohammed Achaari and Raja Alem [online]. Arabic literature. Arabic literature (in English). [cit. 2012-07-31]. Dostupné z <http://arablit.wordpress.com/2011/07/10/at-the-london-lit-fest-with-mohammed-achaari-and-raja-alem/>

FĀRŪQ, Faḍīla. Salālim an-nahār li Fawzīja Šuwajš as-Sālim: ḥīna tanqīḍu ʿr-riqāba waṭan min kitāb! (Schody za denním světlem spisovatelky Fawzīji Šuwajš as-Sālim: když zachrání cenzura národ před knihou!) [online]. 2012 [cit. 2012-06-20]. Dostupné z <http://www.elaph.com/Web/Culture/2012/7/745948.html>.

Kuwait: Country Reports on human rights [online]. U.S. Department of state. 23.2.2001 [cit. 10/8/2012]. Dostupné z <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2000/nea/796.htm>

Manʿu fī ʿl-Kuwait (Cenzura v Kuvajtu) [online]. Al-Kuwaitiah. 30.3.2012 [cit. 2012-07-30]. Dostupné z <http://www.alkuwaitiah.com/ArticleDetail.aspx?id=11107>

NADŽĪM, Muḥammad. Fawzīja Šuwajš as-Sālim: mawhibat bidāʿija [online]. Al-ʿIttihād. 24.4.2008 [cit. 2012-07-25]. Dostupné z <http://www.alittihad.ae/details.php?id=18485&y=2008&article=full>

The 'Tyranny of Sex' in the Saudi Novel [online]. Arabic literature (in English). 10.5.2012 [cit. 2012-08-05]. Dostupné z <http://arablit.wordpress.com/2010/05/10/the-tyranny-of-sex-in-the-saudi-novel/>

Přílohy:

Příloha č. 1

Lajla al-^ʿUṭmān

Lajla al-^ʿUṭmān je bezesporu nejznámější kuvajtská spisovatelka současnosti a zároveň je možno ji zařadit k vůdčím postavám ženské literatury celého Arabského poloostrova. Aktivní spisovatelkou je už bezmála půl století a jen málo spisovatelek se může v daném regionu pyšnit tak rozmanitou tvorbou a tolika vydanými publikacemi.

Al-^ʿUṭmān se narodila v roce 1945 v Kuvajtu v rodině básníka ^ʿAbdallāha al-^ʿUṭmāna. Její rodiče se záhy rozvedli a matka se znovu provdala. Následkem toho byly děti vychovávány otcem a nevlastní matkou. Lajla al-^ʿUṭmān začala s psaním na střední škole a roku 1965 začala přispívat do novin. Patří tak k mnoha dalším spisovatelkám Arabského poloostrova, které začaly spisovatelskou dráhu jako novinářky. Al-^ʿUṭmān se zprvu věnovala poetické tvorbě, v roce 1976 jí vyšel básnický sbírkou *Ḥamasāt (Šeptání)*²⁹³. Později se od poezie dostala k psaní kratší prózy²⁹⁴ a románů.²⁹⁵ Její povídkovou a románovou tvorbu lze označit za realistickou, převažuje zde společenská tematika, a to zejména otázka postavení žen. Osobitý vztah k poezii se ale silně odráží i v prozaických dílech díky jejím barvitým básnickým obrazům. Šíři autorčiny literární tvorby dokládají i další tematické celky - autobiografická kniha *al-Muḥākama (Proces)* z roku 2000 či například cestopis *Ajjām fī 'l-jaman (Dny v Jemenu; 2004)*. Al-^ʿUṭmān byla dvakrát vdaná za muže palestinské národnosti, má šest dětí.

²⁹³ V roce 2008 vydala spisovatelka po delší odmlce básnickou sbírku pod názvem *Wardat al-lajl* (Noční růže).

²⁹⁴ Mezi její povídkové sbírky patří *'Imra'a fī 'inā'* (Žena v nádobě; 1977), *ar-Raḥīl* (Odjezd; 1979), *Fī 'l-lajl ta'tī 'l-ʿujūn* (V noci přicházejí zlí duchové; 1980), *Al-ḥubb lahu šuwar* (Láska má mnoho podob; 1982), *Fathjā tachṭār mawtahā* (Fathjā si vybírá smrt; 1985), *Lā jašliḥ li 'l-ḥubb* (Nehodí se k lásce; 1987), *Hālat al-ḥubb al-madḥnūna* (Stav bláznivé lásky; 1989), *55 ḥikāja* (55 příběhů; 1992), *al-Ḥawādiz as-sawdā* (Černé překážky; 1994), *Jahduṭ kulla lajla* (Děje se každé noci; 1997), *Lajlat al-qahr* (Noc útlaku; 2005), *Qaṣīra dḥiddan* (Velmi krátké; 2007) a *Ḥikājat ad-dafātir al-mansija* (Příběhy zapomenutých sešitů; 2010).

²⁹⁵ Jako první vyšel v roce 1985 román *Al-Mar'a wa 'l-qitta* (Žena a kočka), po něm následoval v roce 1986 román *Wasmija tachrudḥ min al-baḥr* (Wasmija vychází z moře) a *Al-ʿUṣṣuṣ* (Ocas), který vyšel v roce 2010 pod novým názvem *Ḥulm al-lajla 'l-ʿulā* (Sen první noci). *Šamtu al-farāšāt* (Motýlí mlčení) z roku 2007 následoval zatím poslední román Lajly al-^ʿUṭmān *Chudhā, lā urīduhā* (Vem si ji, já ji nechci), který vyšel v roce 2009.

Příloha č. 2

Fotografie spisovatelek Arabského poloostrova:

Lajla al-ʿUṭmān

Radžā' ʿĀlim

Fawziya Šuwajš as-Sālim

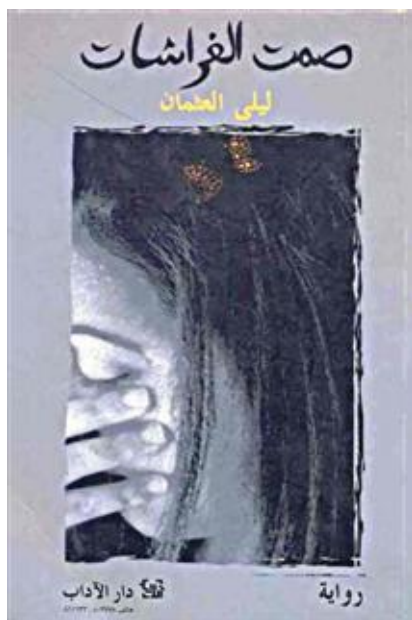
Chawla al-Qazwīnī

Příloha č. 3

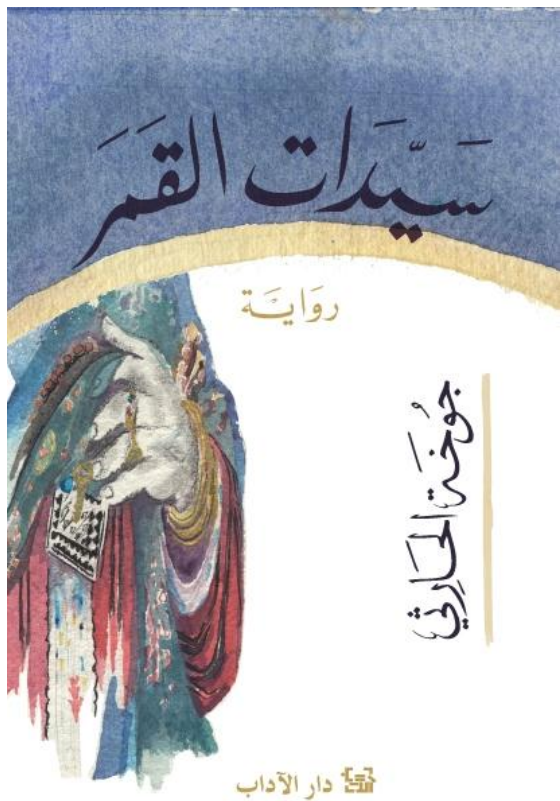
Titulní strany románů

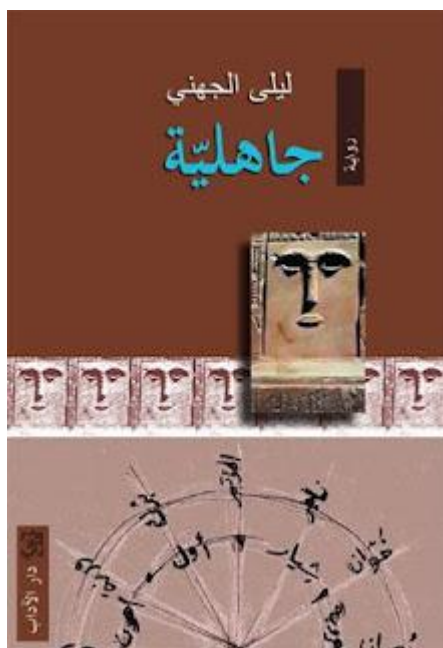
Titulní strana románu kuvajtské spisovatelky Fawziji Šuwajš as-Sālim, *Muzūn: Wardat aṣ-ṣaḥrā'* (Muzún: pouštní růže) z roku 2000.

Titulní strana románu kuvajtské spisovatelky Lajly al-ʿUṭmān, *Ṣamt al-farāšāt* (Motýlí mlčení) z roku 2007.

Titulní strana románu ománské spisovatelky Džūchy AL-Ḥarītī, *Sajjidāt al-qamar* (Měsíční ženy) z roku 2010.

Titulní strana románu saudské spisovatelky Lajly al-Džuhnī, *Džāhilīja* (Džāhilīja: věk nevědomosti) z roku 2007.